
Brieven van Petrus Johannes (Piet) van Baarda

Aan boord van de G.G. Meyer

Maandagavond 21-04-1890

Mijn best wijfje,

Het is morgen vroeg dag en gedurende mijn betrekkelijk kort verblijf te Semarang rest mij vermoedelijk niet veel meer tijd dan om je per briefkaart te berichten hoe ik de menschen vond; daarom praat ik nu nog een ogenblikje met je. Mijn uittocht te Batavia aan het station Koningsplein was gelukkig niet zoo feestelijk als ik had vermoed, niettemin waren er verscheidene goede kennissen van wie ik de overtuiging had dat het niet enkel de vorm was die hen er toe dreef om mij nog eens de hand te drukken. Met v. Wely en Peeters zette ik de reis naar Priok voort. 't was nu goed, wijf, niet zozeer omdat het mij eene behoefte was maar omdat het 't gevoel bij mij verlevendigde dat gij in mijn afwezen zoo noodig steun bij hen zult vinden. Kort na onze aankomst lichtte de Meyer zijn trossen en stoomden we de haven uit. Op zoo'n reisje langs de Javakust dat kort duurt maakt men niet met het gansche passagierspersoneel kennis. Er waren een paar luitenants, een dokter, een zee-officier, beste menschen met wie ik genoeg te praten viel om geene behoefte te gevoelen aan nadere kennismaking. Bovendien voer Dr. Vordeman te tot Tegal mede.

De dokter is zoo juist uit Holland gekomen. Hij reist met een aardig Spaanse vrouwtje dat hij gedurende zijn detachering in de West heeft opgeduikeld en met een klein en dikken vent van veertien maanden die ik maar aanhoudend blijf aanzien en benoemen als meisje. Papa moet me telkens wijzen op mijne verjaardag en dan verontschuldig ik me met de mededeling dat de gewoonte me telkens doet draalen. Hoe gaat het met mijn wijf? Ondanks de woeligheid om mij heen ben ik in gedachten dikwijls bij je. Hoe stelt ge het met het jonge volk bij dag en bij nacht? Hebt ge jezelf wat neergezet, zijt ge wat minder bedroefd wijf? Komaan wie weet hoe kalm en vredig en dientengevolge vlug de zaak verloopt en bega ik geen groot mispassen, dan kan het niet anders of de tocht moet van goeden invloed zijn op de carrière. Die overtuiging moeder, kan er ook het hare toe bijbrengen om je met de bewuste scheiding te verzoenen. Alles heeft tot dusverre zich goed voor mij, voor ons geschikt. Hopen wij dat deze zaak geene uitzondering zal maken. Wie weet, herinneren wij elkaar over een poosje niet, dat dit of dat niet zoo gunstig voor ons gegaan zoude zijn, als Flores als de expeditie er niet ware geweest. Van den Broek en zijn vrouw brachten Lies aan boord. Niet lang duurde het of de opgeruimdheid van zuster Lize kreeg de bovenhand op de gewaarwoordingen, gewekt door het vertrek, en vol verwachtingen babbelde ik over haar aanstaande behandeling.

Het speet haar dat ze je niet had ontmoet; herhaaldelijk heeft zij mij verzocht je dit te schrijven, en je hartelijk te groeten. Nog geen twee minuutjes geleden toen zij mij een goede nacht wenschte, v/d Broek heb ik aan boord medegedeeld, hoe ik met Hans had gehandeld, hij nam het heel kalm op, ik kon niet merken dat het hem hinderde. Ik geef toe wijfje dat hij hiertoe ook volstrekt geen recht had; maar ondanks dit deed het mij toch genoeg het te mogen opmerken. Hij zei me dat zijne vrouw plan had je dien morgen nog te bezoeken. Vanmorgen half vier waren we te Losari (?) om 1 uur te Tegal. Nu ongeveer 11 uur staan we op het punt voor Pekalongan het anker te laten vallen; morgenochtend om 7 uur zijn we te Semarang wanneer alles goed marcheert.

Dit is dinsdag den 22sten. woensdag den 23sten vervolg ik de reis naar Willem I. Zoals we afspraken, wijfje, blijf ik vermoedelijk daar tot en met den 6^{en} zodat ge tot en met den derden Uwe brieven daarheen kunt richten. Naar Soerabaja kunt ge schrijven tot en met de 7^{en}. Ge weet kind, dat hoe uitvoerig ge mij omtrent jezelf en de kinderen schrijft, hoe liever mij dit zijn zal; wederkerig hoop ik je tot in bijzonderheden van mijn wedervaren op de hoogte te houden.

Kust ze allen eens voor mij. Dag wijfje, goede moed laat het hoofd er niet bij hangen. Hartelijk gekust door je jongen.

Piet

- Ik heb vergeten v. Wely het geld af te dragen dat hij de volgende maand verzenden moet. Ik stuur het hem omstreeks de 20^{en}.

Willem I, 24 april 1890, Hotel Boven

Mijn lief best wijfe,

Het is donderdagavond. Vanmorgen zond ik je een briefkaart waarbij ik je meedeelde dat ik gisteravond behouden aan mijne eerste halte was gekomen, en ik beloofde je vanavond meer uitvoerig te zullen schrijven. Dit was ook eene belofte van mezelf, want wijf, is het jou aangenaam wat van mij te hooren, mij het vooral hier, waar ik nogal aan mijzelf ben overgelaten een ware ontspanning, wat met je te praten. Ik schreef 't laatst en 't eerst aan boord van de Meyer den avond voorafgaande aan den debarkemensdag. Nadat ik mijn schrijfgerij had geborgen en aan dek een oogenblikje van den bries had genoten, ging in naar kooi. We lagen voor Pekalongen te lossen, de lier was op hare je bekende manier aan het ratelen, zoodat het me niet lukte in te dommelen. Daarbij kwam, dat ik aanhoudend hoorde kermen; 't was alsof het geluid kwam vanuit eene der prauwen buitenboord. Mijne patrijspoort stond open en ik stak het hoofd er eens uit om onderzoek te doen naar de oorzaken van het geluid. Het bleek, dat ik me vergist had. Het gekerm kwam nog binnen; eene verkenning in de salon gaf me de zekerheid dat het voortkwam uit de hut van de dokter tegenover de mijne. 't Werd me toen duidelijk; de arme vrouw, die, ik weet niet of ik het je schreef, zwanger was, lag in barensweeen. Verbeeldt je wijf, in zoo'n nauwe warme scheepshut in eene kooi, eene benedenkooi natuurlijk waarin men precies past en onder erg helsch lawaai en geratel. Gelukkig duurde het lijden kort, niet langer dan twee uur naar mijne schatting. We hadden eene gehuwde dame aan boord, eene residentsvrouw, die flink hulp verleende. Het verdere vrij talrijke damespersoneel bestond uit jonge meisjes die, als ze het nog niet wisten, nu de gelegenheid hebben gehad om zich te overtuigen van de waarheid van het woord; "met smarte zult gij kinderen baren". De bevalling was ontijdig, de zaken liepen overigens naar wensch van stapel, het kindje, een jongen, was volgens de verzekering van zijn vader een klein wurmpje. Ik dacht aan onze kleine Titi en aan de avond wijf toen ze geboren werd. Ik debarkeerde nog op de ouderwetse Indische manier; met het kleine bootje. Aan de haven deelde schout Hoedt, een oude collega van de Militaire School mij mee dat Hansen verhinderd werd te komen. Na me bij de verschillende autoriteiten te hebben gemeld, reed ik naar "Blakang Kelon" en werd allerhartelijkst door Hansen en Marie ontvangen, niet het minst door de kinderen die niet van mij weg te krijgen waren en dapper zich informeerden naar tante Betsy en de kleine peuters. Wij menschen, Betsy, schijnen van zeer divers maaksel te zijn; ik geloof nu, dat èn Marie, en Hansen een ganse andere opvatting van hunne handeling hebben dan wij, dat zij er volstrekt niet in zien, wat wij er in zagen en dat in hunne gezindheid tegenover ons niet de minste wijziging is gekomen. Men was in den vollen zin van het woord hartelijk voor me en liet zich ongemaakt hartelijk over jou uit. Ik heb me er recht t'huis gevoeld. Om 12 uur was ik gearriveerd, den volgenden dag, woensdag, om 2,55 vertrok ik naar Willem 1. Steinmetz heb ik beide dagen ontmoet; de kerel scheen zorg te hebben. Hij was niet meer de vrolijke opgeruimde vent van vroeger. Dit teekende zijn geheele uiterlijk. Mijn spoorreis was mooi. Niet lang duurde de toch naar de welige Sawahvlakten bezuiden Semarang, al spoedig kwamen we in de heuvelen en bleven daarin tot Willem 1. Als ge het op de kaart eens nagaat zult ge zien dat de spoorlijn loopt van Semarang over Solo naar Djoka, eene zijtak, z.g. berglijn gaat van Kedong Djati naar Willem 1 Ambarawa heeft de plaats maar in de militaire wereld is zij meer bekend als W1, zoo heet de vesting hier. In den trein ontmoette ik een goede oude kennis vroeger met mij van de Militaire school, nu in de koffie, administrateur te Trentang, 4 palen van hier. Wij en een arts van W1 die ook in den wagon zat, deelden mij een en ander omtrent mijn tegenwoordige woonplaats mede en raade me, mijn intrek te nemen in het hotel Boven. Men heeft hier alzoo genoemd naar de ligging, een hotel boven en een hotel beneden. Het laatste ligt meer in den kom van de gemeente maar het eerste ligt gezonder. Bovendien is alles hier beter. De tafel is uitstekend, badkamers en privaten laten niet te wenschen over en de afstand tot het kampement bedraagt slechts 10 minuten. Ik geloof dat ik hier f 5,- zal moeten betalen, zeker niet meer. De ontvangst vanmorgen bij den majoor Commandant van het 8^e liet niets te wenschen over. Om 10:00 uur werd ik aan de officieren gepresenteerd. De kapiteins waren mij allen bekend. Ze ontvingen mij kameraadschappelijk en juist van hen wier Compagnieën het meest leden door onzen krijgstoct ondervond ik de meeste hartelijkheid, Philips en Cramer. Behalve hen zag ik nog tal van oude bekenden, die 't me goed deed weer eens te ontmoeten en met wie ik in de mooie sociëteit binnen de vesting den borrel gebruikte. Ook de heer Drooglever Fortuin de dikke artillerist die van Batavia hierheen is overgeplaatst en vroeg me morgenavond te eten. Ik hoop er gebruik van te kunnen maken. De ontvangst wijf viel me erg mee. Al kon ik nu niets aan de zaak veranderen, al had ik er part nog deel aan, de mensch is immers niet billik. Nu geloof ik wel dat zij die mij kennen de overtuiging hadden dat ik vrij was van bemoeiing, die geleid had tot mijn benoeming. Niet voor maandag treed ik feitelijk op als commandant van het expeditionaire gedeelte. Men is met de uitrusting nog niet geheel gereed. Dit neemt niet weg dat de nadere kennismaking morgen reeds

begint. Mijn oudste luitenant, de oudste nl. Van de 3 die van hier meegaan, Geluk, is een oude kennis van me en een goed, degelijk dienaar, hij is twaalf jaar officier, We hebben elkaar reeds als jongens in Kampen gekend. Als ge het boekje nagaat, maar dat het ik meegenomen, zoudt ge zien dat hij één nummer onder Schmidhamer staat. Mijne beide oudste luitenants zijn kerels op wie ik staat kan maken. Spoedig meer. En nu wijfje waar blijft jouw brief? Waaraan hebt ge niet gezorgd, dat ik wat vond bij aankomst hier? Ge zijt toch niet even ziek geworden? Schrijf nu nog maar eens veel want spoedig zullen we een poosje moeten wachten. Gegroet, mijn best wijf. Kust de kinderen allen hartelijk voor me en vertel ze wat van papa. Moed Bets. Zoek wat afleiding, dit zal je helpen om je flink over de verdrietelijkheden heen te zetten. Gekust wijf, door je, je hartelijk liefhebbende.

Piet

Ik heb op 2 vellen geschreven. 'k Zou nog vergeten te melden dat Lies door Korthout in persoon werd afgehaald en gisteren per eersten trein naar Djoka is doorgedaan; ik vertrek met den 3^{en}. Voorlopig heb ik Hansen f 75,- afgedragen. Ik kocht te Semarang een rotan stoel voor f 3,75,- ge behoeft de luienstoel dus niet op te zenden. Ik slaagde er ook in, een paar zeer bruikbare Kempeks(?) machtig te worden voor de som van f 1,25,- Dag wijf.

Willem 1, 27 april 1890 zondagavond

Mijn goed wijf,

Wat zijn onze brieven een verbazende tijd onderweg. Gisteravond ontving ik beide lieve brieven van den 22^{en}; en ik had er al naar uitgekeken en begon me ongerust te maken. Ik ontving ze om 7 uur. Vier of vijf dagen dus schijnt men noodig te hebben voor de bestelling. Dat ik innig blij ben met je schrijven, Bet dit begrijpt ge, dat alles wat ge schrijft mij heel veel belang inboezemt wijf, is duidelijk; en dan praat ge van "gewone" brieven. Hoe en wat zoudt ge anders schrijven kind. Ik heb meegevoeld met je, de eerste dagen na mijn vertrek. Ik had afleiding te over maar gij bleef achter in de oude omgeving met de gewone bezigheden; ge moet de leegte meer voelen dan ik. Veel genoeg deed het me dat men U niet alleen liet. Nog eens wijf, zoek afleiding bij de vriendinnen als het somwijls te benauwd wordt. Ik begrijp, wat je daar in Concordia hebt uitgestaan, toen de jongeheer in de lantaarn kroop, maar ge beschrijft het tooneel zoo vermakelijk, dat ik er om heb zitten schateren. Deze vertooningen zijn echter nu eenmaal in onze deftige societeit niet op hare plaats. Mocht ge er meer gebruik van maken, neem dan Ali mee en zie verder wat ge met redeneering over het jongemensch vermoogt. Van Schmidhamers vreugde begrijp ik niet veel; ook ik denk, ook ik denk dat de jongen de entree de campagne noodig had en dat deze hem uit perikele omstandigheden redt. Overgens, ge weet het evengoed als ik heeft hij bij de verandering geldelijk nadeel. Gelukkig dat de jongen er zoo over denkt. Ik vergat geheel, je in mijn vorig schrijven mee te delen, dat ik in Hotel Boven kwam te logeeren naast den leutenant Witting, den broeder van Bertha. De jongen is ziek, ziet er slecht uit en is eergisteren naar Semarang vertrokken om voor de geneeskundige dienst te verschijnen. Waarschijnlijk zendt men hem naar Europa. Hij wenste dit liever niet maar hoopte een verlof te kunnen bekomen naar een plaatsje in Kediri waar zijn jongste zuster getrouwd is met een opzichter bij de koffie. Ik heb een avondje met hem zitten praten, de eerste en eenigste, die wij samen in het hotel doorbrachten. Nieuws omtrent Berth en Jan vernam ik niet. Met Jan was hij wel, maar met Bertha leefde hij in onmin. Na zijn aanstelling tot officier, een paar jaar geleden kwam hij te Soerabaja in garnizoen en woonde hij bij Bertha in. Bertja die volgens hem nog steeds het moedertje wilde uithangen, werd hem te lastig; en hij verhuisde naar eene andere zuster die tengevolge hiervan ook in moeilijkheden kwam met Bertha. Te Semarang schijn nog een broef in de handel te zijn. Dat Bertha te Soerabaja was teruggekeerd, bleek hem niet bekend te zijn. Ik zou niet kunnen uitmaken welk soort mensch Witting is; de jongen was te ziek om hierover oordeel te vellen. Hij lijdt aan malaria. Vrijdagavond ben ik op bezoek geweest bij de collega van de artillerie, Drooglever; Hij had de gehele expeditionnaire colonne te gast voor zooverre deze in W1 is. De kerel was recht hartelijk, hij bezorgde ons eene goede gezellige avond. Vanmorgen ben ik er met deze Majoor te paard op uit geweest. 'K ware liever t'huis gebleven, omdat ik nog zooveel te schrijven heb, maar ik kon de uitnodiging moeilijk afwijzen. Het rijgenot was negatief, ik reed een vervaarlijken oude bonk van één der collega's waarmee ik in het vrij lastige bergterrein voorzichtig moest omspringen. Van de natuur daarentegen genoot ik volop. Men is hier in bergterrein. Waarheen men ziet, overal stuit het oog op bergen en heuvelruggen. Op den duur ging mij dit geloof ik te benauwd worden, maar het is nog zoo gansch nieuw voor me, dat de indruk mij steeds nog weldadig aandoet. Eene uitnodiging van een onderdoktoeren om de avond bij hem te komen doorbrengen, wees ik van de hand. Ik wilde wel een klein stukje van den zondag voor mezelf houden. Ge hebt ook zeker gelezen dat voor Flores is aangewezen Dr. Harte van Kruyff de man die een poosje voor de praktijk van Gerke heeft waargenomen. Zo langzamerhand komen we achter de namen van de leden van de expeditie. Gelukkig dat Hoeboer weinig gelegenheid hebben zijn hart in brieven uit te storten, ik geef me nog de hoop niet op, dat hij goed zorgen zal. Overigens, één van de luitenants, die nog hier meegaan, heeft voor de betrekking veel aanleg. Het wordt hier vervelend Bets. Nog steeds is de troep niet geheel uitgerust en afgericht. Dinsdag krijg ik waarschijnlijk de menschen ter beschikking, voor zooverre zij niet in garnizoens of kazerne dienst zijn. Ik zal dan vermoedelijk gelegenheid hebben een vij of zes dagen met het te exerceren. Ge zult je herinneren, dat eene van de klachten, die ik te Batavia slaakte tegenover de kameraden was dat men de Timoreezen van het 8^e bataljon mij medegaf om te beproeven hoe die lieden zich te velde zullen houden. Ik blijf die proefneming nog afkeuren, maar heb toch nu reeds veel meer vertrouwen in de kerels dan ik in Batavia had na lezing van de rapporten over hen. Het zou mij niet verwonderen of ze voldoen goed. Ik meld je dit omdat gij je mijn redeneeringen beiden kende, ongerust zoudt kunnen maken ook in deze materie. Weet je nog wijf, dat we praatten over de dames, die de colonne zullen vergezellen? Verbeeld je kind, tot dusverre heeft men er nog geen 8 kunnen vinden die genegen zijn mede te gaan. Dit pleit nu wel voor de meisjes van Ambarawa, maar is toch een lastig incident, het een ongekend iets waarover heel de militaire wereld alhier zich verbaast. En zoo zijt ge dan vandaag naar Peeters geweest. Je zult braaf moede zijn te huis gekomen, maar de gang zal je toch hebben opgefrist. Wat zei Nonnie en de Jongen wel van de

tramrit, en hoe hebben ze zich boven gehouden? Ge moet me dit alles eens haarfijn mededeelen. Slaapt baboe binnen? Hoe hebt ge die zaken geregeld? En wat zei de kleine meid wel van haar nieuwe slaappleats? Wat ik v.d. Broek mededeelde welke regeling ik voor het paard had getroffen heb ik je meen ik reeds geschreven. Hij wist het toen gij het zijne vrouw vertelde. 't Spijt me dat ik het beest niet hier heb, er is veel vraag. Gallas, de kwartiermeester; die gij aan het tafeltje van Lena ontmoet hebt, ken ik, ik heb hem een keer of wat gesproken. Speltie eveneens. Hij is geloof ik dezelfde, die gij bedoeld, er is er maar één van die naam. Gelukkig dus dat ge maar gezwegen hebt. Morgen maak ik een begin met mijne brieven voor Holland; het spijt me, dat mijn brief voor moeder te Apeldoorn er bij is ingeschoten, gij het er nog aan gedacht? Dag mijn lief, best wijfje. Kust de kinderen hartelijk voor me. Zelve wijf, een lange lange kus van je, je innig liefhebbende.

Piet

Willem I, 30 april 1890

Mijn lief best wijfje,

Het is hier vanavond onbeschrijfelijk triest. 't Is nu bijna 7 uur; vanaf vanmiddag 4 uur plasregent het zoodat ik moet afzien van een bezoek, dat ik in den vooravond in het kampement had willen brengen. De eenige gast met mij in het logement is Witting, die gisteren van Semarang is teruggekeerd, vandaag met koorts te bed lag zoeven tevoorschijn kwam, maar thans weer is verdwenen. De commissie van doktoren te Semarang was van oordeel dat hij met verlof naar Holland moet. Den 8^{en} juni vertrekt hij per "Merapi", in den tusschentijd zal hij hier een koel, koortsvrij plekje zoeken. 't Is zoo somber, Bets, dat ik bijna zou beginnen met klaagliederen aan te heffen, zeker is het wijf, dat ik sinds mijn vertrek nog niet zoo levendig de behoefte gevoelde om weer bij je te zijn als thans, zelfs, dat ik het je verklap. Die momenten zullen nog wel eens meer aanbreken. Evenals jij kind, hoop ik van harte, dat de tocht een vlug verloop hebbe; ik erken, dat het niet gansch in den haak is, maar ik heb veel, veel behoefte om spoedig terug te zijn bij mijn wijf en mijne kinderen. Gisterenmiddag ontving ik je brief van Zaterdag. Hartelijk dank, het was het antwoord op mijn eerste schrijven, waarmede ik te Semarang een paar uur te lang in den zak liep. Veel hetgeen ge vraagt vindt ge beantwoord in epistels die ik van hier je toezond. Gelukkig, wijf, dat ge er in slaagt, je een weinig heen te zetten over mijn vertrek; laat nu maar spoedig dat laatste spoor van zenuwachtigheid, je hoofdpijn, verdwijnen. Het denkbeeld om me dagelijks een paar woorden te schrijven behoort onder de bijzonder goede. Uwe brieven moeten uiterlijk den 17^{en} van de maand besteld zijn d.w.z. in de bus te Weltevreden zijn gedeponeed om de 26^e daaraanvolgende met de Timor-boot naar Flores te kunnen vertrekken. Ge zoudt b.v. ook den laatsten van de maand iets in de bus kunnen steken op gebruik te maken van eene mogelijke extra gelegenheid. Ik ontvang dan je journaal in half maandelijks afleveringen. Het oogenschijnlijk meest belangwekkende is mij uiterst welkom, ge weet niet hoe ik geniet, wijf, hoe ik geniet onder alles wat ge mij van jezelf en de kinderen meldt en hoeveel belang ik stel in de mededeeling van al je huiselijke schikkingen. Ge hebt misschien niet heel veel trek om met v.d. Broek en vrouw mede te gaan naar het feest in Concordia, maar kunt ge je aansluiten bij Vries en Peeters b.v. ga er dan eens heen. Alles aangrijpen, wijfje, wat gepast geschieden kan, om het moreel wat te heffen. De bagage en de jongen zijn onder stoom met onzen verliefden Hoeboer. Ik hoop, dat v. Wely nog heeft kunnen zorgen; het was maar eene kwestie van een paar uur; Anne zal wel zoo vriendelijk zijn geweest er rekening mede te houden. Dank, veel dank moedertje voor je goede zorgen. Zeer goed, dat ge de overcomplete ruimte aan Mr. Rabias hebt afgestaan, ik zal wel eens meer zoo broederlijk moeten omgaan met jongelui. Ketjil maakt het goed, de vent moet zich dikwijls doodelijk vervelen, hij zal evenals zijn baar blij zijn, vermoed ik, als er plaats genomen wordt voor Soerabaja; vandaag over 8 dagen zijn we zoover. Ik mag evenwel niet ondankbaar zijn. Ik word steeds vriendschappelijk bejegend en voor ik van Willem 1 scheid, zal ik vermoedelijk aan menige feestelijkheid hebben deelgenomen, niet zoozeer aangericht voor mij, dan wel voor de vertrekkende officieren en minderen uit het garnizoen Ambarawa. Ik maak daarbij voor mijn gevoel wel een beetje een gek figuur. Maar voor we van het artikel bagage afstappen, wijf, ge hebt me de slaapbroeken meer dan een handbreed te lang gemaakt, ik zal er hier een stukje laten afsnijden. Bets, 't is me zoo wel, dat ge de kinderen om je heen hebt en dat ge zooals ge zelve zo dikwijls waardeert, in je eigen doen, in je eigen huishouding zijt. Stel je voor, moedertje, dat ge geheel alleen in een paviljoen hier of daar waart of en pension. Voor jezelf verschrikkelijk; terwijl het mij verbazend hinderen zou. Goddank wijf, dat ik je zoo heb mogen achterlaten. Nonnie maakte reeds een begin met haar functie als oppas toen ik nog t'huis was. Dat kleine grut zal je veel afleiding geven. Ik houd me aanbevolen voor mededeeling van de resultaten der Zondagse weegpartijen; wees er voorzichtig mee. De hond schijnt je laste te maken, ja zoo'n toestand is onaangenaam. 'k heb er niets tegen dat ge haar Koopman geeft, ge kunt dan bedingen om één van de jongen voor je aan te houden. Gisteren kreeg ik voor de oefeningen de colonne over, nadat de Majoor eene inspectie over de heren had gehouden. Vandaag begon het feest. Ik wandelde weer voor het eerst achter den trom, Bets, of liever achter de muziek en als een oud strijdros dee het me goed. We rukte uit om 6 uur en kwamen om bij twaalfen te huis. De wandelingen en oefeningen in het terrein zijn hier tamelijk vermoeiend, ik vertelde je reeds dat het steeds heuvelop heuvel af gaat en oefeningen van een duur als die welke we heden morgen hielden zouden afmattend zijn, als niet de temperatuur hier veel minder hoog is dan aan de strandplaatsen. Het is hier bijna net zoo koel als te Batoe Djadanl ettelijke mensschen maken 's nachts gebruik van een lichte deken. Ware W1 maar een beetje groter en niet eene zo specifiek militaire colonie, dan zou de plaats als garnizoen te wenschen zijn. Men vindt er uitstekende huizen met prachtige erven; 't is om te watertanden als men uit D23 Waterlooplein komt. Vooral binnen de vesting is de localiteit prachtig, maar daartegenoverstaat dat de z.g. Cour waar al die woningen liggen, natuurlijk veel heeft van Teylers hofje te Haarlem. Behalve de vesting heeft men te Ambarawa een

kampement voor een bataljon Infanterie met officiers-woningen zoomee Kazernes voor de veldbatterij die er in garnizoen is. Later beschrijf ik je de plaats uitvoerig nader, als ik weer bij je terug ben. Laatst, bij Philips zittende, hoorde ik eene onderhandeling over de koop van een "bezette" koe. Men vroeg f30,- Het kalf kon later worden verkocht voor f12,- a f15,- en men had natuurlijk steeds melk volop. Aan onderhoud kost het beest ongeveer f3,50 per maand. Algemeen roept men over het goedkoop leven te W1. En zoo zal het te Salatiga ook zijn. Ik zou het zoo heel onaangenaam niet vinden, wanneer men mij bij de eskadrons aldaar detacheerde en gij aldaar de streek te zien kreeg waar ik thans zwerf. Ze is wezenlijk mooi. Spoedig weer nader. Kust de kinderen hoofd van hoofd een recht hartelijk voor mij zend mij hunne portretten. Dag mijn best wijfje, omhelst en gekust door je, je zoo liefhebbende
Piet.

Mijn lief best wijf,

Het is zondagmorgen. Nadat ik eene fikse wandeling had gemaakt, heb ik mijn brief aan Moeder te Wageningen beëindigd, heb wat zitten droomen, de zaken geregeld voor mijne laatste oefening met den troep op morgen, en thans maak ik van het half uurtje dat mij voor de rijsttafel rest, gebruik om wat met je praten. Aan moeder te Apeldoorn schreef ik gisteren. Het eerste bericht, dat ge van Flores uit kunt ontvangen wordt overgebracht door de boot, die na ons afgezet en haren inhoud gelost te hebben naar Soerabaja terugkeert. Tusschen 25 en 30 mei zal dat schrijven je kunnen bereiken. Ik heb de mama's beloofd dat jij hun omtrent de aankomst op Flores zoudt berichten. Ik ben vanmorgen veel bij je geweest, wijf. Het was de weegdag, de dag waarop jij voor bij me waart, waarop de kinderen meer of minder ondeugend om ons heen scharrelden, de morgen waarop je me verraste met je onovertroffen advokaat met pluim. Ik heb het stillekes gehad, ik ben eenige logé en alles binnen en buiten had een rustig zondag's aanzien. Waarheen mijn gedachten al zwierven: van Batavia naar Apeldoorn, naar Amsterdam, Den Haag, overal heen wijf, waar ik mij op overeenkomstige stille frisse zonnige dagen gelukkig heb gevoeld. Jammer dat men geen instrument heeft om wat zoo in de herinnering de revue passeert, vast te houden. Zet men zich, om ze op te tekenen dan zij de indrukken verflauwd en bovendien, er zijn er vele, die men vergeet. 'K hoop, best wijf dat de omstandigheden mij niet te lang van je verwijderd houden. Hier moederke, gaat het goed. De tijd gaat nogal vlug voorbij woensdag naar Soerabaja en vandaar 8 dagen embarkement voor Flores. Aan kleine en groote feestelijkheden ontbreekt het niet. Rijsttafelen hier, avondtafels daar, cafe chantant in de cantine, gezellige avond in de Sociëteit. En ik neem aan al dat heerlijks deel, alsof ik ook tot hen behoor voor wie al dat gefuif wordt aangericht. De gezellige avond moet nog komen, die zal zijn de 6^e, waarschijnlijk in verband met mijn vertrek op den 7^{en}. Ik heb reeds een vaag voornemen om een motief te zoeken vrij te blijven van het festijn. Hartelijk blij zal ik zijn als de vertrekdag daar is. Bestonden de gezelschappen waarin ik in mijne kwaliteit van "vertrekkende"verschijn alleen uit de kameraden, dan ging het vermoedelijk beter, maar, ze zijn rijk gestoffeerd met dames, hetgeen voor mij aan de vertooning eene geweldige stijfheid bijzet, zoodat de afloop mij steeds eene verlichting is. Of het aan mij ligt, weet ik niet maar nooit kan het missen, dat ik den indruk krijg, dat ik ben meegevraagd om het beroepshalve niet anders kan, en hiertoe, wijf, geven je gedragingen niet de minste aanleidingen. Hoewel ze vermoedelijk dankbaar zijn, dat ze de manlui bij zich houden, gevoelen zij toch, gansch ongegrond in mijne verschijning enige achterstelling van hunne dienbaren, veel mer dan deze zelve. Vanavond tafelen we bij de Majoor. Een ongetrouwd heer, zooals hij, die met ruimte in zijn woning geen raad weet, had er mij wel een stukje van kunnen aanbieden, had mij ook wel eens afzonderlijk kunnen vragen, voor ik vanavond aanzit, omdat ik ook behoor tot de vertrekkenden. Het is zo lastig om iets te vinden om me te excuseren, anders deed ik het ongetwijfeld. Je hebt een vreemde vent, Bets, die zich misschien heel veel onwaars inbeeldt, maar hij kan het niet helpen, 't is zoo de aard van het beestje. Gisteravond maakte ik een gezellig praatje bij Picard een collega, getrouwd met eene vrouw, die mij meer dan levendig aan Mien deed denken. 't Was 1 uur, voordat ik het wist. We zijn ruim 24 uur verder. Vanmiddag mijn best wijf, ontving ik je goede brief van den 1sten mei, ge past braaf op. Hartelijk verheugt 't me, dat ge er meer en meer toe komt om onze tijdelijke scheiding wat moediger aan te zien. Gisteravond waren we bij de majoor. De man had alle zeilen bijgezet: een keurig diner'tje, een prettig gezelschap en een aangenaam discours. Het was ruim 2 uur toen ik te huis kwam, met het vooruitzicht, om 5 uur te moeten opstaan om te kunnen deelnemen aan een vrij vermoeiende oefening, waarvan we vanmorgen om 11 uur terugkeerden. Nu is het hier veel koeler dan te Batavia, zoodat die morgenwandelingen vrij wat minder afmattend zijn. We liggen hier ongeveer even hoog als Batoe Djadjin en de temperatuur komt vrijwel overeen. Hoe gezellig men overigens die avondjes tracht te maken, ik heb er niet de ware smaak in; er is geen gevaar, dat ik te eeniger tijd onhuiselijk worden zal en misschien zult ook gij nog eens evenals eene dam, naar ik hoor hier doet: je man met geweld naar de Sociëteit moeten drijven. Vanavond bracht ik een bezoek bij den Assistent-Resident van Ambarawa, die ik gisteren bij de majoor had ontmoet. Een eenvoudig, goed man de graaf v.d. Borch, kleinzoon van de den oud Gouverneur Generaal, wiens huis op den Bezuidenhout ik je wel eens heb geweest. De Willem 1-sche drukte is bijna genoten. Morgenochtend meldt ik me voor vertrek, overmorgen reis ik af, zooals ge weet. Per trein. 's Morgens om 6 uur stapt men te Willem 1 in, om 's avonds om 6 uur te Soerabaja uit te stappen, een heelen zit. Van den gezellige avond in de Sociëteit morgenavond, denk ik geen gebruik te maken. Afgescheiden van de omstandigheid dat ik met de meeste families onbekend ben, weerhoud nog iets anders me; mijn uniform. Mijn enige pak heeft vrij veel geleden. Ik woon er de oefeningen mede bij en beweeg me er de ganschen dag in, zodat de plunje vrij onfris geworden is, zoo zelfs, dat ik er tegenop zou zien een dansje te maken waartoe men op zoo'n avond somwijlen verplicht kan worden. Morgenochtend

krijg ik mijn wasch 't huis, ik ga gelukkig met weinig vuil goed op reis, had ik maar de gelegenheid mijn witgoed terug te zenden, maar dit gaat niet. De tweede dokter; die de expeditie vergezelt, Kersbergen, heeft het voorbeeld van Hoeboer gevolgd. Kort nadat de krant zijne aanwijzing had meegedeeld, verkondigde hij aan het publiek, dat hij zich verbonden had aan eene juffrouw uit Malang, zijn garnizoensplaats. Ook een van mijn luitenants is geëngageerd; het arme meisje is troosteloos haar zenuwgestel is gansch van streek, het stumpertje ligt er te bed. Wif, wat zijt gij toch aan den sukkel, nog steeds geen eetlust. Ge hebt er uitstekend aan gedaan, dat ge dat flesje staal hebt gekocht, doe dit eens meer, want moedertje, een eerste plicht van je is, niets te verzuimen om gezond te blijven, een plicht tegenover jezelf, tegenover mij en onze kinderen. Ontzeg je toch geen zaken waarin je trek hebt, zuinig zijn ten kost van je gezondheid, is kwalijk begrepen zuinigheid. Met genoeg las ik, hoe je den zondag, de eerste na mijn vertrek hebt doorgebracht; ge hebt wellicht goed gezien met Nonnie te huis te laten, hoewel ik een volgende keer toch de proef maar eens nemen zou en eens zien of nu wezenlijk het kleine ding zooveel soesah in de huishouding te weeg zou brengen. Iets meer soesah misschien maar gezelf, wif, zult tevreden en geruster zijn. Die lies is toch een zonderlinge meid, men zou niet zeggen dat zij zo weinig vermogen heeft tot doorzetten. Ik hoop voor v.d. B., dat zij het aan zicht verkrijgen om wat geduld te oefenen. Het bericht omtrent den sergeant, is vrij treurig; ge hebt gelijk wif. Mijne atlanten zal ik wel kunnen afschrijven; hoe vreemd van v.d. B. niet tracht me die dingen terug te bezorgen, neen, jij kunt er nu niet om vragen. Eene goede schikking is het dat v. Wely de huur aan Wijnhof betaalt, hoe minder ge aan die jongen hoeft te betalen, hoe beter, daarom wif, als ge op bezoek gaat naar Koopman vraag hem dan, of hij je wil betalen in briefjes van f10,- Dit is voor jou dunkt me de gemakkelijkste munt. Ik meen, dat ik je reeds heb geschreven dat Hoeboer mij nog uit Semarang een briefkaart zond, waarin hij me berichte dat jongen en Kiets(?) aan boord waren en hij de laatste te Soerabaja op de Tambora, dien ons overbrengt, zou overschepen. Hij logeert op Simpang; ik vermoedelijk in het Marine-hotel. Je hebt gelijk in je redeneering over Rabian's huisvrouw, ze is een beetje vreemd wezentje, zie, of ge er niet komt met wat geduld te oefenen. Volkomen juist is, dat ge niet hebben wilt, dat Nonnie present is bij de voeding van haar kindl erg ongepast is het zeker, dat zij dit probeert in de achtergalerij; maar wellicht is dit minder brutaliteit dan gemis aan vorming. Neem des noods de oude baboe in den arm. Zij heeft altijd haar kind gezoogd, ik heb dit menigmaal in den stal gezien, toen zij reeds baboe bij ons was. Een verbazende uitbrander, die ik Ketjil heb moeten geven, heeft goed gewerkt, ik ben thans zeer over hem tevreden. De heer Schröder is bijzonder goedgehartig geweest, en je plan, wif, om het geld te besteden bij vriend Koene is eminent. 't Bericht van Vaxelasie (?) heeft ook mij een beetje verontrust; me dunkt, het is eene heele goede idee om de rekening geheel af te doen, hoe eerder ge de kwitantie in bezit hebt hoe beter. Ge zijt een praktisch wif. Ge hangt een treurig tafereel op van je troosteloos rondzwerven bij je pogingen om bezoeken te brengen aan de vrienden; ik kan me levendig indenken hoe triest ge je voelt. Het ge geen lust wat meer voeling te zoeken met de buurmensen, Michielsen b.v? Hoe gaat het bij v. Wely? Ik zal te Soerabaja wel bericht krijgen van de bevalling. Hier eene dame volle 2 maal vierentwintig uur bezig geweest haar kindje ter wereld te brengen. Wat is het bij ons toch betrekkelijk gelukkig verlopen, de beide keer. Zoo, zoo, wordt mijn lief klein wif zoo dik? Ge hebt haar laten knippen, schrijft ge en ge hebt niet van haar krullenbol kunnen bewaren. Ook zelfs geen staaltje voor moeder? Ja Bets, die harte van Kruijff is dezelfde die Kee zulke langen verhalen deed van zijn omzwervingen. Ik hoor hier, dat hij een goede knul moet zijn, ze ziet, je man treft het met het personeel. Hij staat op het punt om 1^e klasse te worden, kapitein. De oude resident van Timor kan gelijk hebben, van Schelle is geheel alleen aan het woord geweest. Ook mij zou het niet bijster veel kunnen schelen, wanneer het blijken mocht, dat we onnoodig zijn en ik mijne Timoreezen naar Willem 1 kan terugbrengen, zonder lauweren, des te eerder ben ik weer bij jelui. 'k ben hard benieuwd naar de loop van de zaken; ge kunt je niet begrijpen hoe lekker ik me voel, dat het oogenblik van vertrek nadert. Van Godin (?) en van Britt heb ik hartelijke briefjes ontvangen, zij beiden verwachten in het begin van Juni de bevalling van hunnen ega's Gelukkig, dat er bij ons niets in aantocht was, dan ware het afscheid benauwder geweest. Moederke, de oogen vallen me dicht. Zoen de kinderen hoofd voor hoofd eens fiksch van me, Groet de vrienden, speciaal van Wely voor me en dank hem voor zijne zorgen. Zelve, wif, hartelijk gekust door je, je zo innig liefhebbend mannetje.

P.

Briefkaart-Kartoepos
Mevrouw A.E. van Baarda
Batavia
Waterlooplein D23
Soerabaja, Marinehotel 7 mei 1890 - 7 uur

Mijn best wijf,
Zoeven van Willem 1 behouden, zonder ongeval hier aangekomen na 12 uur sporen. Erg warm en gestoofd. Hoeboer en Kleippoll waren aan den trein. De indruk van mijn tegenwoordig logies is nu juist niet bijzonder gunstig; 't is als in Holland, hoe kleiner de plaatsen, hoe degelijker de hotels. Ik ben te Willem 1 wat verwend. Morgen hoop ik je uitvoerig te schrijven, als ik me een beetje heb georiënteerd. Kust de kinderen eens recht hartelijk voor me. Zelve, wijf, mijn beste groet.
P.v.B.
Rabian in goede orde in ontvangst genomen.

Soerabaja, 9 mei 1890, Vrijdagavond

Mijn best, lief wijf,

De tijd begint te minderen, nog een dag te Soerabaja en we embarkeeren om te stevenen naar ons doel. Ik begin er naar te verlangen niet uit sehnsucht naar Flores, maar naar het einde van de historie, en om aan het einde te komen, moet er een begin worden gemaakt. Ik ben te Willem 1 naar den gezelligen avond in de Sociëteit geweest en het is mij meegevallen. Het gezelschap bestond grootendeels uit officieren, slechts weinige dames waren opgekomen, een achttal, waarvan er 4 niet mochten dansen en daarom een partijtje maakten. Ge weet wijf, ik ben in de edele kunst niet sterk. Ik bepaalde mij dan ook tot eene Polka Muzarka met vrouwe Picard, de eenige dame, dansende, die ik kende. Er werd gespeeld, natuurlijk op de Flores expeditie. Van de beantwoording heb ik mij vrij gehouden; mijn oudste luitenant als inwoner van Amabarawa zei een enkel woord en daarmee liep het af. 't Was 3 uur, toen ik thuis kwam en om half vijf moest ik op, om te zes uur te kunnen afreizen. De muziek en ettelijke officieren waren aan den trein om mij uitgeleide te doen. 'k slaakte een zucht van verlichting toen het gevaarte zich in beweging stelde, en ik mij bewoog in de richting van mijne laatste etappe. Het traject Willem I – Kedoeng Djati, Bets, is boven beschrijving schoon. De wagon was leeg, het was heerlijk frisch weder en de talrijke bochten van de baan openden telkens een nieuw heerlijk uitzicht in het bergland, waar doorheen we spoorden. Ik hoop, dat we samen nog eens daarvan mogen genieten. Op mijnen reis naar Willem I had ik veel minder genoten, ik was toen moede en had het warm, ge herinnert je het reisje werd toen gemaakt in de middaguren. Te Kedang Djatai kwam ik terecht in een stampvolle wagon. Tot Solo wer het er niet beter op; alleen had ik het geluk, er een kapitein uit Soerabaja te ontmoeten, dien naar zijn garnizoen terugkeerde, en ten gevolge van die ontmoeting werd mij de reis daarheen verbazend bekort. Vanaf Kedoeng Djati leverde de reis niets bijzonders, we stoomden door vlakland en de weg door Sawah's en langs Kampongs was al even eentonig als een tocht door Hollandse weilanden. Zooals ik je schreef, was het 's avonds 6 uur, toen ik te Soerabaja uitstapte, gekookt, vettig, smerig en zwart. Hoeboer en Kluppele waren present; de laatste bracht mij naar het logement, waar ik me spoedig opfriste. 's Avonds had ik reeds eene conferentie met vrind Hoeboer, en zoo gaat het steeds door; ik heb ettelijke mensschen te spreken en te ontmoeten en tal van kleine en grootere zaken te bedisselen. Den volgenden morgen was ik even bij Bertha, die in het hotel Biersteker, een commensalenhuis, woont. 's Avonds brachten de kinderen mij een bezoek en ging ik met hen wandelen. Vanmiddag Bets, schrik niet, ben ik met het kleine volk gaan rijden. Ja wijf, dit heeft er moeten worden afgenomen. De indruk van mijn bezoek aan onze schoonzuster is wezenlijk buitengewoon gunstig. Bertha is, geloof ik, een eenvoudig, goed vrouwtje, dat eenige jaren geleden een zeer knap vrouwtje moet zijn geweest. Ze draagt thans de sporen van lichamelijk lijden, ondanks dit, is zij nog eene goede verschijning. In december reeds keerde ze van Lawang en woonde sedert te Soerabaja. Na haar terugkomst – ze deed het voor het onderwijs van haar kinderen – heeft zij het weder geducht in de buik gekregen, thans is ze beterende. Zooals ik zeide, ze was eenvoudig, hartelijk, en ik schaamde me werkelijk dat we zoo nimmer iets van ons hebben laten hooren, zoo vervreemd hebben geleefd. Zou je haar niet eens schrijven moedertje? Jan en Bertha, wijf hebben lieve kinderen. Johan en Cato'tje hebben zeer aardige kinderen, de kleinste, moeder's naamgenoot, in de wandeling "zus" genoemd, is minder mooi, maar een aanhalig dingetje. Johan die dit jaar naar de burgerschool had moeten gaan, is niet geslaagd, hij maakt de indruk dat dit wel niet geheel aan hem is te wijten, maar dat de minder goede gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs, er veel schuld aan draagt. Hij is een tenger ventje met een stel mooie heldere oogen. Cato'tje is bepaald een mooi meisje, ze heeft veel van Jan en Gerrit. Ze is geloof ik, een lief meisje, keurig netjes, en volgens mama leert ze uitstekend, hetgeen ik gaarne wilde aannemen, Nadat ik, om het kind genoeg te doen, een kijkje genomen had in haren schriften. De kleinste gaat nog te Fröbelschool, ze is aanhalig als Els te Warnsveld en heeft vanavond, alleraardigst, tal van liederen ten gehore gebracht in den geest van den orgelman en de smid, die Els ons voorzong. Werkelijk, Bets, het spijt me dat gijlieden niet wat dichter bij elkaar zijt. Het mij recht veel genoeg, hen eerste te hebben ontmoet. Vrouwe en kinderen bevallen mij heel wat beter dan papa. Jan had zijne vrouw in overweging gegeven om naar Holland te gaan, hij zou dan nog eenigen tijd in Atjeh blijven en daarna volgen. Bertha had in deze regeling geen zin, hoewel ik geloof, dat het verstandig zijn zoude, zoo te handelen. Wanneer hij in augustus terugkeert, zijn ze uit de schulden. Ik werd er jaloers van. Hoe zij naar Holland moeten komen als Jan op den gewonnen tijd van Atjeh terugkeert, is mij niet recht duidelijk. Een van de officieren van Ambarawa, is vanmorgen aangekomen – de kwartiermeester. Morgenochtend om half één komt de compagnie. De kolonel, afdelingscommandant, heeft plan aan die komst verbazenden luister bij te zetten, alle troepen van het garnizoen, infanterie, Cavalerie, artillerie, zullen aan het station present zijn en met slaande trom en vliegende vaandel, de expeditie colonne aan het hoofd, wordt Soerabaja binnengerukt. Zondagmorgen zal de feestelijke

uittocht plaats hebben. Om 6 uur 's morgens zullen weder alle troepen gereed staan voor den marsch naar de Oedjoeng, de inschepingsplaats. De Oedjoeng ligt een uur van de plaats van afmarsch. Aldaar aangekomen zal ons in de Marine-sociëteit Modderlust, een afscheidsdrank worden aangeboden. Niet alleen de militaire autoriteiten zullen daarbij present zijn, maar door den Resident van Soerabaja zijn tal van civiele autoriteiten, waaronder zelfs de leden van de Rechterlijke macht uitgenodigd het feestelijke moment met hunne tegenwoordigheid op te luisteren. Eerehagen worden aan de Oedjoeng opgericht en de schutterijmuziek zal zacht laten hooren. Het is waarachtig, of we reeds bloedige overwinningen hebben bevochten en alsof we een tocht gaan ondernemen waarvan het heil van gansch Indië afhangt en niet eene eenvoudige on-poëtische uitzoekerij. De menschen moeten het maar weten, het heeft wel wat van opschepperij; besefte men toch maar, dat overdrijving steeds verkeerd werkt; steeds het omgekeerde teweeg brengt van wat men beoogt. Ge gevoelt wijf, hoe lekker ik zijn zal, als ik kalmpjes in rust aan boord zit. Het Roode Kruis heeft prachtig gezorgd. Behalve een goede voorraad van Batavia, het Centraal Comitee heeft ook Soerabaja in den zak gestopt. We krijgen nu een ruimere voorraad van pijpen, tabak, sigaren, materiaal, voor inlandse strootjes, enveloppen, postpapier, postzegels, briefkaarten. En niet van de minste kwaliteit. De pijpen b.v. kosten f 1,- per stuk. En de sigaren zijn van 5½ cent. Pijpen gaan er 75 meden en sigaren 2000, terwijl mij werd medegedeeld dat wanneer het Roode Kruis te Makassar niet genoeg uitzond, ik maar had te schrijven, dan zou Batavia en Soerabaja bijspringen. Er spreekt toch bij den burger nog wel iets in het hart voor den soldaat, Soerabaja heeft dit meerdere malen getoond. Of ik nu nog een brief van je zal ontvangen, voor ik vertrek? Dit zal toch wel gebeuren, moedertje! En dan, ja wijf, moet het een heel poosje duren, voor ik iets van jou en de kinderen hoor. God behoede je kind, en beware je voor leed. Zorg niet te veel, maar gedraag je, wijfje een recht moedig. Ik schreef het je reeds, mijne officieren zijn over 't geheel, goede menschen en de troep is mij verbazen meegevallen. Dit zijn vrij groote waarborgen voor een goed verloop. En gaat het goed, Bets, of het werkt ons en de kleinen ten goede. Zeker is het, dat deze tocht in zijne gevolgen heilzamer voor ons kan zijn dan een verblijf in Atjeh, waarvoor hij als het ware in de plaats treedt. Het is waar, er staan ook kwade kansen tegenover, maar dit is immer het geval. Wanneer de kansen opeens grooter worden, nemen ook de ongunstige kansen toe, maar niet steeds in de evenredige verhouding – moed wijf! Ik zal je natuurlijk geregeld omstandigheden schrijven.

En nu, mijn goede kind, vaarwel. Ge weet, met de terugkeerend boot, ontvangt ge schrijven. Kust de kinderen hartelijk voor me en doe dit wijfje trouw, elke ochtend en avond. Zelve kind, mijn beste liefste groet.

Je Piet

Soerabaja, 10 mei 1890

Mijn best, lief, wijfje,

Ik heb geen postpapier meer bij me, het is mijn laatste halve vel. Zooeven kwam ik te huis uit de sociëteit, middernacht gepasseerd, een uitgang, die ik me niet kon besparen, vanwege de oude kennissen. Vanmorgen heeft de plechtige intocht plaats gehad; morgen, of liever straks de plechtige uittocht, waarvan ik je een uitvoerige beschrijving hoop te geven; 'k zal blij zijn, als we rustig aan boord zijn. Lo van Vliet kwam met den zelfden trein als de troep te Soerabaja, hij reisde met zijne vrouw en kwam voor zijn persoon in het hotel rijsttafelen; de jongen was recht hartelijk. Gisteravond ontving ik je brief van den 4^{en}, vanavond je briefkaart en je schrijven van den 7^{en}. Hartelijk dank, meid, ge ziet, alles is nog terechtgekomen en ge hebt me recht laten genieten. In eerstgenoemde was gesloten de brief van Moeder. Van den brand in Apeldoorn had ik reeds gehoord, ik las het in de krant. Maak je over de broeken niet ongerust wijf, Rabian of Ketjil zullen dat wel klaren. Ik hoop dat juffrouw Wilmes je dikwijls komt bezoeken; zij is een eenvoudig, goed wijfje. Ge vraagt hoeveel je den jongen per maand geven moet; me dunkt drie gulden per maand. Wachten tot ik thuis kom zal niet gaan; hoe Van Kooten aan zijne berichten komt, begrijp ik niet goed, tenzij Hoogkamer reeds zou hebben gerapporteerd, en dit is bijna niet mogelijk. Op het broeisel van de kip, heb ik nogal hoop, dat wegnemen betekent niets. Dank nog eens wijf, voor de berichten; ik heb geen tijd om je schrijven te beantwoorden. 'k heb nog veel te doen en ik moet vroeg op. Kust de kinderen, en weest zelf, mijn lief best wijf, innig omhelst door je, je zo hartelijk liefhebbende
Piet.

Aan boord van de Tambora,
Zuidkust Flores, 13 mei 1890.

Mijn best wijf,

'k Wilde dat ge eens een kijkje kon nemen aan boord. Geflankeerd door twee vriende mensen, Hoeboer en Dr. Kersbergen zit ik boven aan dek te schrijven bij het heerlijke licht van mijn lantaarn. Beneden, in de salon zijn Schmidhamer en Van Gielen, mijn oudste luitenant en treincommandant, bezig aan hunne vrouwen te schrijven. Intussen stoomt de Tambora langzaam vooruit. 't Is 10 uur 's avonds, om morgen bij aanbrengen van den dag voor de Ai Mèrè baai te zijn. Moederke, ge hadt een bij dat vertrek te Soerabaja moeten zijn! Ik vond het de dat tevoren nog wat opgedreven, maar wijf, het heeft me werkelijk goed gedaan. Soerabaja heeft steeds uitgemunt – ik bedoel de burgerij- door zijn militaire aspiratiën en het is zich nu we der gelijk gebleven. Vóór de kazerne van het 13^e bataljon verzamelde zich het ganse garnizoen; het 13^e bataljon, het eskadron cavalerie, de batterij artillerie en zondagmorgen om 6 uur stelde de troep zich in beweging. De expeditionaire colonne voorop, de muziek aan het hoofd. Oudje het deed me wezenlijk goed. We waren lekkerlijk ingesloten door burgers, geen jongens, maar mensen van leeftijd, die vrolijk op de maat van de muziek, trom en hoorn meemarcheerden. Zoo ging het naar de Oedjoeng, een uur van Soerabaja; de weg was hier en daar bijna versperd van rijtuigs en de rivier wemelde van tembangan's die allen zich naar de oedjoeng spoedden met de beau-monde van de plaats. Aan den Oedjoeng gekomen, waar de Sociëteit Modderlust (der Marine) ligt, kregen de troepen rust, en traden wij uit om in de sociëteit te worden verwelkomd. Alles was groen eerehagen, waarop inscriptiën als aan den ingangen "welkom aan de naar Flores vertrekkenden" en aan den uitgang een "tot wederziens" massa's vlaggen enz. Nadat we de Sociëteit waren binnengegaan, deelde de kolonel, afdelingscommandant, mede, dat de resident de officieren der colonne zoude aanspreken, dat ik had te antwoorden dat daarna de troep onder de wapenen zou komen en hij, kolonel, de troep, de resident, de burgerij zoude toespreken, Zoo ging het. Ik bezat die morgen eene zeldzame brutaliteit, en heb het er redelijk afgebracht voor mijn doen. Daarna ging het naar de prauwen, die weder waren versierd, nog wat muziek, nog wat hoera's nog een handdruk en voorwaarts sleepte het stoomscheepje ons naar de Tambora. Om half elf waren we aan boord om elf uur verliet de Tambora de reede. Lo was aan boord; hij is een hartelijke jongen. Hij stelde me voor, je te telegrafeeren en ik vond dit wel zoo erg aardig, dat hij dat deed. Van de reis niet veel nieuws. Een uitstekende kapitein, een ronde, fikse zeeman die het goed met ons en met der troep maakt. Een goed, ruim schip, een uitstekend clubje officieren; ik geloof, dat we het best met elkaar zullen vinden. Een vrolijk gestemde, opgeruimde troep, ondanks de hooge temperatuur waarin de menschen leven: 87° bij dag, 85° bij nacht. En nu wijf, drijven we nabij het doel. Honderd vragen bestormen mij, en ik weet nergens antwoord op te geven. Zal het zijn een kalme dag, of moet er gevochten worden. Wat zal de ontmoeting opleveren. En ettelijke anderen.... Morgen hoop ik nader en ik hoop, moederke, dat ik je goede, geruststellende tijdingen kan melden. Ge begrijpt, dat er veel, heel veel te regelen, te schrijven valt en te bespreken. Hoeboer zit al naar me te kijken of ik niet eindig, hij heeft wat met me te bespreken. Dus moederke, lief best vrouwtje, rust zacht met de kinderen, tot morgen.

Strandbivak Wai Mokeh (Ai Mèrè)

18 mei 1890

Bijna mijn best kind, zoudt gij er bij inschieten; gisteravond schreef ik tot half twaalf, vanmorgen kroop ik om half vier onder mijn schuiltent uit, thans is het half vijf en straks moet ik op patrouille. Het is hier nogal druk hier moedertje, maar het gaat goddank goed. Ik beloofde je een journaaltje te zullen aanleggen. Den 14^{en} 's morgens vroeg stoomde de Tambora de Ai Mèrè-baai binnen, 't blijkt nu, dat de plaats heet Wai Mokeh en niet Ai Mèrè. De "zwaluw", met de resident aan boord lag voor de bevriende kampong Soei geankerd, wij ankerden bij de Ai Mèrè-rivier, van Schelle was aan boord en met hem begaf ik mij naar de "Zwaluw", waar ik de heer Hoogkamer ontmoette. Ik kan hem niet anders beschrijven dan door te zeggen: sprekend zijn broer zijn broer in Den Haag. De man is uiterts beleefd, hij behoort niet tot de gezellige vrienden; iets onaangenaams ondervond ik tot dusver niet, en ik kreeg de indruk, alsof dit ook verder wel goed wel goed zal gaan. Van Schelle heeft niets te vertellen. Met eene afdeling van mijne bende ging ik, na het begroeten van den Resident, aan wal en met behulp van Schelle en Kleian vond ik spoedig een plekje, een heuvel, dicht bij de kust die ons geschikt scheen en ook wezenlijk geschikt blijkt te zijn. Sedert wijf, is het een gesjouw, en gescharrel van belang; lossen en opvoeren, hutjes bouwen, patrouilleren, zonder eind. Een vrolijk gezicht is het zo van onzen heuvel van waar men een groot deel van de baai overziet, den stoomsloep met den sleep laadprauwen den grooten stoomer te zien verlaten en de rivier te zien binnenstoomen. Daar lost hij den inhoud van de prauwen, die door onze kettinggangers den heuvel worden opgesleept. Een ieder heeft druk werk, want er is machtig veel te doen en te regelen. Denk eens aan, moeder, 500 menschen, die in de brandende zon worden geplaatst op een heuvel, te voorzien van wat zool in een kampement behoort; keukens, privaten, hutten, enz. En tevens over vrij grooten afstand lading op te voeren, die de Tambora op de wal bracht. Magazijnen moeten worden gemaakt; waterplaatsen badwaschplaatsen moeten gezocht en ingericht worden. En last-not-least, er moet gearlevinkt worden met den Resident. Van ons bivak, wijf, hoop ik je mettertijd fotografieën te kunnen verschaffen. Dr. Harte heeft verschillende opnamen verricht, hij heeft een photographie toestel bij zich. Van onzen vijand merken we nog niet veel; nog geen contact gekregen, we leven hier alsof er geen Rokkaneezen in de wereld waren. Als het werk is afgelopen, verzamelen zich officieren en ambtenaren in een hutje, dat we onze "mess" noemen, en ik beloof je, moedertje, dat er dan vrij wat afgelachen wordt. Een volgende keer hoop ik wat uitvoeriger omtrent onze inrichting te zijn en zal ik proberen je een schetsje te geven van een dag in bivak te Wai Mokèh. Onze gezondheidstoestand is uitstekend en de harmonie laat niets te wensen over. Ik heb beste kerels als officieren het zal wel marcheren, wijf, 'k geloof niet, dat er veel zal gevochten worden; ik denk dat het nogal vreedzaam zal verlopen; nog een dag of 4 en we gaan de menschen een bezoek brengen. De schuiltent wordt gebruikt en voldoet, even zo de hemden, ik draag ze met succes zonder flaneel. Alles wat de garderobe betreft, in goede orde. Misschien ontvang ge in het laatst van de maand bezoek van den kapitein van de boot, een ruwe, brave zeerob, die ons veel goeds heeft bewezen. Ook hieromtrent later omstandiger. Stel je hiermee tevreden, ik moet eindigen. Kus onze lieve lievelingen, Bets, ge weet niet hoe ik naar jelui verlang, in de momenten waarin ik aan mezelf ben overgelaten. Velen zijn het niet. Zelve kind, hartelijk gekust en omhelsd door je, je zoo innig liefhebbende mannetje.

P.

Alles dus goed Bets, ook die zaken welke ik nogal somber inzag, zooals daar was de verhouding tusschen Resident, ingenieuren en mij; en nog meer. Gelukkige kerngezond en zeer opgewekt. Dag kind, dag mijn wijf.

Wai Mokeh, 25 mei 1890

Mijn lief best wijfje,

Zeer onverwacht is er gelegenheid en ik heb nog enkele oogenblikken om je te melden dat het mij goed gaat. Al mijn officieel geschrijf en bemoeiingen met den troep vorderen zooveel tijd, dat er nog slechts treurig weinig rest voor dit schrijven. We gaan langzaam vooruit met het verbeteren van den weg naar het binnenland. Vermoedelijk zal het niet op gansch vreedzame wijze aflopen, maar het laat zich toch voorzien, dat er niet veel te koop zal zijn. Gisteren had onze achterhoede, terugkerende van een bivak dat we betrokken ter verbetering van de vroegere, eene kleine ontmoeting; de heeren kwamen van eene slechte kermis te huis. Nu breken we in de vroegte op. We gaan met het grootste deel van de gemeente vooruit, een vreemde existentie wijf, waarvan ge waarschijnlijk volstrekt geen begrip hebt. 'K heb dan ook al beloofd je wat in te wijden, en ik zou het ook gedaan hebben als niet de boot, de "zwaluw" zoo onverwacht vertrok. De "Zwaluw" is een gouvernementsstoomer ter beschikking van de Resident. Z.E. [Zijne Excellentie] heeft hem ter mijner beschikking gesteld om de reserve van Makassar te halen, of liever een telegram over te brengen, waarbij ik den Legercommandant toestemming vraag om over die reserve te beschikken. Het terrein is lastig en ge weet, ik had reeds het voornemen om zoo te handelen wanneer de toestand het slechts eeniger mate vorderde. Het is berg op, berg af, ravijn in, ravijn uit. Wat loopen betreft, val ik mijzelf bijzonder mee, ik geef den jongsten niets toe en daarvoor had ik mij nogal beangst gemaakt. Met onze Resident gaat het goed, de verhouding laat niets te wensen over tot dusver. Ook met de heer van Schelle is dat zo. Hij gaat morgen mede. Hartelijk, hartelijk verlang ik naar enig bericht van je; 'k hoop moedertje dat ge je goed blijft houden, Schrijf veel, veel omtrent jezelf en de kinderen. Wijf ik ben zoo dikwijls bij je en ik kan soms zoo verbazend naar je verlangen. Vergeef 't me kind, dat ik zo sober ben ditmaal. Ik kan niet meer schrijven, ik word dan hier, dan daar gepraaid. Kust de kinderen hartelijk, weest zelve innig omhelsd en alle goeds toegebeden door je, je zoo innig liefhebbende
Piet,

Wawa 26 mei 1890. (Briefkaart)

Mijn best wijf,

Wawa, zo heet de bergrib waarop ik thans met het grootste deel van het detachement ben gelogeerd, een beetje primitief, maar toch voldoende, ik voel me hier in de frissche berglucht verbazend lekker; geen vermoeienis is mij te zwaar. Uit de courant verneemt ge, evenals mijn schrijven dat de 24e toen we van dit bivak, dat we slechts voor één nacht hadden betrokken, door onze vrienden waren verontrust. 't Betekende niet veel, ik schrijf hoop ik later hieromtrent uitvoeriger de vertooning had iets van een plaatje uit Aimard (?) of Stanleys weg. Vannacht 25/26 keerde ik hierheen terug. Ik dacht de heeren te zullen ontmoeten, maar ze waren absent, [sporen van hunne verliezen waren te zien, waarschijnlijk hebben ze een beetje respect voor onze achterladers gekregen]

Ik schrijf deze kaart bij gemis aan behoorlijk schrijfmateriaal met potlood op mijn zakboekje. Ge moest eens kunnen zien hoe schildwachten de omtrek van ons bivak bewaken. De boot komt overmorgen in de baai terug. Het naar het strand vertrekkende transport moet deze kaar meenemen. Kust de kinderen, zelf omhelst door je, je hartelijk liefhebbende man.

Wawa, 4 juni 1890,

Mijn lief, dierbaar wijffe,

Het is weer Wawa, onze eerste vestiging meer naar binnen, waar vanmiddag de gansche colonne vereenigd zal zijn behalve een 40 man die in het strandbivak achterblijven onder bevel van één der luitenants van Geelen. Zoo'n commandantschap, als is het een betrekkelijk klein hoopje menschen, dat gecommandeerd moet worden, geeft heeft wat hoofdbrekens en heel wat drukte, zoolang de toestand nog zoo primitief is, als zijn noodwendig in de periode van eene expeditie zijn moet. Vandaar wijf, dat ik van mijn plan om dagelijks een beetje met je te praten heb moeten afzien. Mocht het er toe komen, dat we gaan tin booren, zal er ooit kwestie zijn van de reeks postjes zooals men zich dat in Batavia voorstelde en waarschijnlijk nog denkt, dan zullen er meer uren voor de correspondentie resten. Maar, onder ons gezegd, mijne overtuiging is, dat er van een onderzoek naar tin niets kan komen. Dit gevoelen wordt vrijwel gedeeld door den Resident, door v. Schelle. Het laat zich aanzien dat er te veel verzet zal zijn van de bevolking om zo diep door te dringen als voor het onderzoek nodig is. Hoogstwaarschijnlijk zal men zich gedwongen zien zich te bepalen tot tuchtiging van Do en Ekofeto. Is dit geschied, dan zal vermoedelijk aan de autoriteiten moeten worden gerapporteerd dat voor het onderzoek veel meer troepen noodig zijn dan er zich thans hier bevinden en dan men voor Flores zal kunnen afzonderen. Aan de eer is voldaan en men zal de tin de tin laten. En zoo wijf als God het wil, wordt de termijn van scheiding teruggebracht tot een kleineren dan we dachten. Ik deelde je reeds mede, dat ik gevraagd heb om de 50 man, die in Makassar in reserve waren. Onze kleine stoomer "de Zwaluw" vertrok den 26^{en} en gisteren debarkeerden de menschen te Wai Mokèh, ons strandbivak. Vanmiddag komen ze naar hier op. De gezondheidstoestand blijft ondanks de vrij gebrekkige manier, waarop we zijn gelogeerd, uitstekend; ik zelf gevoel me zoo frisch als een hoen. Ketjil ligt sinds een dag of wat in zijn hutje met een ziek been; binnen 3 of 4 dagen zal hij wel weer op de been zijn. Rabian dient nu alleen en vrij goed. 't Grootste deel van de bagage is natuurlijk aan de kust gebleven. Ik voerde alleen mede wat in de Kempeks kon worden verpakt, maar de behoeften zijn hier zoo gering, dat ik nog in de betrekkelijke weelde leef. Langzamerhand overigens komen er kleinigheden met de vivretransporten naar boven. Kon ik je eens een kijkje geven onze wereld! We zijn gelegen op een smalle bergrug. Op de beide korte zijden van ons bivak is de troep gelegen. Magazijntjes en officiers logies liggen er tusschen. Dat officierslogies is iets beter maar verschilt nog weinig van dat der soldaten; kleine lage hutjes van boomtakken, gedekt en omwand met alang alang, eene grove lange grassoort. In onze hut liggen we met ons achten broederlijk naast elkander op bedden van dezelfde Alang Alang; de residents logeert alleen. Op 't oogenblik zit ik in het voorgalerijtje, dat we aan onze hut gebouwd hebben, te schrijven aan een veldtafeltje van Schelle. Er zijn drie van de heeren naar Wai Mokeh, de overigen liggen voor de hut of amuseren zich met "hombre"[kaartspel] Men zit daarbij op kisten en "inadore" toestellen; tot tafel dient een "inadore" toestel, waarover een lege kist is heengeschoven. De stemming onder ons laat niets te wensen over en goed is de verhouding tusschen Resident, v. Schelle en mij. Er is overeenstemming in zicht en gelukkig geen kwestie van inmenging. De 6^e, morgen kan de boot er zijn en kan ik tijding hebben van je mijn, best wijffe. Ge weet niet hoe gelukkig me dit vooruitzicht maakt. Ge weet niet hoe ik daarnaar verlang; Ge kijkt me nu wel gansch vrolijk aan wijffe, van uit het boschje waarin je steeds met me meewandelt, maar ik verlang er zoo naar om je weer eens te hooren spreken, om eens te vernemen, hoe het je gaat; hoe de kinderen het maken, of jantje nog kunststukken uithaalt in lantaarnpalen, hoe ons klein lief wijffe vorderingen maakt in verschillende richting of ze ingenomen blijft met Titi, en of dat kleine ding geregeld zich ontwikkelt. Schrijf me toch altijd veel, ook omtrent heb, wijf. Ge zult me bij de vrienden wel verontschuldigen, dat ik hen niet schrijf en hen de weinige bijzonderheden wel meedelen, die ik je schrijf omtrent mezelve. Ik ben geroepen om te eten en van die afwezigheid heeft de wind geprofiteerd om mijn brief weg te waaien. Toen ze over ons hoofd dwarrelde, werd ik gewaarschuwd, de sporen van den uitstap vind ge op het papier. We hebben heel gezellig getafeld. Schmidhamer is een uitstekende kok. Onze keuken is de soldatenkeuken in de open lucht. Twee staken, waarop een bamboe en waaraan een kookketel, groot, middelgroot of klein. Is het etensuur daar, dat verschijnt S. Gevolgd door de kok en een paar kleine kookketels, en werkelijk Bets, onze Malangsche vriend weet wonderen te doen we eten soep en purée, die ook gij zoudt roemen. We genoten het vanmiddag en als altijd, in de open lucht onder licht regenbuitje, maar het gesprek, ook bijna als altijd over Holland en Hollandsche toestanden, was zoo geanimeerd, dat we regen gansch vergaten en met den meesten smaak aten. Naast alle misere heeft zoo'n bivakleven voor een soldaat of liever voor een mensch met een soldatenhart iets verbazend bekoorlijks. Over missen gesproken. Eergisteren zaten we geheel in nevelen en wolken en loschte die omgeving zich op in zwaren regen, die tot in den nacht aanhield. Dan ziet het er recht treurig uit. Schildwachten en wachten staan onbeschermd in den plasregen, scherp uit te zien naar het hetgeen van buiten komen kan. Nu en dan hoort met een van de zeer tijdelijke verblijven onder het gewicht van het

neerstreamende water neerploffen en zijn de arme bewoners onbeschermd voor den waterstroom van boven. Verreweg de meeste daken overigens zijn als zeeven, zoo ook het onze; we hebben die nacht meer gewaakt dan geslapen. Ik lag op mijn stuk imitatieleer en had mijn schuiltent op mijn buik; het kletterde op mij neer. Toen ik van vermoeienis ingesluimerd eenige uren daarna wakker werd, hadden zich in de plooiën van het leer kommen water verzameld. Den volgenden morgen was alles doornat, maar onze Indische zon is eene heerlijke helpster. Zij droogde ons weer. Niet enkele drama, maar midden in de waterellende ontbrak het niet aan vrolijke uitvallen. De kerels hielden zich uitstekend, het goed humeur ging bijna geen ogenblik onder, ondanks den onverbiddelijke grijze hemel en den natten modderigen bodem. Jammer dat de soldaat in die omstandigheden niet eens meer geobserveerd wordt door hen die den armen kerel in zijn vredesgarnizoen zoo van uit de hoogte beschouwen. En nu mijn beste Bets, mag ik niet meer praten. Ik heb meer te schrijven voor de mail. Ge weet wellicht dat ik te Pangkadjes op Celebes leerde kennen, den toenmaligen commies, thans assistent-resident Brugman te Makassar. Zijn broer is posthouder te Endeh, en thans bij de expeditie, een brave kerel. Ik zal hem, de assistent-resident vragen je bij elke mailgelegenheid te telegrafeeren, nadat ik hem mijn weervaren het medegedeeld. Ge blijft dan niet lang in het onzekere.

6 juni

De post is aangekomen en de pakketten sluiten. Je lieve brieven en het portretje van Nonnie ontvangen. Hartelijk dank. Ik heb Nonnie achter jou portret geborgen; etageres houden wij er hier nog niet op na, en ze is zoo goed. Wat een aardig lief dingetje is ze toch ik kan er niet genoeg op kijken. Ik heb genoten van je schrijven, wijf, Maak je maar niet benauwd, dat we het erg hebben, we worden zo dik als beeren; onze primitieve inrichting doet ons volstrekt geen kwaad. Morgen gaan we een eindje verder, en ik heb nog veel te regelen. God behoede U en de onzen, kind. Omhelsd en gekust door je,

Piet.

Je beide brieven ontvangen, is kapt. Overgauw bij je geweest?
Do. 17 juni 1890

Mijn innig lief wijffe,

We stonden vanmiddag allen op den uitkijk, in den middag van den 16e nl. Want het is nog heel vroeg op den 17e juni; ik ben op wacht, terwijl ik schrijf. We stonden dan ook op den uitkijk naar het transport dat van Wawa moest komen, want 's morgens reeds hadden we van onzen hoogen heuvel gespeurd, dat de molukkenboot in de Ai-mèrè-baai naast de "Zwaluw" ten anker was gekomen en die boot bracht brieven van Makassar en dus van Java; nieuwsberichten, maar vooral berichten van hen die ons lief zijn. En zie, de mailzak wordt omgedraaid, in een oogwenk uitgezocht, het regent brieven naar rechts en naar links, maar ik krijg tot mijn deel niets dan dienstbrieven en een pak couranten. Ik was de eenige misdeelde, wijff, alleen ontving ik nog een zeer hartelijke briefkaart van Brugman, de Assistent-resident van Makassar, die je van daaruit mijn telegrammen zendt. Ge hadt het zoo goede plan, wijffe, om telkens maar eene gedeelte van je journaal in de post box te doen in het vertrouwen, dat er wel meer dan eens per maand gelegenheid zijn zoude voor Flores. Zooals ge ziet, doet zich die gelegenheid telkens reeds meermalen. Den 1^{en} en 15^{en} meen ik, kunt ge verzenden met booten van de maatschappij of liever, dan vertrekken booten van Batavia, die mailpakketten van Soerabaja naar Makassa overbrengen. Bovendien varen tusschen deze beide laatste plaatsen een 4-tal chineese booten die ook postpakketten overbrengen. Nu is de gelegenheid Makassar-Flores wel minder mooi, maar toch doet zich nog wel eens een extraatje voor. De Molukkenboot b.c. maakte een tocht naar hier, om ons materialen te brengen en versterking van dwangarbeiders; terwijl; Terwijl over een paar dagen de "Zwaluw" van hier naar Makassar gaat, om nog 50 man en een bergkanon te halen die ik met dezelfde gelegenheid telegrafisch bij het legerbestuur aanvraag. Die boot vertrekt vermoedelijk reeds den 21^{en} of 22^{en} van Makassar naar hier en als ge met de gewone gelegenheid geschreven hebt. Dan brengt ze me weder niets en moet ik wachttten tot den 28^{en} of 29^{en}. Enfin, wijff, doe zoo nu en dan wat schrifts op de post. Ik weet, ge heb in onwetendheid gehandeld, maar toch ben ik een oogenblik boos op je geweest. Wijff, we verlangen in een toestand als deze zoo naar berichten. Ik heb mijn taschje weer eens te voorschijn gehaald en jou en Nonnie weer eens toegeknikt, en je van harte vergeven, Bets dat je me teleurgesteld hebt. Wat een aardig portretje is dat van ons klein ding, ze er op uit, als in de oogenblikken, dat ik haar eene vermaning toediende; om te steelen is het dingetje met haar lekkere dikke beenen en armen en haar kaal kopje. 'K vind haar zoo aardiger. dan gekapt. Hoe stapte ze altijd geregeld 's middags op me toe met, den borstel, om haar coiffure in orde gebracht te zien! Als ik nu weer bij je ben, hoop ik, dat men mij jaren rustig te huis laat. De aantrekkelijkheid van het leven te velde is voor mij niet meer die van vroeger; ik was o zoo gaarne bij je terug. Het vordert hier langzaam, veel langzamer dan de Batavische heeren, vermoed ik, welgevallig is. Maar ik zal me hier overheen zetten. Wat ik te Batavia vermoedde en uitsprak, heeft zich hier bewaarheid; de macht, met welke men me zond is te zwak. Ik heb, zooals ge weet de reserve – 50 man – reeds van Makassar laten opkomen en nu weder vraag ik 50 man en een bergkanon. De kampong, waarheen we moeten marcheeren, ligt verder dan we dachten er zijn meer etappeplaatsen, dan verondersteld werd, en daarom vraag ik wat meer hulpmiddelen. Tevens echter, omdat onze vrienden, de Rokka's niet die lammeren zijn, waarvoor men ze te Batavia uitkrijt, maar krijgshaftige, vrijheidslievende kerels. Ge weet, onze vestiging aan het strand heet Wai-Mokèh, daar heb ik mijn hoofdmagazijn en 1 officier en 40 man, de 2e, een uur of 3 loopens naar binnen heet Wawa, van waaruit ik je het laatst schreef. Daar is nu 1 luitenant en 50 man. De hoofdmacht is te Do; den 7^{en} 's morgens om 4 uur zijn we naar hier opgerukt, om 12 uur waren we binnen Do; De kampong werd niet verdedigd. Do ligt 300m boven Wawa en dit weder 500m boven Wai-Mokèh en hoe verder we gaan, hoe hooger we stijgen; het eerstvolgende station is Watoe-loko en dan volgt nog Ekofeto. Het is hier vrij koel, 's morgens en 's avonds wijst de thermometer 65° en overdag rijst hij niet hoger dan 83°. Heel wat beter dan te Batavia, Bets, en het is daaraan en aan de zuivere berglucht te danken dat we ondanks de misère waaraan de kerels zijn blootgesteld, zoo weinig zieken hebben. Wij officieren kunnen ons beter voeden en kleeden; vinden ook doorgaans beter onderkomen, maar de gewone man, vooral de koeli heeft het hard, bitter hard te verantwoorden wanneer zooals de eerste 5 dagen na onze komst te Do 's middags om half twee zware nevels komen opzetten en de regen met stroomen valt tot 5 of 6 uur 's avonds. We hebben nu goddank beter weer, het is nu den ganschen dag zonnig en droog gelukkig ook voor het hoofdwerk; verbetering van de wegen, het zijn paden, meer geschikt voor gemsbokken, dan voor menschen, en toch, de Rokka's vliegen er langs op en neer alsof het straatwegen waren. We hebben een vrij goede barak met eene baleh baleh [bamboebed] waarop we broederlijk naast elkaar liggen. Ik lig op den rechtervleugel, dan volgt Schmidhamer, daarnaast Geluk en Sibringa, de beide andere luitenants, die ik hier heb, dan dokter Kershuysen, waarnaast de heer van Schelle, tot de gezaghebber Kleian de rij sluit. We hebben vanuit die hut een heerlijk vergezicht over het gebergte

en de Ai-mèrè-baai. Grote platte steenen, die we hier in massa vinden, zijn verwerkt tot tafels; op een dergelijk meubel zit ik thans te schrijven. Tot stoelen dienen nog steeds ledige kisten, aan opvoer van de onze is nog steeds niet te denken. Tot straks, wijf, ik heb thans zaken.

17 juni 's avonds

Vergeving, dierbaar wijfje, duizendmalen vergeving, dat ik je beschuldigd heb. Ik ben in het bezit van je brieven. Vanmiddag kwam het transport van de kust en bracht een pakket mede met brieven, die onvoldoende waren gefrankeerd en waarvoor betaald moest worden en waarachtig Bets, daar rolden 3 brieven van jou op tafel, toen ik het opende. Dank voor je zorg, wijf, ik was gelukkiger, meer kalm gelukkig, meer dankbaar dan in oogenblikken van ons engagement, wanneer ik een brief van je ontving. Vergeving nog eens voor mijnen preek, maar ik was er wezenlijk bedroefd over. Goede berichten over het algemeen. Ik zie het kleine ding je uitlachen toe ge haar voor de billen gaaft en de beweging nabootsen, ze is een aardig, lekker kindje. En dat vindt, schrijft ge, Cannegieter ook; ander, Nonnie was voor lui buitenshuis niet aanhalig, ze schijnt zich te beteren. Poppie dus weer vrij van hoest; wat een gesukkel met ons stumpertje. Weegt ge haar nog? Wat eet ze en eet ze veel of te weinig? Hoe gaat het op school met Jo, gaat hij in zijn Hollandsch een beetje vooruit? Ik stel je vragen, alsof ik een half jaar reeds van huis was; 't is me, als was het een jaar. Over een paar dagen 2 maanden. Zeg Hansen, Bets dat hij het paard voor elken prijs van de hand zet, desnoods op eene vendutie. Gij arme, geniet van onzen geldnood volop, ik merk er hier niets van. Ge vraagt, hoe ik hier uitkomt. Ik geloof opperbest. Er is nog geene afrekening gemaakt; door de vele verhuizingen en splitsingen van personeel, is dit niet mogelijk, maar, ik zal nog geld overhouden. Is de expeditie niet spoedig afgelopen, dan maak ik je dat over. Hoe aardig van Moeder en Marie. Marie is een beste meid; ge hebt me wel eens wat in haar nadeel horen zeggen; zooals dit meer het geval is bij me, ik druk me soms wat sterk uit. Genoegen doet het me, dat v.d. Broek en v. Vliet je niet in de steek laten. Ik wensch Peeters geluk met zijne 2e dochter,; ik vond en vind niets in die f 50,- Weest gij voorzichtig in je uitlatingen daaromtrent, meid, ook al mocht ge anders denken. Aardig, dat Caroline zoo'n gansche dagje bij je passeert, doe haar mijnen groet. Dat Molière niet vriendelijk was, is waarschijnlijk mijn schuld. Wij hadden het niet bijzonder op elkaar begrepen en de beterde niet, toen ik de samenstelling van de expeditie die hij bewerkt had, afkeurde. Nu het zich bevestigd dat ik vele dingen juist zag, zal zijne stemming er niet te beter op woorden. Dat er troepen naar Edi zijn en dat Koster mede is, las ik in de couranten. Ik vroeg meer menschen en Koeli's, omdat de kampong waarheen we moeten gaan verder ligt dan aanvankelijk gedacht werd. Moeder's brief en van Slooten, nog niet gelezen; geen tijd. En nu wijf, tot spoedig, den 30^{en} met de Timorboot schrijf ik weder, die gaat van hier naar Koepang en dan naar Makassar. Mijne gezondheid blijft gelukkig uitstekend. De harmonie laat niets te wenschen over. Groet van Wely en vrouw en alle overige vrienden en kennissen hartelijk voor me. Kust de kinderen eens flink voor me. Wordt er nog over papa gepraat? Zelve wijf, omhelsd en gekust door je, je zoo innig liefhebbende man. Ketjil is beterende; Rabian houdt zich uitmuntend, hij is een goede jongen. P.

Do, 27 juni 1890.

Mijn best, lief, wijfje,

Het is 10 uur geleden in den morgen. In onze hut uitzien op gebergte en op de Ai mere baai, zit ik je te schrijven en me te verheugen, dat zojuist de "Zwaluw" gesignaleerd is. Het kleine witte ding komt trots de baai in stoomen met, zo wil ik hopen, de 50 man en het bergkanon aan boord. Dit wachten begon vervelend te worden; we hebben Do al zoo mooi gemaakt, bijna als een vredespostje, en dat hoeft niet meer. Er komt nu weer eenige actie, die ons nader brengt bij het doel. Misschien ook brengt zij brieven mee uit Makassar; misschien, als er een tusschenboot eene particulier van Soerabaja is aangekomen; anders krijgen we toch morgen of overmorgen tijding met onze mailboot, die de 26^e van Makassar vertrekt en deze maand het eerst De zuid van Flores rondt. Die boot neemt onze brieven mede, vaart er mede naar Koepang en vervolgens naar Makassar vanwaar ze naar Java stevenen. Ik begin nu maar te schrijven, want straks en in de volgende dagen vallen er vele kleinigheden te regelen en geeft dit al niet voortdurend geschrijf of looarbeid, het hoofd is er te vol mede om rustig met je te praten. Dit is ook thans wel een beetje het geval, maar ge zult wel voor lief nemen, wat ik je zend, Bets. 'k word daar juist gestoord, of liever onderbroken door een komische optocht; er blijft een vrolijke geest heerschen onder de kerels, ondanks de misère. waarin ze leven. Er wordt natuurlijk zwaar gewerkt. Is ergens transport te loopen of wacht te doen, dan wordt er gewerkt aan verbetering van wegen of worden er nieuwe aangelegd. Zoo juist nu keert een groot corvee Inlandsche soldaten van het werken aan een weg. Het stuk weg nabij het bivak is wel op hoogte gebracht maar er liggen nog massa's kluiten op en nu houdt men zich, naar het bivak terugkeerende, bezig, met de patjos die kluiten klein te stampen. Stel je voor, twee rijen kerels, één aan elke zijde van het pad, die hunne patjols [hakschep] in eene vast cadence op de grond stooten onder het zingen van een Javaansche air, begeleid door fluit, tamboerijn en een bamboe-instrument, waarvan eenige grappenmakers zich hebben voorzien. 'klinkt zoo verhaald niet erg grappig, maar ons die bij de bezigheden vrij veel ernst gewoon zijn, was 't om tranen te lachen. We hebben de gemeente dan ook een borrel geschonken, ook met het oog op de komst van de "Zwaluw". Schreef ik je geregeld elken dag, dan zou ik je tal van soortgelijke zaken kunnen vertellen en je ettelijke soldaten "bon-mots" kunnen meedeelen, een beetje grof, maar toch werkelijk geestig. En waarom, jongen, doe je dit dan niet. Ja wijf, omdat de omgeving zich er wel eens tegen verzet, niet direct, maar indirect en omdat ik den kop wel eens te vol heb met wisselwasjes. 't Zou goed zijn, als ik me eens tot schrijven zette in zulke momenten, 't zou verheldere wellicht en ik dien het eens te probeeren. Dikwerf, Bets, verdwaal ik naar D23, vooral in mijn vast wachtuurtje, 's morgens van 3 tot 5, maar dan komt er van rustig schrijven niet. Van de zijde van de Rokka's nog niet veel toenadering, alleen de bewoners van de kuststreek komen langzamerhand opdagen.

Van 27 op 28.

Zoover was ik gisteren morgen gebleven, toen ik moest eindigen. 's Middags kwam de post van de "Zwaluw". Ik vond de twee brieven van mijn best wijf, of liever één maar verder niet veel opwekkends. De versterking, 50 man en een oud model bergkanon, waren niet aan boord van de "Zwaluw". Niet 50 maar 75 man zouden gezonden worden en wel met de Timor-boot die morgen of overmorgen hier aankomt. Den zelfden dag of den dag daaraanvolgende wordt verwacht de Majoor Collard met adjudanten en een kapitein met eene sectie artillerie - 2 stukken en 150 dwangarbeiders die van Batavia en Semarang rechtstreeks naar hier vertrekken per extra boot. Ik begreep niet, wat ik las, toen ik het bericht in handen kreeg. Ik weet niet waarmee ik dit heb verdiend. Het is mij niet wel mogelijk de gedachte van mij te zetten van eene wraakoefening van de heeren van Pittius en Molière. Geen van beiden zijn mij genegen; den generaal schijn ik verbazend verbitterd te hebben bij zijne poging mij te bezoeken, kort voor mijn vertrek. Enfin, we zullen er ons inschikken. Ik word teruggebracht tot gansch onnut meubel. De kapitein, die meekomt, vervangt mij als expeditie-commandant; ik zal optreden als chef van den Staf, d.w.z. ik die tot dusverre alles regelde en leidde, wordt teruggebracht tot eene positie waarin ik niets te leiden, niets te regelen, niets te doen heb. Misschien ben ik verbazend ijdel, een mensch weet dit wel eens niet, maar het hindert me vreselijk. Ware men begonnen met een majoor te zenden met de macht, die nu eerstdaags hier vereenigd zal zijn, ik zou dit volstrekt niet hebben afgekeurd, maar nu men eenmaal mij met de zaak heeft toevertrouwd, valt het me bitter hard dat eene vermeerdering van een 50 man, de laatste, die ik voor het aanvankelijk bereiken van ons doel noodig keurde, leidt tot dien maatregel. Ik kan niet gelooven dat hier niet afgunst en antipathie in het spel zijn. Er wacht mij straks veel geschrijf, maar voordat ik mij daarmee ga bezighouden, moet ik even klagen, wijf. Je brief, je goede brief, heeft me recht goed gedaan, de Warneveldsche brieven heb ik nog niet gelezen. In den loop van den dag, hoop ik te vervolgen.

28 juni, 's avonds

Ik ben moe van het dienst geschrijf, nog een oogenblikje mijn best lief wijf, moet ik met je praten. Morgenochtend ga ik naar het strandbivak om mijn chef te verwelkomen, die morgen in de

Ai-mèrèbaai kan aankomen. 'k ben er al wat overheen, gisteren lag het me bitter zwaar op het hart. Vanmiddag ontving ik je schrijven van den 17^{en}, aangebracht door de "Soembawa", onze Timor-boot. Morgen of overmorgen krijg ik misschien iets van Batavia per "Prins Alexander" die de versterking van Java hierheen brengt. Bets, ik heb gelezen en herlezen je zoo heerlijk uitvoerige mededelingen omtrent de kinderen. Ik heb genooten, ik heb weer eens eenige oogenblikken met jelui geleefd. Ge hebt me wonderen verteld van Nonnie, ik kan me bijna niet voorstellen, dat een kind in minder dan 2 maanden zo kan vooruitgaan 'k begin eigenlijk veel te sterk te verlangen naar terugkeer bij ontvangst van je brieven. Hartelijk, hartelijk dank. Dat onze arme Brax dood is, wist ik reeds door Hoeboer. Een vreselijke toestand voor zijne vrouw. Beide brieven Bets spreken luide uit, je verontwaardiging over de wijze, waarop men omspringt met mijn paard. Ik vermoed dat het Hansen gaat vervelen en ik blijf daarom bij hetgeen ik je voorstelt: het beest is à tout prix te doen verkoopen. Ik begrijp ten volle, dat ge er hart zeer aan hebt, veel meer dan ik omdat gij het onder uwe oogen ziet gebeuren; maar na al dat gerij en geros nu onder deze, dan onder gene, waarvan misschien niemand begrip van rijden heeft, is het beest zeer zeker akelig bedorven. Laten we ons schikken in ons noodlot en doen, wat ik je voorstel. Stoor je maar niet aan praatjes over je uitgaan, wijf; ge doet er mij genoeg mede. Veel genoeg doet het me dat Witting woord gehouden heeft. Is hij nog bij Bertha te Soerabaja geweest? Hij is een door zijne ziekte eenigzins vreemde, maar brave jongen, voor zover ik hem, naar onze vluchtige kennismaking kan beoordelen. En zoo krijgt Thomas zijne vanille. 'k hoop, dat hij ervan geniet in de prachtige Maisena's van Anne.. ge zult dan, mijn best wijf aan Marie opening geven van den toestand bij ons te huis. Ik zal het Moeder doen, maar geloof me, thans is mij dat niet goed mogelijk. 'k hoop, dat ge dit beseft zult hebben en Marie gewaarschuwd hebben zult. Te zwijgen, totdat ik moeder heb geschreven. Wat is die jongen gelukkig van zijn val hersteld. Ik vertelde het hier aan den dokter, die me meedeelde dat die hartkloppingen een gevolg waren van bloeditstoringen in de hersenen. Overigens zeide hij, als Cannegieter; dat dit zich redresseerde, zonder medische tussenkomst. Treurig dat het bij van Wely zo sukkelig is. Die uitwerking van moedermelk bij ongesteldheid van de oogjes kende ik. Jammer Bets, dat ge vanavond, toen we de couranten eens inzagen, niet in ons midden kondt zijn. De verontwaardiging over de hoopen nonsens die in de bladen over Flores worden gedebiteerd, was algemeen; tenslotte werd er om gelachen. Geloof me kind, wezenlijk zo erg is het niet. Ik ben nog nooit op eene expeditie geweest waar ik het zoo goed had. Ik was nog geen dag onlekker; ik ben zoo gezond als een visch en zoo sterk als een paard. En die Rokka's zullen het ons niet bijster moeilijk maken. Het is wezenlijk niet mijne schuld, dat men het op Java zoo zwaar opneemt en veel meer zendt, dan ik nodig achtte, veel meer dan goed is voor een vlug verloop van de affaire. Met hetgeen ik vroeg, zou ik het in 8 dagen hebben geklaard. Maar dit is geschied, we praten hierover hoop ik nog wel eens. Maar beloof me, je niet zo benauwd te zullen maken op dat dwaze courantengeklets. Het zal niet lang duren, en we hebben het goed, geloof me kind. Er zijn avonden, die zoo vrolijk worden doorgebracht, alsof we zaten in concordia. Ik heb hartelijk gelachen en bij de verhalen die ge doet van Nonnie's afschuw van oud brood, en van den invloed van de goedang op Jootje. Hebt ge uwe proeven met dat gebedje nog doorgezet? Probeer het nog eens. Ge kunt niet begrijpen hoe heerlijk ik het vond dat ge me eindelijk goede berichten kondt zenden omtrent ons kleintje. Ook dat ding gaat dus aardig vooruit. Ge weegt haar zeker niet meer, want ik hoor er niets van. Is de regeling in de slaapkamer nog dezelfde? Slaapt Nonnie nog bij je, en ligt de kleine in het bedje? Schmidhamer heeft zijn vrienden ziek moeten verlaten. De berichten worden nu beter; de jongen was er erg onder gedrukt. Hij is voor ons een onschatbare kerel. Overal heeft die vent verstand van, vooral waar het aankomt op "gamelle"zaken. En dit moetje nu niet keukepieterig vinden wijf. Wezenlijk niet. Hier, waar het op aankomt iets degelijks in de maag te krijgen, is een goede directie van de kookzaak, iets kostbaars. Niets is den Jongen te veel. 'k moet eindigen. 'k weet nog niet of deze "soerat" met de "Alexander" naar Java, dan wel per "Soembawa" naar Makassar gaat. 'k heb nog alleen Coen's brief gelezen. Kust de kinderen allen recht, recht hartelijk voor me. Zelve wijfje, mijn innig geliefd wijfje, vurig gekust en omhelsd door je, je zoo hartelijk lief hebbende man.

P.

Rabian heeft de brief van zijn vrouw ontvangen; hij heeft geantwoord. Het gaat dien jongen goed; hij zorgt goed voor me. Ketjil ligt nog steeds ziek in het strandbivak. Brief Alexander ontvangen. Hierbij honderd gulden in bankpapier. Ik heb mijne delegatie verhoogd met f50,p 's maands ingaande einde juli. Ik kan het best zo doen, wijf, Innig hartelijk gegroet.
Je mannetje.

Do, 3 juli 1890

Mijn best lief wijf,

Vanmiddag ontvindt het een briefje van Hoeboer, die in het strandbivak is. Hij schreef me, dat hij in eene van de kisten per "Alexander" van Batavia aangebracht, twee pakjes voor me had gevonden en ze opzond. Het bleek wijf, dat het de door u verzonden zaken waren, waarvoor hierbij mijn hartelijke dank. Ik zal van Wely voor zijne kostbare zending per briefkaart dank zeggen. Morgen gaat de "Zwaluw" naar Koepang, waarbij hij de "Soembawa" inhaalt. De "Soembawa" is de Timor-boot, die van hier komt en den 12^{en} te Makassar komt. Vandaar ontvangt ge dit briefje, wanneer weet ik niet. Maar er is gelegenheid tot schrijven en zeer gaarne wil ik dit verzenden. Veel te schrijven is niet mogelijk, daartoe is de woeligheid om mij heen te groot. Gisteren kwam ik met den majoor Collard en eenige andere officieren te Do. Ik ben thans van feitelijke commando's ontheven en fungeer als Chef van de Staf. De colonne is met 150 man infanterie en 2 bergkanonnen versterkt. Het waarom is me nog een onopgelost raadsel. Ik schreef je reeds dat het mij verre van aangenaam is, maar we zullen trachten, Bets, ons er over heen te zetten. Het is niet aangenaam, daar waar men zelf regelde en alle hoop had om de zaak tot een goed eind te brengen, nu 't zwaarst achter de rug is, om een ander te zien komen, om den laatsten hand aan 't werk te leggen. Gij mijn best wijfje schijnt geruchten te putten uit die vermeerdering van troepen. Ik kan me dit voorstellen, maar geloof me, 't was beter voor ons geweest, als men mij was blijven vertrouwen en gedaan had wat ik vroeg. Van den duur van de zaak valt niets te zeggen, maar ondanks de versterking geloof ik niet dat hier onderzoek mogelijk zal zijn wanneer de bevolking zich blijft verzetten. De beschuit moedertje, is heerlijk, maar sloof je nu maar niet te veel uit. We leven hier in betrekkelijke weelde, er zijn heren onder ons die voor het noodige hebben gezorgd en bovendien gelegenheden direct van Batavia hierheen zullen zich wel niet dikwijls meer voordoen. De vermeerdering van delegatie gaat niet zonder bezwaar, ik weet met mijn geld geen raad, het gaat dus beter dan we hadden vermoed. Van mijn overvloed zond ik je f100,- en ik hoop dit nog eens te kunnen herhalen, wanneer het lang duurt. Wat zult ge verbaasd opkijken als ge die duiten ontvangt, wijf, ik gaf iets om je gezicht te zien. Ik moet het hierbij laten. Kust onze lievelingen hartelijk voor me. Blijf me toch vooral veel, veel naar hier schrijven. Gekust en omhelsd Bets, door je, je innig liefhebbende mannetje. P.

De brieven van onze moeder, van Coen en Mien gelezen. Hartelijk dank voor de toezending.

Mijn best lief wijf,

Ik schreef je het laatst uit het bivak te Do, dat een uurtje dichter bij het strand ligt. Den 7^{en} zijn we naar hier opgerukt; er was niets te doen; de Rokka's hadden zich teruggetrokken in eene groote versterking, die zij op de hoofdbrug van het gebergte, waarin wij ons bewegen hadden aangelegd. De schrik zit er geloof ik in we hebben ons hier een zeer aardig bivak kunnen maken. En morgen gaat het verder. Maak je maar niet ongerust vrouwtje. Twee dagen nadat we hier waren, is de hoofdleider, eene Anggo Molo van boven naar ons afgedaald en heeft zich op genade of ongenade overgeleverd. [zie foto bijlage] De versterking behoeft dus, jammer genoeg niet vervoerd te worden, eene manoeuvre, die we zonder veel moeite zouden hebben volbracht, want ik had een heel aardigen weg naar boven gevonden die naast het ding uitkwam. Ge kunt v.d. Broek mededeelen dat de decoraties voorlopig kunnen worden opgeborgen [officiersmedaille?]. Achter de kam liggen de groote kampongs van de Rokka's, de namen zal ik je maar sparen, en vandaar zal het zoeken naar tin-erts moeten beginnen. De bestraffing van de kampong die ten onrechte Watoe Loko genoemd werd en Ekofeto heet, zal dus eerst daags een feit zijn en daarna zal punt 1 van het programma zijn afgespeeld. De bestraffing zal bestaan in eisch tot uitlevering van de schuldigen en het betalen van een boete. Ge had het niet beter kunnen verlangen, moedertje. Dat Watoe Loko waarin we zitten is een verlaten kampong, lang geleden verlaten, omdat er de pokken eens hebben geheerst, een aardig plekje op een bergrug omringd door de prachtigste bamboestoelen die je kunt denken. "Staal" zegt men van bamboe als men spreekt van de groep stengels waarin zij groeit. Ge herinnert je misschien de naam Watoe Loko uit het verhaal van den Ingenieur, die beweerde dat die kampong vlak bij de plaats ligt waar hij overvallen werd. De man dwaalt wel eens meer, hij beweert wel eens meer dingen, die hij niet zeker weet of kan verantwoorden. Summa summarum een vervelende vent, wie ik het genoeg had vanmiddag eens te vertellen, hoe ik over hem dacht. Zoolang ik de baas was, van 't spul, ging het goed, hij was de liefde gepersonifieerd, maar nu de majoor er is, meent hij een sportje hooger te staan. Ik vertrouw echter, dat hij nu weet, waaraan hij zich heeft te houden. Zulke dingen zijn wel niet aangenaam, maar wel eens noodig. Met den Resident gaat het wel, de verhouding laat niets te wenschen over. Ook met den Majoor gaat het goed; we zijn het dikwijls oneens, maar het marcheert toch. Ja wijf, het spijt me vreeselijk, dat ik dit zaakje niet alleen heb mogen opknappen. Ik had een goed troepje, beste officieren en zou het heus even goed en vlugger gedaan hebben als de menschen die het thans uitmaken. Men vond allen gereed voor den laatsten coup die wij met evenveel gemak geslagen zouden hebben als de tegenwoordige expeditionaire macht. Ge zult me die speech wel niet erg euvel duiden; ik kan tegenover niemand ongestraft zoo gezellig mopperen als tegen mijn eigen wijf. Het is hier vrij koel, 's ochtends en 's avonds 60 °F en 's nachts 58°. Overdag stijgt de thermometer gemiddeld tot 78°. Een klimaat, wijf, om een Hollandse klein te krijgen. We zijn dan ook allen zo gezond als visschen. Ik sta – gelukkig – versted over mezelf, ik loop als een luitenant van 20 jaar en voel van mijn been - mijne nachtmerrie zooals ge weet - niets meer. Weet ge nog wel, wijf, mijn tocht naar Metzger, toen ik je in Zandvoort bezocht en ook Gerke en Bisdom vroeg, me eens na te kijken? Ik had me daar in Den Haag allerlei schrikbeelden gemaakt van mijn toestand. Afgekeurd worden, geen gelegenheid hebben om te trouwen; moedertje, ik sliep er niet van, en het was na heel veel angst dat ik er bovenop kwam. Nu was er wel een beetje reden voor, wijf, dat die dingen door het hoofd spookten. Ge moet me niet te hard uitlachen. Maar Goddank, thans gaat het goed. Maar ventje, zult ge zeggen, wanneer komt ge nu terug, want dat interesseert me het meest. Ik weet hierop niet bepaald te antwoorden. De ingenieur gaat, zoodra we boven zijn, overmorgen aan het wandelen en daarna aan het boren. Vindt hij spoedig iets, dan komen we spoedig terug, duurt het lang, dan laten ook wij ons wachten, maar me dunkt, dat er tusschen nu en een maand veel kan beslist worden. Nu ik hier niet langer alleen ben als Kapitein, we zijn met ons drieën, is er geen kans dat ik hier achterblijf, wanneer er mocht besloten worden om bezetting in Rokka achter te laten. Ik geloof daarom niet te voorbarig te zijn met aan te nemen, dat ik de verjaardag van Nonnie te huis vier, dan zou ik met 5 maanden te huis zijn, de tijd die men dacht nodig te hebben. En als nu daarmee Atjeh uitgewonnen, of ten minste verschoven is, dan kunnen we ons feliciteeren. Als men ons nu maar te Batavia laat, om de geldkwestie. Bleef dit geen schrikbeeld, dan zou ik wenschen naar Salatiga te gaan; je midden-Java te laten zien, moedertje, is een illusie van me. Ik zit je te schrijven in een hutje dat veel overeenkomst heeft met ons verblijf te Do. We hebben het lang zoo slecht niet als je wel denken zoudt, in ons hoofdkwartier. We zijn hier met ons elven, officieren en ambtenaren en als ge ons 's avonds aan onze bamboe-tafel, voor de hut, bij prachtige lampen, dankzij den Majoor, onze partijtjes zag maken, waarbij ik noodige aardigheden getapt heb, en verhalen geleverd worden, dan wijf, zou je misschien ook wel wenschen, op expeditie te kunnen gaan. Misschien zou je gaan vermoeden, dat dit leventje beter bevalt, dan dat te Batavia. Ongetrouwd, ja Bets, dan zou ik oneindig veel liever steeds zoo'n leven leiden, maar nu zou ik er gaarne afscheid van nemen. Wijf, ik haal meer dan je vermoed, het

taschje uit mijn borstzak en als ik daar, om van jou niet te spreken, dat kleine heerlijke diertje op haar tuinbank zie staan, met hare verbaasde oogen, kijk, dan wordt het me wel eens raar. Hoe gaat het met ons kleine ding? Zij is nu reeds 8 maanden geweest. Nonnie was toen al een heele meid, ze buitelde op dien leeftijd haar bedje reeds uit. Kwam ze toen niet al reeds bij ons in bed? Ik hoop je, voor ik deze beëindig iets meer te kunnen schrijven van de Rokka's. We hebben al veel van die heeren gezien, maar van hun huiselijk leven kan ik je nog niets vertellen. Vermoedelijk zal het nog wel een dag of 4 duren, voor de Resident in het reine is met de tuchtiging en voor dien tijd gaat de "zwaluw" niet naar Makassar. Ik sluit daarom voorlopig; ik heb den ganschen dag me bezig moeten houden met schikkingen voor morgen en het is straks vroeg reveille [weksignaal voor de soldaten]. Tot spoedig vrouwtje, hartelijk, hartelijk gekust met de kleinen.

Ik verlang weer verbazend naar schrijven, blijf me toch veel vertellen van jezelf en van de kinderen, de kleinste kleinigheid boezemt nu veel, ontzachelijk veel belang in.

21 juli 's avonds.

't Was een dag vóór het oprukken, dat ik je schreef best wijfje en we zitten nu al een week op onze nieuwe post Bo-Rewoe. Eene wijk van Wolowio. Maar wat heb je aan al die namen. Nog altijd geen brieven van je; de "Alexander" bracht de laatste en het was toen 29 juni. Ik had zoo gehoopt, dat de Molukkenboot Flores zou aandoen omdat we verschillende hoognodige zaken van Java hadden gevraagd maar we zijn teleurgesteld, tenzij de "Zwaluw" voor dien tijd naar Makassar gaat. De kans hierop wordt met den dag geringer, omdat in den toestand hier zoo bitter weinig verandering komt. Ge herinnert je, dat punt van het programma vorderde, tuchtiging van de Kampong die zich schuldig maakte aan den aanval op eene mijn ingenieur. Die Kampongs, want het zijn er meer dan één, zijn thans bereikt. Maar de tuchtiging moet zijn van een bijzonderen aard om het tin-onderzoek niet onmogelijk te maken; men zoekt naar schuldigen en zal er slechts bij hoogste noodzakelijkheid toe overgaan, om de geheele Kampong te straffen. Doet men dit, dan kan men, mijn inziens, het onderzoek naar tin wel afschrijven. De Resident zal niet kunnen telegrafeeren, voor punt 1 in het reine is en telegrafeert hij niet, dan gaat de "Zwaluw" niet naar Makassar. Het was een schoon gezicht, toen we den 14^{en} den 1400m hoogen kruin bereikten, die we moesten overschrijden om hier te komen. Een prachtig landschap een schoon bergland strekte zich voor ons uit; tal van Kampongs lagen er in verspreid en een groot deel van de hellingen waren zorgvuldig bebouwd.

Er is bijna gevochten, maar het is er niet van gekomen en zoo zal het hier wel blijven.

De schermutselingen, die geleverd zijn, zijn de moeite van het vertellen niet waard, het heeft me genoeg gekost om ze in het officieele journaal te behandelen. Die Rokka's, Bets, zijn niet zo onbeschaafd, als men het de gemeente wil doen geloven. De menschen hebben goede huizen, veel beter dan de gewone man op Java, van kunst hebben ze meer begrip dan deze, getuige de zeer sierlijke snijwerken aan de huizen en in landbouwzaken is hij niet onbedreven waarvoor bewijs kunnen leveren de tuinen, die we hier zien. De Kampong, in een deel waarvan we ons vestigden, zag er welvarend uit. Ze bestond uit 5 geheel afgescheiden wijken. Eene wijk was gebouwd in een langwerpige vierkant. De huizen stonden aaneengesloten om een soort plein met het front naar binnen. Twee nauwe toegangen waren afgesloten met bamboe deuren. De buitenzijde was versperd en het geheel omgeven met een prachtige aanplant van bamboe. Midden op het plein verhief zich de offerpaal en daartegenover het offerhuis. De eerste is de verblijfplaats van mannelijke, het laatste de van vrouwelijke goden. Onder de eerste slacht men het vee onder het laatste hangt met de bekkeneelen (=hersenpannen). Het juiste weten we nog niet. Een aanval die de kerels van Wolowio hadden beraamd tegen een transport van ons, gaf een paar dagen geleden aanleiding om de kampong te verbranden. Alleen de wijk waar wij ons gevestigd hebben, bestaat nog en je man, Bets, woont met Schmidhamer in het godinnenhuisje, een vrij smerig verblijf, maar toch voldoende. De Rokka's zijn smerig, velen tenminste, zooals de meeste natuurlvolken. De meesten zijn prachtige kerels en het ontbreekt hen niet aan moed. Het zal me benieuwen welken loop de zaken nemen. Hoe oorlogzuchtiger men is, hoe spoediger de expeditie zal zijn beëindigd. Het is hier koud. Ik slaap met genot onder een deken en mijn jas en er zijn dan nog nachten waarin ik wakker wordt van de koude. We ontvingen heden onze thermometer; het zou me niet verbazen, wanneer hij vannacht 54° tekende. Het is na de komst van de versterking niet gezelliger geworden, dit ziet men wel eens meer bij het grooter worden van het gezelschap, maar het gaat toch. Morgen verder, het is laat en morgen is het weder zeer vroeg dan. Rust zacht wijf!

28 juli 1890,

Nog altijd in het bivak Bo Rewoe, zooals ik je reeds schreef, een wijk van Wolowio, het verbrande. Nog altijd geen vooruitzicht, dat de "Zwaluw" naar Makassar zal stoomen, zoodat en gij en ik veel langer zonder tijding zullen blijven dan we ons hadden voorgesteld. Den 7^{en} augustus komt hier aan de Timorboot, die den 9^{en} Makassar bereikt. Dien dag, of den 10^{en} eerst kunt ge telegrafisch bericht hebben. Het zal een hele geruststelling voor je zijn, te weten, dat we hier eene behoorlijke macht

hebben en ge zult toch ook wel geloofd hebben, dat 't zij er goede, 't zij er kwade tijdingen waren van betekenis, men de "Zwaluw" een reis naar Makassar zou hebben doen maken. Gij moet onder dat stilzwingen in je betrekkelijke eenzaamheid meer lijden dan ik, die den ganschen dag leef in drukte en veel te lopen en te schrijven heb. We vorderen niet hard. De in bezitname van de versterking op de hoofdrug en het bezetten en verbranden van de Wolowijo hebben in de stemming van de bevolking te onzen opzichte nog weinig verandering gebracht.

Men wil geen vreemdelingen in het vrije, onafhankelijke Rokka-land, en de kerels hebben gelijk. De kampongs liggen in grooten getale in de valleien en op de bergen die we om ons heen hebben verspreid. Alles heeft het aanzien van welvaart en vlijt. Landbouw wordt er veel en goed gedreven. De ingenieurstaak nam een aanvang, nadat we goed en wel te Bo Rewoe gevestigd waren. Hij moest nu de tin-streek gaan zoeken, en nu blijkt Bets, dat we nog op zoo groote afstand bevinden van terreinen, waar tin kan wezen, dat om deze te bereiken, onze troepenmacht bij de bestaande vijandige gezindheid der bevolking, te kort schiet. Twee verkenningen reeds hebben we gemaakt om den ingenieur in de gelegenheid te stellen, het terrein beter te overzien. Telkens hebben we groote moeite gehad om ons de kerels van het lijf te houden. De resultaten waren, zoals ik straks zeide, dat we ons nog geheel in vulkanisch bergterrein bevinden, waarin geen tin kan voorkomen. Morgen wordt er nog een derde en laatste gemaakt. De 5^e is er eene conferentie te Wai Mokeh van Resident, majoor en Ingenieur, waaraan ook je man zal deelnemen en de conclusie zal aan de regeering worden getelegrafeerd. Die conclusie kan geene andere zijn dan dat er aanzienlijk meer troepen zullen worden gevraagd om het onderzoek gewapenderhand in te stellen, en daar dit buiten eenige twijfel zal worden gewezen van de hand, moet volgen de last, om de onderneming op te geven en naar Java terug te keeren. Men spreekt nog wel hier van de zaak opnieuw te entameeren, nog niet de Noordkust, maar daar men geen enkelen waarborg kan geven voor de aanwezigheid van tin op Flores, en het vrij zeker is dat de bevolking van de Noordkust zal optreden, als die aan de zuidkust, zal men bij eenigen nadenken dit plan te Batavia wel onder het laadje leggen. Een spoedig einde dus Bets, en dit is nu verbazend welkom, want het begint me hier te vervelen en ik verlang terug naar jou en de kleinen. Hoe gaat het met onze Betsy toch?

Dat kleine ding houdt me veel bezig. Hartelijk verlangend, zie ik uit naar bericht; ik hoop dat je eens uitvoering schrijven zult. Kruipt ze, schreeuwt ze, komt ze bij, is ze veel minder dan een kind van haar liefste zus. Dit alles hoop ik, dat je me nu eens rustig, kalmpjes vertellen zult en nog veel meer, ook van de anderen. Niet het minst, hoe het je zelf gaat, waar ge mee bezig houdt en of ge er in slaagt, om je tijdelijk weduwschap niet te droef te doorleven. Onwillekeurig denk ik aan Bertha. Ge hebt haar toch reeds eens geschreven? Zij is wezenlijk een sympathiek wijfje. Ik ben overtuigd, dat ge in haar een goede zuster zoudt vinden, en weet zeker, dat de kinderen van je bijster goed zouden bevallen. Vrouw en kinderen maken een onvergelykelyk veel aangenamer indruk, dan papa. Ik mag dit zo onomwonden zeggen, Bets, omdat ook jij zoo'n liefelijken indruk van Jan's verschijning, niet hebt ontvangen. Misschien dat meer langdurige kennismaking de opinie zoudt wijzigen. Jammer wezenlijk, dat ge beiden, Bertha en jij, niet op dezelfde plaats woont, terwijl de echtgenooten den landen dienden op het terrein des oorlogs. Ik begin al te pikeren over onze bewegingen na mijne terugkomst. Me dunkt men zal mij te Batavia wel eenigen tijd laten om den papierwinkel in orde te brengen, voor men mij bij de cavalerie gaat detacheren. Hansen, hoor ik is naar de artillerie en zal dus zijn periode bij de cavalerie wel uitspelen te Salatiga. We zouden dit tesamen kunnen genieten. Het denkbeeld, jee ook, een meer van Java te doen zien dan de hoofdplaatsen doet me heen stappen over de geldelijke consequenties. Ik zal maar niet voortdromen want het kan teleurstelling wekken. Alleen, ik hoop niet, dat men nu te besparing van kosten mij bij terugkomst direct te Salatiga plaatst. 't Is bijna ondenkbaar en het zou erg ongenadig zijn. Ik vermoed bovendien, dat de hooge menschen mij wel eens persoonlijk willen zien en spreken. Reken er maar op wijfje dat we nog eenigen tijd tesamen in D23 zullen doorbrengen. Roept het kleine ding de "dos a dos" nog aan? Spreekt ze al wat? Hoe verdraagt ze zich op den duur met Joo'tje? Gelukt het je den jongen zijn gebedje te leeren, of gaat het niet vlot? Slaapt Nonnie zoet bij je of rolt ze nog even dartel als vroeger het bed door? Wandelt ze 's middag al met je mede? Schrijf me toch veel, Bets, 't geringste is me al zoo welkom. Ik zou elken dag wel wat met je willen praten, maar de gelegenheid is hier bijzonder slecht, de afleiding is te groot en somtijds ook de vermoeienis. Ik blijf gelukkig zoo gezond als een visch en blijf loopen als een kieviet, ik behoor onder de beste marcheerdere. Dit zal je van je oude kerel genoeg doen wijf, daarom schrijf ik het je. 't Blijft hier koud. Het is ne middag en de thermometer teekent 75°, en ik verzeker je, dat we last van de warmte hebben. Er zijn hier lui, die onder twee dekens kruipen 's nachts en 's morgens zitten we allen met genot om het hoogvlammende bivakvuur. 's Nachts kan de temperatuur hier dalen tot 54°. Ik word gepraaid om te eten. Vrees niet, dat ik gebrek lijd, de tafel laat weinig te wenschen over. Hoe gaat het met jou eetlust? Als het niet vlot met de gewone zaken, neem dan eens iets waarin je trek hebt. Ik hoop, dat ik mijn lief wijf goed gezond weer zal ontmoeten.

Tot spoedig, Bets.

3 augustus 1890

Morgenochten gaat we naar beneden. Wai-Mokèh is nu in één dag te bereiken, maar dit is tamelijk vermoeiend, we zullen er twee dagen over doen, zooals gewoonlijk wordt gedaan. Straks dus geeft het gepak, van het noodige niet alleen, maar ook van het hier te Bo Rewoe meer aanwezig is dan noodzakelijk, voor de behoefte van enkele dagen. Den 16^{en} of 17^{en} verwachten we het antwoord der Regering en in geen geval kan dit inhouden dat we nog verder het land binnendringen, in de richting, welke we nu volgen. Ik schreef je reeds, dat we het nog al vrijwel eens zijn met de onderstelling, dat men ons naar Java zal terugroepen. Het was hier gisteren zeer feestelijk. Terwijl te Batavia de troepen paradeerden, maakten wij een kleine promenade om het bivak, waarna met plechtigheid de vlag werd geheeschen; het was de eerste maal, dat ik het niet liet doen. Ge vindt me misschien kinderachtig, wijf, om zo dikwijls terug te komen op dat verloren gezag, en daarin hebt ge geen ongelijk. Maar eene verontschuldiging vind ik in het doodend vervelend baantje, dat ik tegenwoordig vervul. Het was vóór 1 juli voor mij een wezenlijk belangrijke werkkring, maar thans, nu ik in alles, behalve het z.g. stafwerk, vervangen ben door anderen, is het uit. Ook het feit, dat beide, de kapiteins, die gekomen zijn, ouder zijn dan ik, is niet geschikt om den toestand aangenamer te maken. Ware ik nog onafhankelijk in wat men stafwerk gelieft te noemen, maar alle onafhankelijkheid is weg, en dit maakt me wel eens wat mopperachtig. Mijne collega's hebben eene veel meer interessante positie; ik vervul de taak van de 1e klerk van den Colonne-commandant. En nu maar weer een punt achter dit geklaag, en de beschrijving voorgezet van ons feest. Na het feest hadden we musicale matinée en gymnastie-uitvoering 's morgens om 10 uur. 'S Avonds om half zeven café-chantant en muzikalen avond. De feestelijkheden liepen vrij aardig van stapel, alleen de koude nacht bracht er veel toe bij, om het genot te minderen. Ik sprak in vorige schrijven van 54°, maar vannacht hadden we 50° en vanmorgen 49° [9 °C] temperatuur. De burnous doet dan goede diensten. Het feest werd na afloop van het café-chantant in open lucht, onder ons voorgezet.

We genoten van eene schitterende menu, waarop zelfs gebak, in eigen keuken gefabriceerd en niet onverdienstelijk en daarna werd een bowl geprepareerd, waarvan ik maar een heel klein beetje heb gebruikt. Ik had meeleggers, d.w.z. enkelen die er over dachten zooals ik. 't Waren dn ook in hoofdzaak de jongeren, die de fuif nog een hele tijd voortzetten, nadat ik onder mijn deken was gekropen. Misschien reeds meer dan eens, onder het lezen van mijn schrijven hebt ge je er bedroefd over gemaakt, dat ik volstrek niet sprak over onze trouwdagen. Ik erken, dat in die dagen zelve, mijne gedachten elders waren. Als je herinnert, dat het toen was dat ik de gevraagde versterking wachtte en preparatiën maakte om verder te gaan, dat daarom de niet gevraagde versterking arriveerde, overgave van Commando plaats had en kort daarop werd vooruit gegaan, dan zult ge me niet hard vallen, niet verdenken van onverschilligheid omtrent een tijd, waarin ik wezenlijk gelukkig was. Den 13^{en} Juli, op welken datum ik dezen brief begon, kwamen we eenigszins op rust, maar den 14^{en} ging het weer vooruit naar hier. Geen toestand bovendien, al heeft men niets om handen, is meer geschikt om af te leiden, om te beletten, dat men zicht bezig houdt met zijne herinneringen, dan het leven dat wij nu leiden. Men heeft geen afzonderlijk logies, men is steeds omringd, er is steeds discours en er wordt dikwijls beslag gelegd op den vrijen tijd door partijtje enz. En men kan hieraan niet altijd zich onttrekken. Ge weet, ik ben geen liefhebber, maar ik moet toch op mijn tijd meedoen. Ik lees tegenwoordig nogal.

Dit klopt niet jongen, met je verontschuldigingen van zoeven zult ge zeggen. Maar dit doet het toch wel; ik lees namelijk doorgaans in bed. Het is 's avonds na tafel doorgaans niet mogelijk te zitten schrijven. Het is dan te koud, dat als men niet bij een bivakvuur zich koestert, men het verstandigst doet, onder zijn deken warmte te zoeken. Het is dan, dat ik een roman pak. En we hebben hier eenige zeer goede. Eene daarvan kan ik je zeer recommandeeren. Misschien heeft vd. Broek hem wel bij zijn voorraad, zoo ja, vraag hem dan eens ter leen. Hij heet "Plicht" en is geschreven door P. Brooshooft. Er viel op een premie van het Nieuws van den dag. 'k vermoed dus dat het verhaal verscheen als feuilleton in dit blad, zoo ja, dat moet ik erkennen wijf, dat ik je wel eens onverdiend hard viel over je feuilleton-mani. Maar als men dan ook eens ziet, welken onzin de Java-bode tegenwoordig als feuilleton publiceert – dat spaansche verhaal – dan houd ik het weer voor beter, om à priorie alle feuilleton-lezerij te veroordelen. Het is zondag, den hoeveelsten reeds sinds den dag waarop ik vertrok. Den dag waarop wij rustig bij elkaar waren. Wanneer wijf, komt ge mee weer eens verrassen met je eenig glaasje advocaat, dat niemand zo prepareert als jij? Wanneer zijn we weer een met ons beiden bij de kinderen? Ik geloof, dat het voor mij goed was, een poosje weg te zijn, een lang poosje. Ik geloof, Bet, wanneer ik bij je ben, ik het voorrecht, jou en onze kinderen te bezitten, niet genoeg waardeer. Ik herinner me veel meer van 't huis dat ik wel eens onaardig tegenover je ben, dat ik zeer humeurige momenten kan hebben. Ook daarom is het goed, dat ge me eens een poosje mist of liever, dat ik je lui een poosje mis. Zoo heeft zelfs eene expeditie voor de vrouw hare goede zijde. Misschien

schrijf ik vanavond nog een stukje, zoo neen, dan vervolg ik te Wai-Mokèh. Vermoedelijk zal het laatste wel het geval zijn, want ik heb vanavond nog eenige papieren te lezen en mij een beetje te prepareeren op de conferentie. Rabian gaat met me mede; hij is wezenlijk een uitstekende jongen, die je man nooit alleen laat uitgaan. Hij is steeds onmiddelijk achter me; Ketjil sukkelst steeds; nu ligt hij weer met koorts. Mijn brief, die ik den 27^{en} verzond, kwam er vermoedelijk den 1^{en} of den 2^{en} aan. Ik geloof niet, dat er van Makassar naar Java bootgelegenheid is vóór den 11^{en} of 12^{en}. We zullen maar eens in de bus blazen en ook met deze gelegenheid een telegram verzenden; de telegrammen ontvingte ge dan met eene tusschenruimte van 9 of 10 dagen. Vandaag zijn er weer een paar van ons afgereisd naar Wai-Mokèh zoo het heet, ter inspectie van hunne detachementen op de posten, maar in werkelijkheid om een verzetje te hebben. Zoo heeft de Majoor plan om tegen de komst van de volgende naar beneden te gaan. Cramer, een mijner collega's en ik zullen den bevelhebber vergezellen 't is weer zoo heel iets anders, die zee met hare gezellige branding, het andere klimaat, dat toestaat om ongekleed van de avonden te genieten. En niet vergeten, de visch, een artikel waarvan we ons hierboven spenen. Ons niet doen maat ons akelig, al is men van nature geen lekkerbek, men zou het hier worden. 'k zie je glimlachen, wijf, als ge bij dien uitroep denkt over de verhandelingen, die ik je hield over roode kool en hache, maar deze waren eenvoudig een gevolg van gehechtheid aan bekende bereiding. Geloof me, ik behoor hier onder hen die de minste kieskeurige mogen worden genoemd.

Het is zaterdagavond, zou men U weder eens hebben meegetroond naar Concordia, of zijt ge te huis? Laat je maar eens overhalen, Bets, dat geeft wat verstrooiing. Als ik weer te huis ben, komt er misschien niet veel van en zullen we er, al wilden we, dankzij de aanstaande detacheringen, er niet dikwijls meer van kunnen genieten. Hier gaat den eenen dag voorbij als den anderen. Als het zoo voortgaat, zal ik je bij gebrek aan stof, portretten moeten gaan leveren van de kameraden, had ik dit iets eerder reeds gedaan, dan zou ik wellicht wat meer over ons huiselijk leven kunnen babbelen. Maar wie voorzag eene periode als de tegenwoordige... Ik laat het hierbij vrouwtje. Een recht, recht goede 24 oktober. Ik hoop, dat ge dien dag iets uit Holland hebben zult. Over twee, drie dagen krijg ik je brieven, 'k zie ze O zoo verlangend tegemoet. Mijn liefste groet, mijn innig geliefd vrouwtje, Kust de kinderen voor me. Zelve eene lange innige kus van je, je zoo hartelijk liefhebbende man. P.

Wai-Mokèh, 6 aug. 1890

Een laatste lettertje van hier. De Resident komt voorlopig niet en de conferentie wordt dus niet gehouden; morgen gaan we weer naar boven. 't Laat zich echter voorzien, dat de Resident spoedig komen zal. Vanmiddag ontvingen we een treurig bericht. Een transport is aangevallen en de kerels hebben nogal succes gehad. Een officier, Diemont, is gesneuveld met 3 minderen, en er zijn er een stel gewond. Het verlies aan de zijde der Rokka's was ook vrij groot. Intusschen blijft het eene treurige kwestie. Een van de minder aangename zaken is, dat gij, evenals de dames der anderen, je ongerust zult gaan maken. Maar wijfje, dit moet ge niet doen; van mijne zij beloof ik je plechtig, alle dwaasheden te laten. Houd goeden moed, wijfje, laat die zaken over aan Hem, die ons wel en wee in Zijn hand heeft. Hartelijk, hartelijk dank voor je lief schrijven. Ik heb genoten, veel, veel genoten. Ik had zooveel officieels te schrijven, dat ik nog slechts een kwartiertje overhield voor dit gekrabbel. Neem het voor lief. Ik had zoo gehoopt, je rustig en uitvoerig te kunnen schrijven. Spoedig hoop ik, nader. Ik vermoed, dat de "Zwaluw" in het midden der maand naar Makassar gaat. Hartelijk gekust, vurig omhelsd, gij lief wijf, en onze kleinen. Kust ze eens goed voor me. Dag wijf. Je, je innig liefhebbende man.

19 augustus 1890

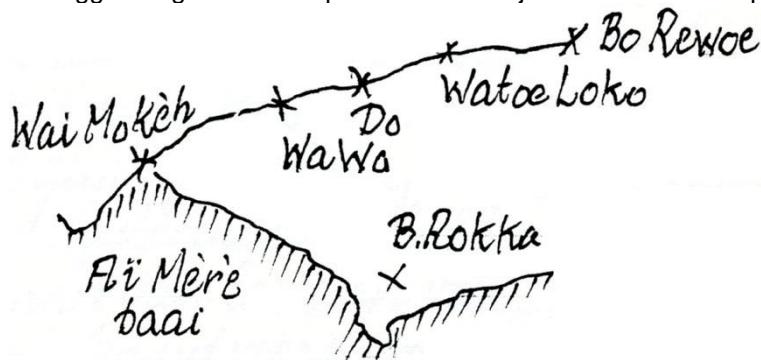
Best lief wijf,

Het is nog altijd Bo Rewoe en 't zal zoo nog wel een 14 daag blijven wellicht, terwijl we letterlijk niets uitvoeren, dan zorgen voor onze beveiliging. Den 6^{en} augustus ontving ik je brieven van Juli, drie in getal. Ik was toen zooals ik je schreef, met den Majoor te Wai-Mokèh, het strandbivak, omdat we daar ene conferentie dachten te hebben met den heer Hoogkamer, maar dit liep mis. De resident verscheen niet – hij is er nog steeds niet – en de treurige gebeurtenis, waarvan ik je reeds schreef, de aanval op een transport, dicht bij de hoofdbrug, noodzaakte ons onmiddellijk naar Bo Rewoe terug te keeren, zodat we ook het genoegen misten van een paar dagen rustige rust aan de Aimere-baai. Eergisteren, den 18^{en} werden we verrast met brieven. De Molukkenboot, die in gewone omstandigheden niet bezoekt, had order, om Flores aan te doen en zo kwam ik onverwacht in het bezit van je schrijven van 2 augustus en van den brief van Moeder te Apeldoorn, die dit schrijven rechtstreeks naar Flores had geadresseerd; ik sluit het hierbij in. Ge hebt me weer gelukkig gemaakt met je schrijven meid. Ontkennen echter kan ik 't niet, dat de kleine, maar toch pijnlijke moeilijkheden, welke men je op den weg legt, mij verdrietig maakten. Ons deren dergelijke zaken minder. Ware ik bij je geweest, dan had ook ik ze vermoedelijk niet ontlopen. Maar ik zou ze hebben opgeruimd zonder me veel van die geschiedenissen aan te trekken, terwijl nu, ik gevoel het geheel, die dingen jou zeer ellendige dagen hebben bezorgd. Ik twijfel niet of ge hebt in de kwestie Van Beek goed gehandeld. Hij is een ruw individu. Jammer echter, dat men je zoo erg benauwd schijnt te hebben gemaakt over je gemis van legale bewijzen. In hoofdzaak begrijp ik de kwestie, de details zijn mij minder duidelijk, maar die verneem ik wel van je bij 't huiskomst. Mijn goed, lief wijf, iemand, die je niet kent, is in staat, om zonder zich daarvan bewust te zijn, je omtrent het een of ander schrikkelijk ongerust te maken. Je zenuwen en je voorstellingsvermogen zijn je spoedig de baas. Ik moet maar weer gauw bij je zijn. Geloof nu niet, Bets, dat ik eene seconde heb gemeend, dat het ongelijk aan Uwe zijde was; maar gesteld, ik ware je adviseur geweest, dan zou - ik houd het voor - ik je veel onaangename momenten hebben bespaard door de geschiedenis kalmer te behandelen. V. Wely is een brave vent met helder inzicht maar te gepassioneerd. Vries ad idem, brave consciencieuse, hulpvaardige kerel, maar te veel man van zaken. Je lacht me uit, Bets, want nu zou moeten komen de phase waarin ik eene schildering geef van mijn eigen volmaakten persoon. Toch, ik geloof dat mijn dosis menschenkennis, mijn "savoirfaire" in omstandigheden van dien aard beter is, dan de hunne. Vergeef je man die ijdelheid, kind. De vrouw van den Apotheker schijnt een gemeen voorwerp te zijn, een artikel, zooals er meer van uit Nederland worden geïmporteerd. Gelukkig hebt ge met die zaak minder Soesah gehad. Wijfhoff zal dit wel goed hebben getraceerd (= behandeld). Hij is een leuk heer, geknipt voor die geschiedenisjes.

Ik hoop, dat deze de laatste wederwaardigheid is die je ondervinden zult, wijf, Genoten heb ik van je verhalen, de kinderen betreffende. Dank Bets, dat ge zoveel deed voor Jo op de 31^{en}. Hoe is hij voor Nonni, is hij zorgzaam voor haar? Merkt ge niets verkeers in het karakter van de jongen? Is hij eerlijk?, goedgehartig of niet? Nonnie, naar je schildering wijf, is, om op te eten, zou Majoor Westenberg zeggen. Hoe ik er naar verlangen kan, om weer bij jou en de kleinen te zijn, is niet onder woorden te brengen. Zingt Nonnie je na? Snapt ze melodie; heeft ze graag dat je voor haar zingt? En Titie, het kleine wurmpje, dat zich nog niet keren of wenden kon, toen ik vertrok. Och moederke, kon ik je hier eens zien! Enfin aan alle dingen komt een einde. Het moet al heel gek loopen wanneer de expeditie niet begin september is teruggekeerd, en ik zal dan ten minste 18 september met je kunnen vieren. Dat stil zitten waartoe we gedoemd, is allervervelends; emotie is er niet, dan het weinige nieuws, dat de journalen van de posten in het hoofdkwartier brengen; doorgaans is het niets en daarna zijn we aan ons zelven overgelaten. Ons discours wordt weinig pikant, de een zet al een chagrijniger facie, dan de ander, en doorgaans wordt de toevlucht genomen tot "hombre" en "whist" om een einde te maken aan het gemopper over de autoriteiten, die ons zoo nietsdoende, de toppen van Flores doen bekijken. Kon ik nog maar Loeri's of Kakatoea's vangen die ge me hebt opgedragen voor Nonnie mee te brengen, maar die beestjes zien we hier niet. Hoe Kwaamt ge er bij me dat verzoek te doen wijf? Wie had je verteld dat je die vogels hier vindt? Rariteiten zal ik weinig kunnen meevoeren. Onze kas staat er niet naar om een "dos à dos" te houden, anders bracht ik een paar paadjes mee, die kosten hier ± f 15,-. Niet mooi, maar deugdelijk. Kan men ze in leven houden, dan breng ik mede een span mooie kleine bokken. Men bracht ze als huldegescenken aan den Resident, die, vernemende dat ik er wel zin in had, ze mij welwillend afstond. Mooie weefsels heeft men hier niet; de bevolking draagt eenvoudige kleeding, zwart of donkerbruin van kleur, zoodat ook aan een bijzondere sarong voor jou niet gedacht kan worden. Neen wijf, de grootste rareiteit, die je van Flores wacht is je man. Hoe of wanneer men ons eene decisie zenden zal op de verschillende telegrammen, door ons verzonden, begrijpen we niet. Of men wacht op tijding van den Resident, die nog maar altijd niet hier zit, of men

na ontvangst van onze telegrammen wacht op de geschreven stukken, om daaruit mee licht te ontvangen. Het zijn ons allen raadselen. Ondanks de verveling, gaat het zoo nu en dan bij den troep nog lustig toe. Er heerscht een opgewekte geest. Misschien wijf, gaat dat ook beter als men op Java niet heeft een stel lieve kinderen en eene mama, die hartelijk naar den afloop der expeditie verlangt. Vooral als de kerels goed te eten hebben gehad, boonen, snert, of aardappelen met groenten, ze noemen deze kostje "Geldersche bullen". Dan weer galmt het bivak 's avonds van gezang en wezenlijk goed gezang, goede, Hollandsche, vaderlandsche zaken. En onze Inlanders alten zicht dan mede niet onbetuigd. Deze stemming wordt ook wel eenigzins te weeg gebracht door de meer milde temperatuur onder welke we tegenwoordig leven. Het schijnt hier te gaan zomeren. Hadden we vroeger 's nachts en 's morgensvroeg 49° en 48° temperatuur, thans is dit 60° onze bivakvuren verliezen het aantrekkelijke, dat ze kort geleden nog voor ons hadden. Dit neemt niet weg, dat we 's middags nog onder den deken liggen. Ons personeel in het hoofdkwartier heeft nu eenige verandering ondergaan. De ingenieur en trawanten zijn afgezakt naar Wai-Mokèh; hij heeft het opgegeven om tin te vinden. Gelukkig, dat de vent is afgemarcheerd; we denken er allen ongeveer evenzoo over, Schmidhamer zit te Wawa, Geluk op Do; dr. Kersbergen en 2 van de nieuw aangekomen op Watoe-Loko, Majoor en adj., de 2 kapteins en ik. Dr. Harte en 4 luitenants, waarbij Hemmes, de artillerist en Sibinga nog een luitenant van de eerste colonne, de oude garde, zijn te Bo Rewoe.

Zoo liggen ongeveer onze posten en zoo zijn de officieren verspreid.

Alleen op zoo'n nest te zitten zoals onze arme Schmidhamer thans, is niet benijdenswaard. Hoeboer en van Gielen te Wai-Mokèh. De wandeling maakt men gewoonlijk in 2 dagen. Do of WaWa is het rustpunt, naar gelang men naar boven gaat, dan wel naar beneden. Het is een fiksche wandeling, waarbij vergeleken de onze naar het Uddelermeer nog niets is. 'k hoop er mijn nieuwe schoenen niet op te verslijten. Ik schreef je meen ik reeds, dat één van de paren bestemd is voor Mr. Kleian, de civiele gezaghebber, ook hier in garnizoen, een brave, fikse kerel, die V. Schelle vergezelde bij den eersten tocht en hem gered heeft. Hij is een broer van Kleian uitgang (Nauwestraat) Kadieman, den gepensioneerde kapitein. Vanavond vervolg ik vrouwtje, het is onze etenstijd.

21 augustus 1890

Een zucht kan ik niet onderdrukken, wijf, bij het neerschrijven van den datum. Mijn ijzeren kalender standaard met datumklok staat op mijn tafeltje voor me, en het is in de laatste dagen voor mijn gevoel alsof ik vergeet, de blaadje af te scheuren. De tijd kruipt, kruipt. Het zal 28 augustus minstens worden voordat we bericht verwachten en al dien tijd is het afwachten; het is dodelijk vervelend. Gisteravond hebben ter vermeerdering van onze kennis van land en volk. De gevangenen Rokka'sche dansen laten uitvoeren op de maat van een trom, die ik 's morgens in het verbrande Wolowio had gevonden. Heel veel zin hadden ze in de vertooning niet, maar ze werden gesteld voor de keuze van dans of 20 rottanslagen en ze kozen den dans. Trouwens: "L'appetit venait en mangeant" en 't duurde niet lang, of er werd prachtig getrommeld en de kerels dansten met de meeste opgewektheid. Enkele, de meer ouderen, waaronder AugoMalo werden vrijgesteld. Na afloop werden ze beloond. Ge weet toch, dat we Augo Malo beet hebben met eenige zijner makkers, dit schreef ik je vanuit Watoe Loko. We hadden er 15 in bewaring. Door weglopen en loslaten is dit aantal geslonken tot 8. Het was gisteren juist 4 maanden na de datum, dat ik afscheid van je nam; waar blijven die maanden, en wat moet jou die tijd vreeselijk lang vallen met die kleine kinderen. De couranten brachten niet veel nieuws. Gelukkig stond er ditmaal eens heel weinig in omtrent Flores. Als men die dingen hier leest, slaat men de handen in elkaar van verbazing over den onzin die gebrouwen wordt en den flauwen laster, die gedebiteerd wordt. Ik kom er doorgaans nogal genadig af en ben – in dit opzicht gelukkig – nu van het toneel getreden. De verdwijning van den onderadjutant, is een praatje, de man is nooit verdwaald

geweest, ging zelfs uit den aard van zijn betrekking, nooit op transport. De meest vruchtbare correspondenten, vindt men geloof ik in den "état major" van de "Zwaluw". De menschen hebben natuurlijk alles van hooren zeggen en m.i. zal het wel eens gebeuren, dat, wanneer ze in het strandbivak naar nieuwtjes jagen, de een of andere grappenmaker geheel fictieve verhalen doet. Zo zal ook dat van den adjudant de ronde hebben gedaan. Voor den betrokkene, als hij betrekkingen op Java heeft, is trouwens zooiets hoogst onaangenaam. Zaken van betekenis, Bets, hoort men eerst en het best uit de officieel berichten. Hoe die V.d. Broek, de ingenieur, plezier heeft, in Indie te blijven! Ik las benoeming als aspirant-ingenieur. Eene vreemde liefhebberij, wanneer men voldoende middelen heeft om in Europa te werken, te meer, omdat de werkzaamheden van de heeren hier vrij onbeduidend zijn. Van Lies schrijft ge niets. Is ze al een beetje meer verzoend met Karthaus? De meid is dwaas, als ze de gelegenheid niet aangrijpt, die zich aanbiedt, zooiets overkomt een mensch dikwerf niet tweemaal in zijn leven. Ze moest dit toch begrijpen als ze een beetje doordacht. Ik wed, dat v.d. Broek mij tegenwoordig niet meer benijdt. Alle droomen van eer en Willemsorde's zou hij aan de kapstok hangen. Gelukkig heeft die koorts me nooit bevangen en is de loop die de zaken hier nemen, dan ook eerder een blijde verrassing dan eene teleurstelling. Ik verneem, dat de chef van het Mijnezen, in antwoord op het telegram van V. Schelle heeft getelegrafeerd, dat het diens telegrafisch bericht over tin-onderzoek, hem niet voldoende gemotiveerd voor kwam om onderzoek te doen staken, maar hij zal wel tot andere gedachten komen, nadat de stukken zijn aangekomen.

26 august 1890 's avonds

Zie zoo, mijn lief, best wijfje, de officieele post is verzorgd en ik houd nog een oogenblikje over om mijn schrijven te sluiten. Het is nu bijna 10 uur en het is zoo koud, meid, dat ik nu en dan aan het rillen sla. Mijn thermometer teekent $51\frac{1}{2}^{\circ}$ en het maantje staat aan den hemel als een Hollandschen winternacht. Onze post zal je wellicht weer doen schrikken; het is namelijk de kerels weer gelukt, een transport te overvallen en ze hebben daarbij menig gewonden gemaakt. Den 22^{en} tusschen Wai-Mokèh en WaWa, hebben ze gebruik gemaakt van een oogenblik van zorgeloosheid van een vivres transport en hebben ons 43 dooden en gewonden bezorgd, hieronder zijn inbegrepen dwangarbeiders en vrouwen, die er het grootste deel van uitmaken. Gelukkig vrouwtje, dat de telegraafkabel ook openstaat voor particuliere telegrammen en ge dus weet, dat mij goddank niets overkomen is, op het oogenblik, dat de couranten je met het désastre bekend maken. Zoude men hier willen doorgaan, dan is het broodnodig, dat er een bataljon met de noodige artillerie bijkomt om de heeren zoo ongenadig op hun gezicht te slaan, dat alle plezier om transporten te overvallen hun gaat begeven. Maar we gaan zeer zeker niet door. Alle maatregelen worden reeds genomen om op het strand-bivak terug te gaan. De werkeloosheid maakt ons vervelend en we zien met verlangen de boot van overmorgen tegemoet die beslissing brengen zal Gij kent die beslissing misschien reeds, ik hoop dat gij redenen hebt, je te verheugen. Daargelaten den treurigen indruk die het "désastre" van den 22^{en} op ons maakte, gaat het ons goed, De geest blijft vrij opgewekt. In antwoord op den aanval der Rokka's hebben wij eenige Kampongs in de buurt van ons bivak getuchtigd dwz. beschoten en verbrand. De gezondheidstoestand laat tegenwoordig weer niets te wenschen over; een poosje geleden sukkelden we met koorts; zoo ieder op zijn beurt; ook je man was er 2 à 3 dagen mooi mede; m.i. zijn we weer op streek. Of het de koude is, dan wel de reactie van ons vrij beweeglijk bestaan in de eerste Flores-periode? Door de goede zorgen van de menschen die zich belast hebben met menage-zaken hebben we op het stuk van voeding aan niets gebrek. Onze tafel is dan ook één van de gezelligste uurtjes, waar vele herinneringen opwellen en over de lippen komen, niet het minst van ons goede Holland. Als ge me hier eens kon hooren praten, wijf, dan zoudt ge verbaasd zijn over het vuur waarmede ik al 't goede beschrijf, van ons kleine landje van mist en regen. Het zijn werkelijk gezellige oogenblikken, waarin de gemeente hier gespijzigd wordt. Aan de bagage zult ge veel te repareren hebben. Kousen stoppen b.v. is eene aan de jongens vermoedelijk niet bekende kunst. Ik vroeg Rabian vanmiddag: *jongen, moet je niet aan de vrouw schrijven; morgen sluit de mail te Bo Rewoe? Neen mijnheer* zeide de kerel, *ik gevoel me niet opgewekt er toe, ik heb soesah, ik verlang naar huis*. Ik deelde hem mee, dat we precies eveneens over die zaak dachten en verzekerde hem, dat de reis naar Batavia zoo ver niet meer in het verschieft lag. Maar tot schrijven schijnt hij niet te kunnen komen. Nu moet ge in aanmerking nemen, dat hij een ander voor zich moet laten schrijven en dit maakt het nog moeilijker als 't harte zich ziek gevoelt, zooals den Inlander het zegt. 'K heb hem beloofd, aan jou te zullen vragen aan zijne vrouw te zeggen dat hij het goed maakt en spoedig thuis komt. En deze boodschap zend ook de baas van jou, best wijf, Denk er aan om achter op je brieven te zetten afzender: v Baarda, Batavia. Pak het kleine grut eens goed in de bouten. De gedachte, dat ik binnenkort jelui terug kan zien is heerlijk, meer dan heerlijk. Kust de kleinen, Bets, weest zelve innig gekust door je, je zoo innig liefhebbende man P.

Bo Rewoe, 27 augustus 's middags (briefkaart)

Mijn best wijf,

Ge kijkt misschien naar data en daar er nog waarschijnlijkheid bestaat, dat deze kaart de boot bereikt, verzuim ik de gelegenheid niet, om je mee te deelen dat het ons goed blijft gaan; het is alleen verbazend koud, de thermometer tekende vanmorgen 4 uur 45½ °F, Vandaar misschien is het hier zoo gezond, maar 't is voor een oosterling bijna niet uit te houden, Wat zal ons die boot morgen brengen? Ge kunt je niet voorstellen, hoe we daaromtrent in spanning verkeerden. Met onze gewonden gaat het goed. De heeren Rokka's hebben ook gevoelige verliezen geleden. Laat je door de berichten nu maar niet te bezorgd maken. Kust de kinderen hartelijk, zelve mijn hartelijke groet, P.

(Briefkaart gericht aan mevrouw A.E. van Baarda-Meijes Batavia Waterlooplein D23)

Bo Rewoe, 30 augustus 1890 v.m. 12:00

Bets, lief wijf,

Je brieven zoo juist ontvangen. Hartelijk, hartelijk dank voor hetgeen ge me weder hebt geschreven. Ik heb even een gelukkig oogenblik doorleefd. Ik zie verlangend uit naar de photographie. Ja wijf, ge hebt lang naar bericht moeten wachten, jammer dat ge de soerat niet hebt ontvangen van de verzending van de uwe. Witting heeft zich kranig gehouden, de tijding was hierheen gezonden, dat hij dood was; zeer zeker verdiende hij iets. Dank voor toezending schrijven van Moeder en Marie; ge hebt gelijk, dat moet maar altijd weg, vlug en gezwind gaan bij moeder; het is alles nog gelukkig verlopen. Van regeering, noch legerkwartier een enkel bericht omtrent onze bestemming. We weten onbegrijpelijker wijze niet. Maatregelen zijn genomen om ten minste 11^{en} of 12^{en} antwoord van Batavia te hebben. Troost je in het gevoel, moedertje, Ik was hier niet de eenige teleurgesteld, dat verzeker ik je. De mail vertrekt naar Wai-Mokèh. 't Is toeval dat ik nog gelegenheid heb, je dit briefje te zenden. Wie zond de viooltjes, wijf? Ik vond ze in moeder's brief. Tot spoedig, dit geve God, in wiens hoede ik U en de kinders vurig aanbeveel. Hartelijk, hartelijk met hen gekust, door je, je zo innig liefhebbende man. P.

Mijn lief, lief wijfje,

Ik schreef je reeds, dat de mailstomer die den 29^{en} augustus aankwam ons geheel in het onzeker liet omtrent onze bestemming. Wel is waar had de Regeering nog geen bericht van de tuchtiging van Ekofeto, maar men had, naar aanleiding van de schrifturen van hier kunnen bevelen die tuchtiging te doen plaatshebben en daarna terug te trekken op het strand om van daar de reis naar Java te ondernemen. Maar niets totaliter niets. Nu is de communicatie van de tuchtiging van Ekofeto in zee, ze ging met de "Zwaluw" vermoedelijk naar Makassar; uiterlijk den 10^{en} kunnen we decisie hebben. Vermoedelijk schrijf ik omdat de "Zwaluw" te Koepang, naar we menen. De mailboot zou de pakketten aan de "Zwaluw" overgeven die met deze onmiddellijk naar Makassar zou kunnen stoomen. Mocht onze hoop ijdel blijken, dan komen de pakketten met de mailstoomer dwz. Den 10^{en} of den 11^{en} te Makassar en wachten we veel langer op de beslissing. We zitten hier te Rewoe niet gevaarlijk maar het is doodelijk vervelend, overal elders in Rokka, we zijn hier ten minste met ons zevenen officieren. Op de andere posten zijn ze met hun tweeën of drieën. Klagen wordt er niet meer; te tuchtigen hebben we niets en de ingenieur verklaart geen tin te kunnen vinden. De posten zijn vanuit ons garnizoen op meerdere sterkte gebracht om de escorte's der transporten grooter te kunnen maken, waarmede we, naar we hopen, herhalingen van de gebeurtenissen als op 6 en 22 te voorkomen. De reserve van Makassar, 50 man, is aangevraagd om zoo de Regering ons in stelling wil laten, de sterkte van die escortes nog meer op te voeren. Ge zijt m.i. op de hoogte van den toestand. In de tuinen om ons bivak, op respectabele afstand, bewegen zich dagelijks tal van Rokka's bezig met den tuinarbeid. Vlak naast ons bivak ligt eene zoogenaamde bevriende Kampong; we zijn er van gescheiden door een diep ravijn. De witte vlag waait er. We houden nu en dan praatjes over het ravijn heen, maar van eene toenadering blijkt niets. Integendeel, het is ons geraden zeer op onze hoede te zijn. Het zijn vreemde lui. Onze transporten worden aangevallen en de kerels houden er geduchte ravage onder en toch vertrouwen ze genoeg op onze loyaliteit om vrouwen en kinderen in den omtrek van Rewoe, onder bereik van ons geweervuur naar de tuinen te zenden. Nu zal de reden hiervan gezocht moeten worden in de omstandigheden, dat de Kampongs hier op zich zelve staan, de eene zich niet verantwoordelijk stelt voor de daden van de andere en dus de kerels die met vrouwen en kinderen hun djagoeng en abi oogsten, niets uit te staan hebben met hen, die de transporten overvielen. Niettemin blijft de toestand vreemd, omdat het voor ons niet uit te maken is wie ons overvielen, en mocht het nog eens gebeuren, wat God verhoede, dan zouden we hun aan het verstand moeten brengen, dat wij hen verantwoordelijk stellen voor de bedrijven hunner broederen. We slapen, lezen, spelen en schrijven hier. Het laatste het minst. Aan partijtjes wordt menig uur geofferd. Je zoudt je oogen niet gelooven, wijf, als ge me daar tweemaal per dag naar den whist-tafel zaagt trekken. Maar de gelegenheid tot schrijven, zelfs tot lezen, is hier zeer slecht. We zijn gehuisvest op de wijze, welke ik je vroeger wel eens beschreef, in een met alang-alang gedekte pondok en slapen naast elkaar op eene baleh. Voor mijne plekje, - ik lag in een hoek - staat mijn schrijftafel, d.w.z. een stuk plank van een Rokka's huis op 4 in den grond geplante stokken. Mijn zetel is een dito bankje. De gemakken derhalve, zijn niet vele. Lezen doe ik, zooals ik je reeds meldde, in bed, of liever, op mijn baleh. Best wat hebt ge me een genoeg gedaan met nu eens uitvoerig over de kleinen te schrijven. Die liefhebberij om ongezien aan eene natuurlijke behoefte te voldoen heeft dat kleine ding zeker van mij. Ge weet, dochters hebben, dikwerf karaktertrekken van hun vader en dus misschien ook van de eigenaardigheden. Het is me nog een gruwel om die zaken in gezelschap te verrichten. Het groot aantal officieren eischte, dat de zekere plaats alhier meer dan eene zitplaats had en hoewel nu die zitjes door lichte paggertje zijn gescheiden, vind ik het toch altijd onverkwikkelijk om er gezelschap te vinden. Ze is een aardig verstandig ding. Het chapter: afwezige vrouwen en kinderen, wordt hier nog al eens behandeld en elkanders photographieën op verzoek getoond, en het zou je hart goed doen, zooals met mij het geval is, als ge hoordet hoe ons kleine ding wordt bewonderd. Maar nu de jongste. Ge hebt me gelukkig gemaakt met de belofte van het groepje. Ik vermoed echter, dat ge gerekend hebt op de maandelijksche gelegenheid. De "Zwaluw" zal het niet kunnen aanbrengen. En hoewel ik zoo tot mijzelf zeer redeneer, geloof ik toch, dat ik er eenige staat op maak, dat zij 't meebrengt. Hoe heerlijk gelukkig, wijf, dat er niet getobt wordt met de kleuters. Ik vlieg altijd je brief maar door, voor ik me zet tot eene geregelde lezing, die ik dan op mijn gemak, gerustgesteld beginnen kan. Wat een plezier zullen ze hebben wanneer de bokken van Rokka arriveren; de uitgaven van een wagentje en een huis zullen we ons maar getroosten. Het zal het eenige zijn wat ik ze kan meebrengen, vogels of iets van dien aard levert de streek niet. 'k hoop Bets, dat ge den 31sten over de ontsteltenis heen zult zijn geweest en naar de festiviteiten in Concordia zult zijn getogen. Mijn lieve mensch, waart ge consequent dat zoudt ge u wel opsluiten zoolang je man absent was. Bovendien is het in de eerste plaats een vermaak voor de

kleinen, die zich moeilijk zullen kunnen begrijpen, waarom hun een genoeg, dat alle kinderen genieten wordt onthouden. Waarom wijf, bewaart ge die f150,- zoo zorgvuldig? Als ze niet noodig zijn voor afbetaling, dan is het misschien het verstandigst, ze te bezigen voor vereffening voor mijn paardeschuld aan den lande. De korting voor die schuld wordt te velde niet toegepast, die gaat weder in bij terugkomst op voet van vrede. Maar voor die korting moet ik te Batavia terug zijn, wil Vries ze dus nog een poosje bewaren, uitstekend, of hebt ge een groot doel met de duiten? Misschien houd ik hier nog wel genoeg over om de rekening met den lande in het reine te brengen. 'k ben zo zuinig, dat zelfs jij er tevreden over zijn zoudt als ge 't wist. Zoo zullen we 't nog prijzen dat ik ten strijde toog. Moedig de vrouw van Rabian toch eens aan, den jongen te schrijven en belast jij je met de verzending. De kerel was laatst met zijn brief den koning te rijk, hoewel er ongeveer niets in stond. Ik had me voorgesteld dat, dat Godin en Braspot wel eens zouden zijn aangelopen; dat ze 't niet deden, valt me bepaald tegen. Godin kan zijn tekortkomst nog wel eens redresseeren, die zal nu en dan zeker te Batavia verschijnen.

6 September 1890

'k zou me gaarne de taak opleggen om dagelijks je te schrijven maar 't zou weinig uitwerken, want ik ben lusteloos in hooge mate en zelfs de gedachte een poosje met je te praten, is dikwijls niet in staat, die stemming te verdrijven. Eewigdurend gekerm over hetzelfde onderwerp waarmede wij elkander hier den geheelen dag vervelen: terugkeren of voorlopig nog blijven. En van uit mijne omgeving is je zo bitter weinig meede te delen; ik vertel je misschien reeds zooveel, waarin je weinig of geen belang stelt. Eene van die belangrijke zaken, waarvan ik nog niet sprak, dat ik een hond heb, Flores gedoopt, dus een beestje van het mannelijke geslacht. Met zijne zuster Flora, werd hij medegenomen van Ambarawa, toen de expeditie vertrok en de beestjes nog met melk werden opgefokt. Ze zijn kinderen van een patrijshond toebehorende aan den artillerie-kapitein Drooglever-Fortuijn. Flora behoort aan een der luitenants en is thans te Watoe-Loko Flores is een aardige lobbjes, een beetje minder mooi dan mama, ik vermoed, dat papa een gladdekker is van het zuiverste ras. Stel je dus niet te veel voor van zijn schoonheid, maar de hond heeft goede kwaliteiten; hij is niet groot, maar frisch, is waaks en zeer goedgehartig. De jongens zullen plezier met hem hebben. Houdt Dieterle zich goed? Wat een hondenpraatje hè vrouw? Vanmorgen ontving ik bericht, dat de barakken van het strandbivak gereed waren om ons te ontvangen. Wie weet? Ik gaf iets om thans in Batavia te zijn en gelegenheid te hebben om persoonlijk de menschen in te lichten; want ik geloof dat ze zich nog een valsch beeld van den toestand vormen. Morgen is het zondag, ik hoop dan eens lang met je te praten, thans bergen we den brief maar weer in de enveloppe en in mijn administratiekistje. Vliegen webben we hier in ongehoorde massa; gelukkig dat die vieze lastige beesten ten minste 's nachts slapen. Vergeeft me dit mopperstukje, ik had me zoo gespist op het meemaken van Nonnie's tweede verjaardag en 't zal misloopen. Als ik nu maar thuis ben, wanneer jij jarig zijt.

7 september 1890 Zondagmorgen.

Nu, in dezen tijd van niets doen, begint de zondag zich te onderscheiden van andere dagen. Het is rustdag voor allen, voor den troep, zoowel als voor de dwangarbeider, er loopen geene transporten, ook niet voor het overbrengen van brieven. Elke post is op dien dag met zijne verveling aan zichzelf overgelaten. Het weinige dat nog emotie geeft op andere dagen, zooals het vertrek van een transport, het afzenden van briefjes, de aankomst van een transport, dat de bus met schriften van de posten aanbrengt. Al deze verkwikkingen ontbreken. Er wordt wat meer gelezen en gespeeld. Misschien ook een beetje langer getafeld. We verkeerden in een toestand, waarin met vreugde het gloren van een nieuwe dag wordt begroet en met nog meer vreugde het ondergaan van de zon. Overmorgen wellicht kan de "Zwaluw" in de Aimèrè baai zijn met berichten van Makassar en Java. Aan veronderstellingen ontbreekt het niet, telkens hoort men eene nieuw suppositie. 't Meest in trek is die, dat er order komen zal om het onderzoek in andere richting te beginnen d.w.z. uitgaande van Wai-Mokèh in westelijke richting; we hebben nu ons begeven in oostelijke. Men beweert, dat de menschen in het westen vriendelijker zijn. Och Bets, als die kunst met ons beginnen, dan vier ik den 24^{en} oktober op Flores. Maar 'k zal maar leven in hopen tijd genoeg op te treuren als er reden voor bestaat. Als ge al die ontevreden officiers gezichten eens zaagt, de een ziet er al chagrijniger uit dan den ander; het tafel fleurde dat wat op; de herinneringen komen voor den draag en dan is het leed voor eene wijle vergeten. Te velde moet er eenige activiteit, eenige emotie zijn anders wordt het boven beschrijven saai. Men mist alle zijne gewone gemakken en genoegens, treedt daarvoor wat in de plaats, al zijn dit ook vermoeiende patrouillegangen, dan draagt men het met liefde, maar dat ontbreekt alle vergoeding, dan wordt men mopperig. Wat zult ge dit geschrijf vervelend vinden, maar dit moet ge toch maar aanvaarden. Ge voelt, wijf, dat ik ter wereld niets opwekkends, aardigs, vrolijks, vreemds, je melden kan. Bestond de mogelijkheid, ik liet de gelegenheid niet voorbijgaan. 'k dacht zoo, toen ik gisteravond te bedde ging en me veronderstelde dat ook jij dezelfde beweging verrichtet, dat we ons beddental

wel mogen uitbreiden. Het kleine ding ligt tocht zeker m.i. in Nonnies ledikantje en Nonnie bij jou. Wanneer ik terugkom, zal onze oudste dochter moeten verhuizen; ge klaagt nu al over gezelligheid wanneer bij Jan's komst, Njotje eene plaats zou geruimd moeten worden en dit ten rechte, wijf. Misschien hebt ge er reeds in voorzien, als dit schrijven je bereikt, maar vraag anders v.d. Broek of Veenhuizen zoo vriendelijk te willen zijn een kinderbedje voor ons te willen koopen. Het zou iets grooter kunnen zijn dan Nonnie's bedje, dan hebben we er langer plezier van. Waar zoo'n man al niet aan denkt, zult ge zeggen, Ja Bets, ik releveerde het reeds, we hebben zoo weinig werk voor onze hersenen, dat de kleinigheden nu ook een beurt krijgen. Ge schrijft nooit eens over de bedienden. Hoe gedraagt zich Rabian's vrouw en je kokkie? Blijven Alie en Baboe je trouw helpen. Zoo'n communicatie met een enkel woord geven me een zekere gerustheid; schrijft ge er niet over, dan vraag ik mezelf wel eens, zou Bets ook in die richting Soesah hebben. Je zult onze buren naar de kerkzijde mijnt wegewel hartelijk geluk willen wenschen met de behouden aankomst van hun eerstgeboorene. Wat zal dat wijfje een schik hebben; ge doet goed, moedertje, dat ge zoo trouw zorgt, 'k hoop, dat ge haar in veel opzichten van dienst zal kunnen zijn. Aardig van Goostatte, dat hij je zoo helpt aan de delegatie; betuig hem ook daarvoor mijn besten dank. Zoo zie je, wijf, dat het hier in den Oost nog al een voorkomt, dat men elkaar noodig heeft, dat men er met Hollandsche stijfheid slecht zou komen, dat de omstandigheden er toe leiden, om den omgang over het algemeen hartelijker te doen zijn, met menschen, die men weinig kent dan in Holland.

Aan moeder's rente zult ge natuurlijk wel denken. Maar als ge er eens iets extra's bij deed, in specie waar voor de brave vrouw zich het één of ander winterkledingstuk of meubelstuk kon koopen. Weest eens royaal moedertje, of liever handel eens overeenkomstig je christelijke plicht. Of wij er eene maand vroeger of later uitkomen, zal zoo nauw niet luisteren. Ik redeneer er zolang over, omdat ik je in staat acht, erg povertjes te zullen handelen alleen uit verlangen, om spoedig schoon schip te hebben. Overigens, Bets, een zeer prijzenswaardig streven. **Jan moet jun** al bij je zijn, dunkt me, of hij moet het nog eenige maanden langer willen rekken. 'k ben benieuwd welke zijne plannen zijn; of hij met verlof zal gaan, dan wel zal blijven. Herinner ik 't me wel, dan vertelde Bertha, dat hij haar het de kinderen wilde zenden en zelf te Atjeh te blijven. Dit zou zoo dwaas niet zijn; als hij het gedaan kan krijgen, dat de passage wordt vooruit betaald. Enfin, een volgend schrijven van je zal misschien hieromtrent licht geven. Moeder vraagt me naar den indruk, die ik mede nam van mijn bezoek aan Bertha, 'k zou het haar zoo gaarne schrijven, en ik zal het ook maar doen, eerstdaags. Gelukkig kan ik met de hand op het hart de beste rapporten uitbrengen. Een goed vrouwtje, en lieve kinderen, werkelijk. De omgeving, waarin ik haar vond, zou ik nu niet voor mijne vrouw verkiezen, een commensalon-huis, waar het publiek me nogal gemengd voorkwam. Zoo half en half vernam ik, dat ze onaangename kwesties gehad had met iemand, bij wien ze een paviljoen bewoonde. Het ware hoorde ik niet, er was gedurende de korte bezoeken, die ik haar bracht, geen tijd, om het in den breede te bespreken. Er zijn eene massa van grootere en kleinere ploerten in de wereld die van de onmacht, van de hulpeloosheid hunner medemenschen op gemeene wijze profiteeren. 'k hoop dat het niet dikwijls meer zal voorkomen, Bets, dat ik je alleen moet laten. Maak je maar niet zenuwachtig over de kleine onaangenaamheden; zoek maar niet alles zelf uit; als ik terug ben, zal ik het wel klaren. Eet ge tegenwoordig goed? Gebruik ge trouw je zwart bier? Drink je geregeld een glas port, en neem je je eieren? Geloof me die dingen heb je hier in Indië broodnodig. Het kan geen weelde genoemd worden het te gebruiken, ook al zijn alle schulden niet aangezuiverd. Het niet te doen zou aangemerkt kunnen worden als ontrouw tegenover zijne schuldeisers. Ik ben maar bang, dat ge te veel er naar streeft, om mij eene mooie balans voor te leggen bij 't huiskomst, en dat ge je het noodige ontzegt. Ik geniet hier allerlei kostjes die 't huis te duur zouden kunnen uitkomen, gedeeltelijk is dit de gouvernementsvoeding, gedeeltelijk de gammelle. Ge begrijpt dat waar zooveele monden te spijzen zijn, met velerlei smaak moet rekening gehouden worden. Overdreven, zooals dikwijls te velde het geval is, wordt hier evenwel niet. Stel je, omtrent mijn voeding, volmaakt gerust; ontberingen hebben we in die materie nog niet geleden. Het is mijne bedoeling, wijf, dat ge je het geoorloofde niet ontzegt. Ge kondt zoo nu en dan wel eens zeggen: *Ik wilde dat ik nu dit of dat had* en dan werd er wel eens overwoogen dat het buiten bereik lag. Maar neem het er nu eens af, als zoo'n gevoel je weder bekruipt. Het is 12 uur in den morgen, ge zijt waarschijnlijk voor, met de jongens, verdragen ze zich nog al goed, ge zegt hieromtrent niet veel, Wijf. Wat zult ge vervelende dagen hebben zoo gansch geen aanspraak in huis; ik hoop dat juffrouw Wilmes zich dikwijls over je ontfermt. Mocht ik maar spoedig bij je wezen.

8 september 1890 's avonds

Ik heb zoo juist wat zitten schrijven van het meer uitgebreide rapport van den 22^{en}, dat aan het departement moet worden ingediend, en dit heeft me weer eens doen denken aan den minder aangename indruk die berichten van dien aard op je moeten maken. Als de mailboot de "Zwaluw" te Koepang gevonden heeft, dan kunnen de telegrammen Makassar hebben bereikt den 4^{en} of 5^{en} en zijt gij dus te Batavia reeds ingelicht. Gelukkig, dat mijn telegram je eerder bereikt, dan de couranten berichten, want men schijnt van de VIIe afdeling gebroken te hebben met de beleefdheid om je kennis te geven van ons wedervaren. Het verwondert me, dat Koster je laatst niets heeft laten weten, hij was toen reeds terug van Edi? Je moet je maar dapper houden, wijf, te velde vliegen zo nu en dan wat spaanders. Bovendien, deze catastrophe is wezenlijk te wijten aan onvoorzichtigheid. Men had wellicht niet alle verlies kunnen vermijden, maar de slachting, die in het transport werd aangericht, had kunnen worden voorkomen. De boot was er vanmorgen nog niet. Ons bivak ligt een half uur achter de hooge bergketen waarop vroeger de vijandelijke versterking lag. Staat men op die keten, de kruin noemen wij die plek, dan heeft men een onbelemmerd zicht op de Ai-mèrè baai en op onze posten. Prachtig Bets, men staat daar ruim 1400m boven de zeespiegel. Elken morgen nu, marcheert van Bo-Rewoe een transport naar den kruin en zoo oriënteren ons met betrekking tot de aankomst van eene boot. Vanmorgen luidde het rapport: geen boot. Morgen willen we hopen, dat het anders luiden moge. Vanmorgen beëindigde ik de lezing van "drie novellen van Sally" een keurig werkje, waarnaar ge ook bij v.d. Broek eens onderzoek moet doen. Keurig Hollandsch schoon gedacht, fijn gevoeld. Dit briefje is niet geschikt om je een relaas te leveren. Leen het eens, dan kunnen we er later eens over praten. Ja wijf, ik heb mezelf beloofd, dat ge wat meer aan me zult hebben als ik 't huis ben; ik zal zorgen wat minder ter werken te hebben in de tijd die ik onder mijn eigen dak doorbreng. Waar zoo'n expeditie al niet goed voor; men voelt zijn tekortkomsten levendiger wanneer men een poosje weg is.

11 september 1890

Gisteren ontvingen we de mail-pakketten per "Zwaluw", de boot was den 9^{en} 's morgens aangekomen en 's nachts weder naar Koepang vertrokken. De commandant deelde mede, dat hij den 19^{en} in de Ai-mèrè baai in station zou komen. Zoudt ge het willen gelooven, wijf, als niet je man het je verzekerde, weer geen taal of teken van Regeering of legerkwartier. Wat die menschen bezielt, mag den hemel weten. Hoe of wat, vragen we elkaar hier af. Beschikken we over eene boot, dan werd ze dadelijk afgezonden om orders te vragen. We moeten nu wachten tot den 19^{en}, maar dan ook gaat de "Zwaluw" onmiddellijk naar Makassar. De boot bracht aan 50 man versterking. De post Wai-Mokèh en Wa-Wa zijn nu op grootere sterkte gebracht, zoodat de transporten beter zullen kunnen worden geëscorteerd en aanvallen vermoedelijk flink kunnen worden afgeweerd. Zooeven beëindigde ik het rapport van die overval van den 22. Onze kereltjes hebben zich keurig geweerd en hoewel maar 16 man sterk hebben ze tegenover de honderden Rokka's het veld behouden. Wel zijn onze verliezen zwaar, maar ook de hunne, en er is goed gevochten door de onzen. Eene vrouw, wier kind gedood wer, heeft als eene furie gestreden: ze is op de kerel afgevlagen en heeft hun twee Klewangs uit de handen gerukt, die ze woedends heeft gehanteerd. Ik hoop, dat de omstandigheid, dat het hier niet betreft eene overwinning, het legerbestuur niet blind zal maken voor de verdiensten van de overgeblevenen. Men staat zoo als colonne-commandant ook voor zaken welke beslissing het gevoel veel kosten, maar waarin naar militair begrip, recht gedaan moet worden. Een inlandsch sergeant, commandant van de achterwacht vliegt zijne vrouw te hulp, die hij door Rokka's ziet aangevallen en laat zijn manschappen daarbij in de steek. De vent komt te laat, zijne vrouw is gedood en dit grijpt hem zoo aan, dat hij zich van de zaken verder niets aantrekt, maar bij het lijk blijft. Menschelijk zult ge zeggen, en ik ben het eens. Misschien zou ik voor het feit staande, genade hebben gebruikt, op gevaar af, eene terechtwijzing te ontvangen. De majoor Collard heeft hem gedegradeerd tot soldaat, ten rechte, ik erken het, voor plichtverzuim. Onze escortes zijn nu zo sterk en de paden zijn zoo schoongekapt, dat de heeren ons nu vermoedelijk wel van 't lijf zullen blijven. De boot bracht ons ook couranten.

Hoe vreeselijk kan er in die berichten omtrent Flores toch gekletst worden. Zoo lazen we een bericht uit de Soerabaja Courant over den dood van Diemont. Leugen van het begin tot het einde. Dat dergelijke tijdingen door de dagbladen worden opgenomen is mij een raadsel. Het is, of de menschen niet begrijpen hoe pijnlijk verhalen van dien aard voor de betrekkingen van den gesneuvelde moeten zijn. Is het niet geheel uit de lucht gegrepen, dan moet de rapporteur zijn geweest een inlander. Diemont is dadelijk gevallen, het feit alleen, dat de onzen meester bleven van het terrein weerspreekt de krankzinnige communicatie. Wijf, ge moet maar periodiek brieven in de bus doen, De meeste lui hebben bericht van Java; ik behoor tot de misdeelden, deze keer, Er schijnt dikwijls eene tusschengelegenheid voor Makassar te zijn. Me dunkt, zoo'n journaaltje is veel gemakkelijker, veel aangener voor je, dan wanneer ge, zooals tot dusver, zoo tegen het vertrek van de boot moet

recapituleren voor een heel tijdvak. Zoo'n klein praatje telkens met me; ik wed, dat ge er behagen in gaat vinden als ge je er eens toe zet. 'k heb je reeds gemeld, meen ik, dat de schoenen niet zijn aangekomen, of ik ze hier zal moeten verslijten? De barakken voor onze ontvangst te Wai-Mokèh staan reeds gereed. Och, och, wat een raadsele. Ik las, dat men de officieren van het 6e bataljon, zoo om de beurt met eene maand verlof zendt. Men moet maar succes hebben. Welke zijn de ontberingen van die lui, wie alles voor de wind ging, vergeleken met de onze en hoe zullen wij worden ontvangen? Het zal zijn een zich verantwoorde hierop en daarop zonder eind. Wij zullen de schuld moeten dragen van de kortzichtigheid, van de lomphheid van onze dierbare autoriteiten. Tot morgen of overmorgen, moeder, als ik beter gemutst ben.

Nog eene enkele mededeling. Gisteren, door het bivak, wandelende zagen we eene aardige vertoning. Men was bezig de slaapplaats groen te maken van een sergeant, die op transport was Watoe Loko; de jongen was jarig! Voor zijne slaapplaats stond een tafeltje van kisten, gedekt met couranten, een stoeltje van planken getimmerd, stond er voor, eveneens met couranten bekleed en op den tafel een paar groen gemaakte eetketels en groen gemaakt flessen, gevuld met water en koffie. We hebben toen die flesschen laten wisselen, tegen eenige heusche flesschen wijn en bier, Ge ziet de vrolijke opgewekte stemming onder de kerels blijft behouden. De vrouwen en kinders, Bets, maken ons zo mistroostig. *Dan moest ge maar zorgen dat ge zonder waart, jongetje*, hoor ik je al zeggen. Neen wijf, ik ben dankbaar, dat ik ze heb, en ik ben liever eens mistroostig.

12 september 's avonds.

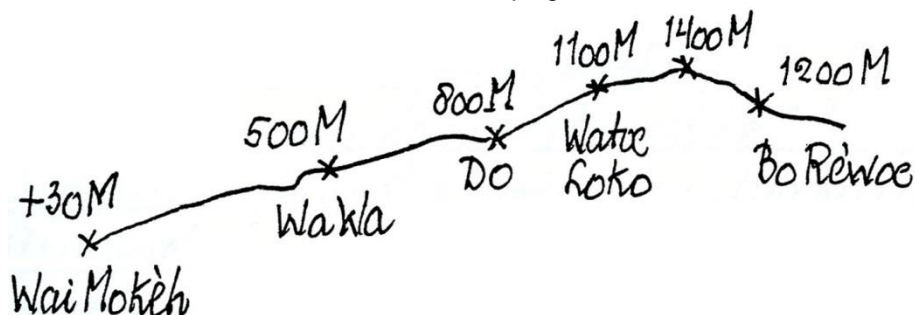
Ik kreeg vandaag mededeling van Wai-Mokèh, dat de gezagvoerder van de "Zwaluw" verteld had, dat te Makassar het gerucht liep, van eene uitzending van het 6e Bataljon naar Flores. Als ge dit schrijven ontvangt is dit reeds geschied, of, is het gebleken dat de geschiedenis een praatje is, dus ik kan er hier gerust over babbelen. Onmogelijk is niet; het kan zijn; dat men zich voorstelt te tuchtigen en daarna in te rukken, of wel, dan nog eens te proberen tin te vinden. Ik hoop dat men dan met dat Bataljon maar een heusche staf-officier zendt, b.v. mijn dierbare vriend Molière en men mij laat terugkeeren. Ik heb er genoeg van. Vertel dit te Batavia maar niet. De couranten meldden ons, dat Chris in plaats van overste Swart bij afdeeling infanterie is geplaatst en dat de laatste troont aan de VIIe afdeeling. Gelukkig prijs ik me, dat ik mijn 3 maanden daar niet meer behoef in te halen. Ook las ik, dat de directeur van Binnenlandsch bestuur een uitbreiding van zijn personeel heeft gevraagd met een referendaris en daarvoor heeft voorgedragen een mijnheer Zeeman, Had hij V. Wely niet de waarneming van dat baantje kunnen belasten of liever hem voor die waarneming kunnen voordragen? Die sociëteitsgeschiedenis is eene nare perkara; ge schrijft er zo vreemd over, wijf, ge schijnt het te weten, wat v.d. Broek mij wil vertellen en toch schrijft ge het niet. Dat men het zocht in dat ontslag uit 's lands dienst, dit vermoedde ik, Dat men iemand weert, omdat hij schulden heeft, heb ik nog nooit eerder gehoord; maar nu de onbekende reden. Ik kan haar zelfs niet gissen. Maar ik kan toch ook niet denken, dat jij het weet. V.d.B. zeide het niet aan zijne vrouw, en zou het wel aan jou hebben gezegd. Zoiets is te dwaas voor heer Jan. Ik ben er zeker van, dat zijne vrouw het evengoed weet als hij. Het was vandaag weer een stille dag, niets geen nieuws of niets bijzonders aan den winkel. Komt de "Zwaluw" op de ree, den 19^{en}, dan denk ik eens naar beneden te gaan. Ik zet daar zojuist het zesje in den hoek van het bladje en schrik ervan, dat ik je zoveel weinig verkwikkelijks te lezen geef, maar ik kan het niet beteren, Bets, en het praten met je is me wezenlijk eene ontspanning. Hoe ellendig! Ik loop nu weer Nonnies verjaardag mis, misschien ook die van jou, wijf, evenals verleden jaar en den eersten jaardag van ons kleine ding. Ge kunt je niet voorstellen, hoe pijnlijk die onzekerheid is. Wij zijn nu overmorgen, 2 volle maanden te Bo Rewoe, waarvan zes weken volkomen werkeloos. Hoe dit verantwoordt moet worden, is me onbegrijpelijk; onze schuld is het niet. 'k denk niet alleen aan mezelf, Bets, maar ik besef ten volle, hoe gruwelijk vervelend, hoe akelig eenzellig, dagen als die ik boven noemde, voor jou moeten voorbij gaan. 't Kan nog goed uitvallen. Kwam er toch maar tijding! Gelukkig dat ge afleiding heb in de kinderen, Stel je voor dat ge geheel alleen waart achtergebleven. Verlangend zie ik weer uit naar bericht, en als de "Zwaluw" ons in den steek laat moet het duren tot 7 oktober, vóór we brieven ontvangen. Komt de "Zwaluw", dan kan hij de mail juist te Makassar oppikken. En dan krijg ik Titi's bakkesje. Wil je wel gelooven, wijf, dat ik voor $\frac{3}{4}$ heb vergeten, hoe het er uitziet. Ge vindt dit heel onvaderlijk, maar geloof me, 't zou je evenzoo gaan. Hoe dol, dol gaarne zou ik eens onder je lui willen zitten.

15 september 1890

Duurt het nog lang, vóór er gelegenheid is ter verzending, dan zal ik een pakketje moeten maken van mijn brief; ge zult niet begrijpen, wat ge ontvangt, als de post je dit schrijven brengt. 'k had gehoopt gisteren een uurtje te kunnen schrijven; 't was zondag, en doorgaans is het hier dan wat rustiger nog dan op andere dagen, maar 't wilde dat het gisteren nogal rumoerig was, en zoo bleef het bij mijn voornemen. Het was een nevelige, regenachtige dag. Als ge eens mist op zee hebt bijgewoond, dan kunt ge je voorstellen hoe deze ons hier overvalt, maar dit hebt ge niet, wijf, de mist die ons in het kanaal van IJmuiden aan boord hield, kwam op andere wijze op. Men zit er plotseling in; ze komt met vervaarlijke snelheid aandrijven en is zoo dicht, dat men niet verder dan een 20 pas om zich heen ziet. Ik noem het "mist" in plaats van te spreken van laag drijvende wolken; we wonen op $\pm 1300m$ hoogte. Zoo'n mistigen redendag is zeer triest; in mijn schrijven hebt ge eene spiegeling van onze stemming bij zonneschijn; ge kunt je dus voorstellen welke gezichten er gisteren werden vertoond. Een geweldige plaag bovendien zijn de vliegen, die ons het leven ontzettend verbitteren; met 't slechte weer, waren die beestjes buitengewoon huiselijk. Maar genoeg. Vannacht regende het hier alsof er een wolkbreuk plaats had. Vandaag was het gelukkig weer een heerlijke dag en de zon bracht weer gedachten aan terugkeer en wederzien van vrouw, kinderen en betrekkingen. Gewoonlijk onderhoud ik me dagelijks een poosje met een der gevangen Rokka's, niet voor mijn plezier, maar om te trachten, het een en ander te weten te komen, voor het verslag over gewoonten en zeden van de heeren hier. Mijne pogingen echter leveren bitter weinig op. Bestond er vriendschappelijke omgang, kon men eens in een kampong gaan, en daar met de menschen praten, dan zou het beter gaan, maar die omgang bestaat niet en de kampongs, die we konden betreden, zijn we verplicht geweest te verbranden. Moeder was twee jaar geleden bij ons, en op dit uur, sloegen we doorgaans met ons drieën, een straatje in Den Haag. We hebben dat lang volgehouden, weet ge wel, wijf, den 17^{en} 's avonds hebben we nog heel wat afgestapt. Ge zult er het kleine ding den 18^{en} wel eens op aankijken als ge denkt aan die benauwde dag, twee jaren geleden. 't Was een lange dag, maar ge zult er geen spijt van hebben, dien te hebben doorleefd, nu ge het varkentje om je heen ziet draaien. Bets, ik geloof dat ge, wanneer ik weer bij jelui ben je een model echtgenoot en de kleinen een modelvader in me zullen hebben. Al mijn onaardige momenten tegenover het kleine ding, dringen zich aan me op. 'k ben dikwijls zeer netelig en humeurig geweest, moedertje, 'k beloof, je mijn best te zullen doen me te beteren. Wie zorgt tegenwoordig voor Nonnie? Heeft onze oude baboe weer, of is die nog altijd in dienst bij pappie?

18 september 1890, 's avonds

Het kan mij in den laatsten tijd wel eens wat wee om het hart worden, als ik mijn geschrijf aan je uit mijn kistje opduikel en ook nu is dat het geval. Ge zijt, mijnlief, lief wijfje vandaag met uwe herinneringen zoo gansch alleen geweest, met den schralen troost dat ik veel, veel, in den geest met je bezig was en dat ook enkelen in Holland terugdachten aan den 18^{en} sept. van '88. Ik heb jou en Nonnie vanmorgen gekust, gelukkigwenschend en het beste toegebeden. Ge hebt gisteravond of vanmorgen ook de brieven ontvangen, die den 26^{en} Augustus van hier zijn gegaan, 'k hoop, dat dit schrijven je moge bereiken zonder dat daarin zijn opgenomen jobstijdingen, zooals het geval was in de laatste twee brieven, die ik je zond. Hoe verlang ik er naar, om te weten, hoe je dinsdag hebt doorgebracht; ge zult me dit wel uitvoerig vertellen; je kunt niet begrijpen, dunkt me, hoe ik geniet van de meest simpele mededelingen die ge me omtrent de kleinen doet. Oom en tante v/d Broek zullen wel aan Nonnies verjaardag hebben gebracht en hebben het u wellicht wat gezellig gemaakt. Gij Bets, die zoolang aan zooveel deelneming gewend waart op gewichtige dagen in je leven zal het nu dubbel onaangenaam aandoen dergelijke dagen zoo koud te zien voorbijgaan. Er is tegenwoordig al bitter weinig emotie in ons bestaan alhier; het is zoo verbazend eentoonig, dat ik me nog verbaas hoe de stemming opgewekt kan zijn zooals hij is. We leven van de eene verwachting in de andere, om telkens teleurgesteld te worden. Nu b.v. hopen we elken dag van het naar de kruin gezonden transport te vernemen, dat de "Zwaluw" in de baai lift geankerd De afstand van den kruin is wel groot, maar men kan toch onderscheiden, of er een stoomschip ligt.

Als ik weer terug ben, zal ik je de kaart wel eens kunnen laten zien en je beter op de hoogte helpen van de gesteldheid hier. Op dat bovenste puntje, lag de versterking waaromtrent ik je wel eens schreef. Bo Rewoe ligt in een uitgestrekte vallei, vandaar merkt men niets van de andere posten. Watoe Loko, Do, en WaWa kunnen elkaar observeren en staan door middel van een optische telegraaf in verbinding. Hiertoe wordt gebezigd een gewone seinvlag (of galg) aan welke bij dag met katoen overtrokken manden, bij nacht lantaarns worden gebruikt. We hebben reeds dikwijls diens van die dingen gehad. Morgen verwachten we de "Zwaluw" in de baai en dan ga ik naar Wai-Mokèh om de brieven te bezorgen en de "Zwaluw" naar Makassar te expedieeren. Maar mannetje, zult ge zeggen, moet ge daarvoor de wandeling maken langs een pad, dat de heeren Rokka's onveilig maken. Ja, wijf, reeds lang had ik den transportweg eens moeten inspecteren, maar omdat we telkens de order verwachten om op Wai-Mokèh terug te trekken, bleef ik te Bo Rewoe, ik mag daar op dat moment niet ontbreken. Ik prijs me nog gelukkig als ik me stel naast onze artilleriecommandant, luitenant Hemmes, de broer van mevrouw van Os. We zijn samen de Batoe Djadan geweest. De arme vent verwacht begin oktober de bevalling van zijne vrouw, een zwak wijfje. De kerel kan er wel eens diep mistroostig over zijn en ik kan me in zijne omstandigheden verplaatsen. Zoo ziet ge, moederke, dat we nog lang niet het meest te beklagen zijn. Worden de zaken op Flores nooit eens in uw bijzijn besproken in militair gezelschap? Let dan eens op en vertel me hoe men zich er over uitlaat, waarover men zich verwondert en wat men verwacht. Ik hoor niets van mijne militaire kennissen maar veel recht heb ik niet op brieven, want gij zijt de eenige, die schrijven van mijn ontvangt, except de officieele correspondentie schrijf ik niets. Ik mis opgewektheid en bovendien gelegenheid. Voor al het dienstgeschrijf op en buiten Flores, draai ik op, en dat is nog meer, dan ge zoo zoudt vermoeden. Van onze Resident hooren we niets meer; waar hij uithangt weten we niet, interesseert ons ook niet. Dat hij de "Zwaluw" ons zo onverantwoordelijk onthoudt, heeft hier heel wat verbittering gezet en hoe hij zich hieromtrent verantwoorden zal tegenover de regeering is mij niet wel begrijpelijk. In verband met de officieele zaken, die in gereedheid moeten gebracht worden, voor de mogelijke komst van de "Zwaluw" op morgen, moet ik het hierbij laten.

Het is nu acht uur en misschien komt de jarige, na eene poging van je, om haar te bed te leggen, de slaapkamer uit en de achtergalerij binnenstappen en permitteert ge haar om mee te tafelen, misschien ook, en dit is meer waarschijnlijk, hebt ge haar vanavond een beetje langer bij je gehouden en dineert ze mede, zonder inspanning van hare zijde. Weet ge nog, wijf, hoe ze weigerde de ramboetan van me aan te nemen, als ik haar een paar maal mijn vinger had voorgehouden, het lieve lekkere, kleine ding. Geeft ze meer van die bewijzen van karakter, de deugniet. Ge zult haar wel eens hartelijk voor me hebben gekust, doe het nog eens, als ge dit schrijven ontvangt en doe het de beide anderen ook eens wijf, hoe verlang ik er naar weer bij jelui te zijn. Dat niets doen hier maakt dit verlangen zooveel levendiger, zoo levendig, dat ik er me wel eens over schaam.

Dag goed kind.

19 september 1890

Twee woordjes wijfje, 't is reeds laat en er zijn nog dienstzaken af te doen. De "Zwaluw" is gisterenmorgen ter reede van Wai-Mokèh gekomen; we hebben geene post ontvangen, en dus komt zij van Koepang. Ge begrijpt hoe 'n gejuich er opging, toen het transport van morgen vanaf de kruin seinde, dat er een stoomer in de baai lag. Nu ga ik morgenochtend op marsch naar beneden, we gaan met ons drieën officieren, natuurlijk onder dekking. We overnachten te Do en komen overmorgenavond in Wai Mokèh. Van daar hoop ik nog een heel kort woordje te schrijven. Nieuws is er sinds gisteren niet. We zijn weer opgefrist en leven in zoete hoop. Er zijn, of liever, er worden bepaalde orders gevraagd; komt er antwoord, dan weten we hoe of wat. De "Zwaluw" zal juist de mail van Java te Makassar kunnen oppikken, dat scheelt ons 8 dagen; de Timorboot komt ditmaal 6 of 7 oktober. Dag mijn best, lief wijf.

Wai Mokeh, 22 september 1890.

Allerlei tegenvallers, waaronder natuurlijk niet valt je brief, die ik eergisteren ontving op reis naar hier, te Do. Den 20^{en} 's morgens, reisden we van Rewoe af, op de kruin komende, reeds werd nu en dan door de nevelen heen, opgemerkt, dat niet één, maar twee stoomers in de Ai-mère baai ten anker lagen. Allerlei gissingen werden gemaakt en met de heeren te Watoe Loko, waar we rijsttafelden, werden we het eens, dat het tweede schip moest zijn de Gouvernementsstoomer van Makassar, met orders voor de colonne. Na den Rijsttafel marcheerden we naar Do, en ziet, daar was er nog een stoomer ter reede gekomen, we merkten er 3 op. Geen twijfel meer dachten we, er ligt een bataljon op de reede men wil de zaak hier in het zuiden doorzetten. We kwamen te Do, eene nieuwe verrassing, toen we naar de baai keken, lag er nog maar één stoomer; 't had veel van eene goochel-vertooning. Te Do bereikte ons de post van berichten, waarbij je brief aangebracht direct van Batavia, zoomede

de officieel berichten. Gij kent ze waarschijnlijk. Er werd medegedeeld dat 3 compagnieën van het 5e Bataljon (semarang) zouden gaan naar de Noordkust. Mijn vriend Moliere zou den troep vergezellen. Wij zouden in stellen blijven, in afwachting van nadere bevelen. Men schept zich in den brief allerlei droombeelden van het tot stand brengen van communicatie tuschen de colonne aan de Noord- en Zuidkust, van den invloed ten goede welke onze presentie aan de zuidkust zal hebben voor de colonne aan de Noordkust, enz. enz. Allemaal fantasieën, vermoedelijk ontkiemd in het brein van Moliere; het eene al onwaarschijnlijker dan het ander. Ik heb vanuit Do den Majoor Collard mijn opinie ten beste gegeven; ik heb hem medegedeeld, dat ik ons verblijf aan de zuidkust als volkomen nutteloos voor de onderneming aan de noordkust zie, en dat daarom mijn inziens de verplichting op den Commandant in het zuiden rustte om de Regeering of liever het legerbestuur van zijn dwaling te berichten en trachten Z. Excellentie te overtuigen, dat van vereenigd optreden, 't zij aan de noord, 't zij aan de zuidkust alleen heil te verwachten is. We werden te Do wakker 's morgens den 21^{en} en ziet, daar was ook de laatste stoomer voor Wai-Mokèh verdwenen. 's Avonds bereikten we Wai-Mokèh. mijn personeel was reeds verdwenen, met één der booten naar de noordkust en we hoorden, dat de heer Kleian, onze brave gezaghebber, die lief en leed hier met ons deelde, over één of twee dagen ook daarheen moet vertrekken, de "Zwaluw" zou hem komen afhalen. Dat de "Zwaluw" verdween, en eerst over een paar dagen hier verschijnen zal, heeft het voordeel, dat onze post voor Makassar nog niet weg kan, en de Majoor, zoo hij het eens is met me, dien overeenkomstig zal kunnen telegrafeeren. Doet hij dat, treedt het legerbestuur in zijn voorstel, gaan we ook naar de Noord, dan zal ik, als overcompleteet, wel naar Batavia reizen, want Molière, die zich op dat tijdstip al met de zaken te Noordkust vertrouwd heeft gemaakt, is dan de aangewezen man om te blijven, ook al in verband met mijne nog onvoltooide staf-opvoeding. We zullen zien. Morgen kan 's Majoor's antwoord hier zijn. 't Is warm te Wai-Mokèh, wijf; boven gebruik ik nimmer de zakdoek dan voor de voorgevel, en hier zit ik er bijna voortdurend mede in de hand, om me gelaat en voorhoofd schoon te houden. We zijn daarboven in de kou verwend, 'k begrijp niet, hoe ik het te Batavia zal maken, kon ik je maar eens in een Rewoe'sche temperatuur verplaatsen. 't Is er wanhopig gezond, zou een doktor beweezen; bijna geen zieken. Een heerlijke temperatuur en verrukkelijke badgelegenheid. Stel je voor, Bets, dat we er kunnen zitten, de rug tegen een paar rotsblokken, en ons het water, het kristalheldere frissche bergwater over den krullenbol kunnen doen glijden; op de bodem fijn kiezelzand, en geen gevaar voor verdrinken. De eenige moeilijkheid is dat men ruim 60m moet dalen om er te komen, maar zoo'n afstijging beteekent voor ons bergbewoners niet veel. Ge informeert naar mijne gezondheid, ik kan je mededeelen, dat ik me zoo frisch voel als een hoen, die Flores-tocht ware misschien goede remedie geweest voor v.d. Broek. Zoo. Zoo, moeder, schrijft de Java-bode over je echtgenoot. Ge schrijft "waardierend" en een oogenblik later zegt ge: "*je moet je er maar niets van aantrekken.*" Ik vermoed dus dat er ook "niet waardierend geschrijf" in staat. Ge kent me genoeg, moeder, om te weten dat het waardierend geschrijf me niet erg hoogmoedig zal maken. Het andere geschrijf zou me kunnen hinderen, omdat ik me bewust ben, wat men bij mogelijkheid van mij kon verwachten, zoowel ik, als mijne onderhebbende, brave kerels. Ondanks je recommandatie, Bets, zou ik zoo'n vriend met genot door elkaar rammelen, vergeeft me de uitdrukking. De couranten hebben ons nog niet bereikt; bovendien V. Wely stuurt zendt de Java-bode slordig op. Ge spreekt met geen enkel woord over de telegrammen betreffende den 22^{en}. Hebben die je niet doen ontstellen? Onze verliezen waren vreeselijk. Zooals ik je schreef, waren ze te wijten aan zorgeloosheid. De gewonden heb ik vanmorgen bezocht, de kerels beteren goed, er zijn er bij, die verschrikkelijk zijn gehavend, ze maken het over het algemeen goed. Dank, dank wijf, over het vele dat ge me schrijft over de kinderen, ge kunt er mij niet te veel van vertellen. Het stukje dat ge mij schrijft over de kinderen, ge kunt er mij niet te veel van vertellen. Het stukje van Nonnie in de keuken, de "nonja" geschiedenis is curieus; zooals ge schrijft, is het een bewijs van nadenken; 'k vind het verbazend sterk van zoo'n klein ding. Dat "loe andjing" bevalt me minder. Ge kent de beteekenis dat "loe" is eene uitdrukking voor "jjj", dat geheel past bij "andjing" een uitdrukking, die groote minachting te kennen geeft, die ik b.v niet gaarne tegenover een bediende zou bezigen. Waar is het echter dat te Batavia "loe" niet die beleedigende beteekenis heeft, als overal elders. Maar ze moet – want het kind weet dit niet – streng verbod krijgen om die dingen niet te zeggen. Ze vangt dit achter op en ge doet goed met baboe te recommandeeren haar buiten bereik te houden van dergelijke liefelijkheden. Hoe vreemd, dat een kind als het onze, een voorkeur heeft voor het onthouden van dergelijke expressie's van die kracht. Voor 't moment moet ik het er bij laten, hoewel ik gaarne nog wat doorbabbelde, maar we moeten aan tafel.

23 september 1890

De "Zwaluw" is nog niet aangekomen. Vanmorgen kwam er antwoord van den Majoor. Hij was het geheel eens met me maar wilde met de samenstelling van het telegram wachten totdat ik weer boven was. Nu is dit wel zeer vleierend voor mijne ijdelheid, maar daar de boot naar Makassar zal vertrekken zonder telegram, gaat er vermoedelijk nog veel tijd over heen voor het departement zal zijn ingelicht. Kon ik op deze zeer geoorloofde manier Flores eens vaarwel zeggen! Intusschen Bets, hoe ook de zaken mogen loopen, zoolang als gij vermoedt, dat de expeditie zal duren, kan zij niet aanhouden; de weersgesteldheid zoude zich hiertegen verzetten; wij naderen den west-moeson. Wanneer zal ik je kunnen verrassen met de mededeeling, dat we naar huis komen? Hoeboer is niet gewoon, aan zijn meisje te telegrafeeren; als ge mijn telegram, kunt ge ook haar laten mededeelen dat alles wel is bij haar aanstaande. We zijn doorgaans wel niet in elkaars onmiddellijke nabij, maar toch dicht genoeg, om te weten hoe 't ons gaat. Het is vanavond laat geworden; morgen hoop ik te fluiten. Ik wacht de "Zwaluw" met ongeduld; boven heb ik wel niet veel te doen, maar hier loop ik met de ziel onder armen. Rust wel, mijn best wijf.

Wai Mokeh, 25 september 1890 (met potlood bijgeschreven 24 oktober)

Mijn lief kind,

'k Wilde niet ontbreken onder hen die vandaag komen gelukwenschen. Hoe gaarne Bets, had ik je daarbij eens gekust, je mondeling weer eens verzekerd van mijne hartelijke liefde. Maar 't mocht niet zijn, evenmin als 't jaar te voren. Gaarne had ik op 't spoor van Mien, gevolgd van uit de verte, je met er voor de kinderen eenige verrassing huisd. Aan huiselijke festijntjes hebben we nog niet mee gedaan.

Een volgende keer... De kinderen zijn dan ook wat grooter en hebben er meer begrip van. 'k Hoop moedertje dat het vandaag een zonnig dagje voor je moge zijn. Aan het uitspreken van ... zal ik me overigens niet bezondigen. 't Kan hier ook tusschen ons lui den: Wijf, ge weet er alles van.

Gekust kind, hartelijk gekust. Weest er zeker van, dat ik, waar ook, vandaag veel met je ben.

Pak de kinders voor me, laat hun bezit je veel vergoeden.

Een recht goede dag Bets. P.

26 September 1890

Onbegrijpelijkwijze nog altijd geen boot. Nu bereid dit ons wel geene teleurstelling, met betrekking tot onze mail-pakketten van en voor Java, maar het bewuste telegram, onze verplaatsing naar Noord betreffende, blijft hierdoor langer in den dop dan anders het geval zoude zijn. Ik verveel mij hier afgrijselijk omdat ik niets omhanden heb en dit gevoel wordt nog sterker omdat ik niet in eigen omgeving ben. Men gevoelt dan zoo telkens, dat men anderen, die hunne bezigheden hebben in den weg loopt. Schrijf dan, mannetje zult ge zeggen; en hiertoe besluit ik dan ook maar alsof ik je het heb hooren zeggen. Wordt ik niet verrast door 't bericht: "de boot in 't zicht" dan begin ik straks met een epistel voor moeder te Apeldoorn. Gaan we naar de Noord, dan is er veel kans, dat ettelijke van ons naar Java terugkeeren als overcompleet, in de eerste plaats je man, verder de kwartiermeester, één der doktoren en de luitenant treincommandant. Dat 4-tal is thans hier te Wai-Mokèh Bijeen, en zit zich in het vooruitzicht wel eens te verheugen. Maar als alles in dit ongelukkige land, zal ook dit wel misloopen. Hoe men het echter hier stellen zal in den west moesson, is me een raadsel. De booten kunnen dan alleen lossen en laden aan de westzijde van de baai op 2 à 3 uur afstand van ons strandbivak, zoodat er besloten zal moeten worden tot uitbreiding van de expeditionaire macht en aanzienlijke vermeerdering van het aantal dwangarbeiders. Ik geloof niet, dat de regeering hierin treden zal en wel order zal geven, om te verhuizen naar het noorden. Daar evenwel zal de westmoesson ook hare lasten medebrengen, Waarom wacht men dan ook zoo lang. Waarom laat men ons zoolang totaal werkeloos hier zitten? Nog weer je brief doorgelezen en weer genoten van al wat ge van de kinderen verhaalt. Ge schijnt geen deel genomen te hebben aan de pret van 31 augustus. Ik sta versteld van je kunsten op naaisters-gebied en ben benieuwd om eens te kunnen beoordelen of al die ondernemingen succes hebben gehad. Als ge me vertelt, hoe we aan alle kanten in de jeugd komen, spreekt ge het vermoeden uit, dat ik spoedig na terugkomst wil gaan verhuizen. Heb je iets op het oog? Het zal wel de moeite niet waard zijn, of men zendt me met januari naar Salatiga, of naar Sumatra en dan verhuizen we dus vanzelf.

Vanavond of morgen nader. Zoudt ge om de photographie van de jongens hebben gedacht?

27 september 1890, 's morgens.

De boot is in 't zicht en kan tegen 10 uur hier zijn en dan zullen de pakketten dadelijk aan boord gaan, met hen onze brave Kleian, die naar de Noord moet. Ik heb nog enkele dienstzaken te regelen en ge duidt het met daarom niet te kwade, dat ik het thans kort maak. Ik heb gisteren naar Apeldoorn

geschreven en hoop te kunnen zorgen, dat den 7^{en} oktober per gewone Timor-mail ook schrijven gaat naar mijne moeder. Een goede 24e (ik had 18 geschreven) oktober, een volgende hoop ik samen met je te vieren, wijf, Kust de kinders hartelijk en vertel ze, dat papa veel aan hen denkt en iets voor hen zal meebrengen, Zelve, mijn lieve beste vrouw innig gekust en omhelsd. Piet.

Wai-Mokèh 25/9-1890

Waarde van Wely,

24 oktober verjaart Betsy; ik had zoo gehoopt dien dag thuis te zijn, maar evenals het eerste jaar van ons verblijf in Indië is me dit het tweede jaar ook ontzegd. Evenals het vorige jaar roep ik uwe tusschenkomst in, om een kleinen aankoop voor me te doen ten behoeve van mijn vrouw. Ik sluit hierbij in een biljet van f10,- met verzoek, dit te besteden aan bloemen, en iets zoets. Ik zal er ook een klein briefke bijvoegen als pièce de milieu in den bloemenschotel. Ook de verjaardagen van Nonnie en Njo vierde ik hier in mijn eentje. 't Onaangenaamste is, dat onze werkloze toestand met die feiten minder verzoent, dan het bewust zijn zou kunnen doen dat we hier nuttig werkzaam waren. Tijd en lust ontbreekt me op het oogenblik om breedvoerig met je over Flores-oorlog te spreken. Ik stel dit liever uit, tot ik te Batavia zal zijn teruggekeerd. Eindelijk dan heeft de Regeering getoond wat zij wil. We hebben er lang genoeg op gewacht en met dat wachten ging een zeer kostbare tijd verloren: de West-moeson nadert en dat wil in dit terrein iets zeggen. Waren het nu maar goede berichten geweest die tot ons overkwamen, maar men verbaast zich over de kortzichtigheid van de Regeering. Er werd geen advies gevraagd aan den Colonnecommandant. Men schept zich allerlei droombeelden van het nut, dat een verlengd verblijf van onze colonne aan de Zuidkust voor de expeditie aan de noord-kust kan hebben. Men onderstelt de mogelijkheid van communicatie over land en rekent er op dat wij een deel van de macht zullen binden, die zich zal kunnen stellen tegenover de troepenmacht in het noorden. Allemaal illusiën. Het valt niet verzekeren of men aan de Noordkust tegenstand zal ondervinden, het is evenwel waarschijnlijk, en jammer is het daarom, dat men zich niet zooveel doenlijk een goeden afloop heeft gewaarborgd. Onze macht vereenigd, zou iets tot stand kunnen brengen; verdeeld, zooals zijn thans is, bestaat er gevaar voor échec [in bedwang gehouden], wanneer men zich daar ginds weert, zooals hier gebeurt. Hoe men er toe gekomen is om het zóó te regelen! Hoe weinig ver toch konden wij vooruitdringen. 't Is waar, de schuldige kampongs zijn gestrafd, en tin blijkt aan de zuidkust niet te zijn. Maar ware het tegenovergestelde gebleken, dan zoude men hebben ervaren, dat de exploratie ondoenlijk zoude zijn geweest, omdat we te zwak zijn, ons verder uit te breiden. Aan dergelijke treurige ondervinding stelt men zich nu aan de noordkust weder bloot. Men heeft zoo lang getreuzeld, dat een raadplegen van de colonnecommandant mogelijk ware geweest zonder tijdverlies te berokkenen. Van Bets ontvang ik ook geregeld bericht omtrent U en de Uwen. Ik vernam het herstel van den kleinen en den goeden vooruitgang van mama. Hartelijk gelukgewenscht. O kerel, ik verlang zoo om mijn vrouw en de kleuters weer te zien; ik ben nu ruim 5 maanden en route. Dank voor uwe goede zorgen voor hen en voor mij. Zooals ik schreef over onze expeditie later mondeling meer. Groet uwe vrouw hartelijk voor me, zoomede de familie te Pintoebesi. Kust de kinderen en ontvang gij zelf een vriendschappelijk handdruk van je zeer toegenegen P. van Baarda.

Bo Rewoe, 3 oktober 1890

Mijn lief best wijf,

Sinds 1 van deze maand, weer op Rewoe terug, ik heb het daar beneden uitgehouden, zoals ge weet ten gevolge van het lange uitblijven van de "Zwaluw". En het heeft men niet gespeten; het was weer eens iets anders, opgefrischt ben ik teruggekomen. Sedert heb ik het met praten en schrijven nogal druk gehad, zoodat ik nu eerst een oogenblikje aan mijn goed wijf kan wijden. 's Avonds was er wel tijd, na tafel maar dan is het hier zoo koud – ik schreef dit reeds meermalen – dat men zich zeer gelukkig voelt onder de wollen deken. Menschen, die zich die weelde niet kunnen veroorloven, ziet men dan ook op dat uur rondwandelen in burnous [grof afgewerkte mantel] of kapotjas. Gisteren om 8 uur's avonds teekende de thermometer 53 °F. Morgen of overmorgen gaat het telegrafisch voorstel aan het legerbestuur op reis om ons over te brengen naar de Noordkust. Wat zal dat geven? Ik vermoed dat men het deponeren zal. Me dunkt, onze legerbevelhebber zal zich niet kunnen verantwoorden tegenover den Gouverneur-generaal als hij aan zou komen met die communicatie. Vermoedelijk zou de G.G. zeggen. *Maar excellentie, waarom geen advies gevraagd aan den commandant op Zuid-Flores, vóór gij mij voorstellen deed om de expeditionnaire macht daar voorlopig te laten. Nu moeten weder transportschepen heen en die grap kost den lande f 22.000,- meer dan wanneer de schepen, die de troepen overbrachten naar de N-kust dadelijk hadden kunnen worden aangewezen om ook de zuid-colonne van Wai-Mokèh naar de N-kust te brengen.* En daarom Bets, zal Z. Exc. ons kalm laten waar we zijn, al heeft ons zijn daar niet het minste nut en al kan ons ontbreken aan de N-kust er leiden tot zeer onaangename ondervinding. Vruchtbaar terrein voor de couranten, helaas, want er wordt met

's lands middelen in deze treurig omgesprongen. 't Is alsof men geslagen is met blindheid. Als ik jou zoo iets schrijf, spreekt er dan niet met buiten over, men brieft zoo gauw iets over, ook alleen uit praatzucht. Verlangend zie ik uit naar je brief. Wat zult ge klagen over 't uitblijven van berichten. 'k hoop kind, dat we onzen langsten tijd hebben getreurd. Zoude photographie er bij zijn? Ge ziet, ge moet voorzichtig zijn met me iets te beloven van dien aard; ik heb er me zoo op verheugd.

Dat ik zou blijven wanneer op eenigerlei wijze de colonnes van Noord en Zuid bij elkaar komen, en Molière terugkeren, is te dwaas om van te praten. M. zal zich nu eenmaal op de N.kust in de zaken hebben ingewerkt, terwijl ik bovendien in mijne positie door onnoodig gerekt verblijf wordt benadeeld in verband met de afhankelijkheid, die er bestaat tusschen mijn benoembaarheid bij den generalen staf en den afloop mijner detacheringen. Men kan hem daar te Batavia best missen; twee kapiteins zijn er meer dan voldoende; je lui voeren de helft van de bureau-tijd. Benieuwd ben ik ook naar de couranten, ge waarschuwt me zoo herhaaldelijk, om me niet van het geklets aan te trekken, dat ik moet gaan gelooven, dat men al heel wat leelijks van me heeft verteld. Veel kan 't niet wezen, want sinds 1 juli is majoor Collard de verantwoordelijk man. Ondanks onze verwachting om naar de N-kust te zullen stevenen, hebben we een begin gemaakt met ons een goed logies te bouwen. Er staat een grandioos huis op tafel, waarin we ieder een kamer hebben en een gemeenschappelijke conversatie- en eetzaal. Eene inrichting om te overwinteren, die ik hartelijk hoop over een paar weken in brand te kunnen steken. Maar 't is goed, om zich op teleurstelling bereid te houden. Zoo vindt ge op alle posten reeds tuintjes. Te Do heb ik op mijn doorreis reeds aardappelen gegeten, daar in den tuin geteeld en te Wawa bij Schmidhamer boontjes in zijn tuin geplukt. Alles slaagt hier, wat men ook in den grond werkt, alles schiet schoon op. Vanavond of morgen vervolg ik; het is etenstijd.

4 oktober 1890,

Het dienstgeschrijf heeft meer tijd in beslag genomen dan ik had vermoed en ge zult je dus tevreden moeten stellen, Bets, met een kleinen soerat. Er is overigens veel kans, dat ge mijne brochure en dit dunne epistel tegelijk ontvangt. Dit schrijven bereikt Makassar den 9^{en} of den 10^{en}.

(Het vervolg van deze brief is niet aangetroffen).

Briefkaart Bo Rewoe 12, oktober 1890.

Mijn best wijf, dit is je nog niet dikwijls overkomen dat ge het stellen moet met een briefkaart, waar dagen overheen zijn gegaan voor de boot vertrok en dus gelegenheid was tot behoorlijke suppletie. Maar die gelegenheid was toch niet zoo nieuw, want er was veel dienstgeschrijf en ik lag eenige dagen in den lappenmand. Dank voor je goede brieven van moeder ontvangen, die me weder menig aangenaam oogenblik zullen geven. Uw P.
(deze laatste briefkaart is zeer slordig geschreven)

EINDE BRIEVENBOEK

Condoleancebrief

Weltevreden, 26 oktober 1890

Zeer geachte mevrouw,

Met groot leedwezen las ik dezen avond het officieele bericht van Majoor Collard, van Bo Rewoe, 20 oktober, bevattende de droevige tijding de U Ed. al door kapitein van der Broek heeft vernomen, dat Uw brave man den 18 oktober aan hevige buikaandoening is overleden. Het verlies van den degelijken, ijverigen Van Baarda zal zeker zeer gevoeld worden, maar het is bovenal zwaar voor U en Uwe kinderen, die in hem een goed echtgenoot en een zorgzaam vader moeten missen. Ik haast mij, waarde mevrouw, U de betuiging van mijne innige deelneming mede te delen. Mijne vrouw verzoekt mij U ook te zeggen hoezeer zij met hartelijke belangstelling vervuld is bij het droevig lot, dat U getroffen heeft. Wij wenschen U van harte toe, mevrouw, dat U in de zorg voor Uwe kinderen de kracht moogt vinden om dien zwaren slag met gelatenheid te dragen. Met de meeste achting, Uw zeer dienstwilligen dienaar,

w.g. Gey van Pittius